

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Nanders Amt.

Beskrevet,

efter de til det Kongelige Landhuusholdningselskab indkomne
Beretninger og egne Jagttagelser,

af

J. C. Hald,
Selskabets Secretair.

Kjøbenhavn.

1827.

Bidrag

til

Kundskab om de danske Provindsers
nærværende Tilstand

i

oekonomisk Henseende.

~ ~ ~ ~ ~
Foranstaltet, efter Kongelig Befaling, ved Landhuusholdningsseksbet.
~ ~ ~ ~ ~

Andet Stykke,

Randers Amt.

Red

J. C. Hald.

=====
1827.

REPROGRAFISK GENUDGIVET AF
RANDERS AMTS HISTORISKE SAMFUND I SAMARBEJDE MED
SAMMENSLUTNINGEN AF LOKALHISTORISKE FORENINGER
1981

ISBN 87-87416-01-8

SPECIAL-TRYKKERIET VIBORG A/S

Kjøbenhavn.

**Trykt hos Directeur Jens Gøstруп Schulz,
Kongelig og Universitets-Bogtrykker.**

Indhold.

Ordenen og Inddelingen i denne Udarbejdelse ere overensstemmende med de fra Landhuusholdningsforeningen udsendte

Spørgsmaal, som angaae:

	Side
1. A. Jordernes Beskaffenhed	1.
B. Deres Veligheden	18.
C. Engene og deres Vanding	24.
2. Rilder, Indsær, og om Vandmøsten deri	27.
3. Klima	31.
4. A. Udsiftning	36.
B. Udsiftning	43.
5. A. Dyrkningsmaade	49.
B. Jorber, ublagte til varigt Græsland	64.
6. Sommerstaldfostring	65.
7. A. Jordforbedrings- og kunstige Gjødningsmidler	70.
B. Grønsvarens Forbrænding	77.
8. Brugen af Stude som Arbeidsdyr	79.
9. Agerdyrkningsredskaber	80.
10. Raee eller uopdyrkede Jorber	80.
11. Saesøb	94.
12. Dyrkning af mindre almindelige Sæbearter, Foder- og Handelsplanter	96.
13. Sygdomme hos Sæden	104.
14. Om den Grad af Modenhed, Sæden bør have, naar den høstes	108.
15. Kornvarernes Beskaffenhed, deres Rensning og Tørring.	111.
16. Om Producternes Affætning	116.
17. Vore og Markfred	128.
18. Dværgavl	133.

19.	Hesteopbræt	143.
20.	Gaareavl	149.
21.	Have dyrkning	155.
22.	A. Skove	159.
	B. Sluttede Plantninger af vilde Træer	165.
	C. Løvskjær	168.
23.	Huusflid	176.
24.	Fortrinlige Avlsbrugere	184.
25.	Det økonomiske Selvfab for Randers Amt	189.
26.	A. Nutidens Priser paa Landeiendomme	190.
	B. Tjenestefolks Løn	193.
	C. Bis Rætingsveie	196.
27.	Spilke Dele af Landbruget fortjene især Anbefaling efter temporaire og locale Forhold?	203.
28.	Særegenheder, som for andre Egne kunde tjene til Efterfølgelse eller Afdarvel	206.
29.	Aimeennyttige Forslag, med fortrinligt Hensyn til Randers Amt	208.

Efterat Selskabets Secretair Hr. Hald havde af de her-
til indkomne Beretninger om Randers Amt forfattet en fuld-
stændig Extract, overdrog man ham, i Forening med Land-
væsenkommisfair Dalgas, at bereise bemeldte Amt i Som-
meren 1824. Nærværende Arbeide er Frugten af deres fæl-
leds Jagttagelser, af hiint Arbeide, og nogle senere med-
deelte Bemærkninger. Da Hr. Hald ikke er praktisk Land-
mand, saa har han, for ei at miskjendes, anmodet om, at
det her maatte bemærkes, at de i Skriftet forekommende

Betragtninger ingenlunde maae ansees som hans Meninger,
men som Optegnelser af kyndige og erfarne Mænds Ytringer
til ham og hans Reisesælle.

Det Kongelige danske Landhuusholdningssekskab, i
September 1827.

J. C. Drewsen. Collin. A. S. Ørsted.

1.

A. Jordernes Bestaaffenhed.

Næsten overalt i Randers Amt, dog især i de bedre Egne, finder en meget hyppig Afveksling Sted mellem de frugtbare og de magrere Strøg. Overgangen mellem begge er ofte ganske pludselig, saa at man fra den skønneste Egn ikke sjældent sees sig paa cengang hensat enten til en øde Heide, hvor man undertiden træffer Spor af fordums Stove, eller til vidtudsatte Kjærstrækninger, der i ældre Tider have staaet under Wand, ja maaskee dannet ikke ubetydelige Indsøer eller Bugter af Kattegattet, men som nu for det meste ere tørre og frembyde god Leilighed til Fædrift. I det hele taget er den vestlige Deel af Amtet mere begunstiget af Naturen end den østlige. Omgivelserne norden og vesten for Ralsø Wiig, eller en Part af Østerløvsberg Herred, en Deel af Galtens Herred, saasom Wiising, Galtens, og Boldum Sogne med Hovedgaarden Clausholm, samt Egnen norden og østen for Randers, navnlig den Deel af Støvring Herred, der grændser mod Randers Fjord, saavelsof ogsaa Sognene Gjerlev og Dalbheover i Gjerlev Herred, og det meste af Rougsø Herred, — udgjøre de frugtbare Strækninger af Randers Amt. Af magre Sandjorder og Hebestrækninger ere de fleste langs med Kysten af Mariagerfjord, saavelsof i den brede Landtunge — om den saa maa kaldes — der strækker sig ud i Kattegattet. Ogsaa Nørrehaub Herred har store Heider, men de ere af en langt bedre Bestaaffenhed end i hine Egne, da de for det meste have et leerblandt Overlag. Dog finder man ogsaa i de ringere Dele af Amtet enkelte Pletter, som ved et frugtbart, muld

Randers Amt.

(1)

og leerblandet Jordsmon udmærke sig fra den øvrige Egn. Forholdet imellem de gode leermuldede Jorder og de magre Sandjorder i Amtet kan idetvivel antages at være som 3 til 5. Adskillige Strøg udmærke sig ved Kalkfriighed, især Eggen om Clausholm og næsten den hele søndre Side af Rolind Sund, samt nogle Strækninger ved Kysten sønden og norden for Grensnæ, og ved Mariager Fjord.

Overhovedet er Kornavlens at ansee som den vigtigste Erhvervskilde for de østlige Egnes Jordbrugere; Dvægavl og Hestecopdræt derimod af størst Vigtighed i de vestlige Egne.

I det vi, efter denne almindelige Skildring af Amtet, stride til en næiere Beskrivelse af Jordernes Bestaaffenhed i de forskellige Egne, vende vi os først til Galten Herred:

Den nordre Deel af Herredet langs Gudenaac har gode Sandjorder med Helling mod Nord; disse Jorder strække sig dog ikkun $\frac{1}{2}$ Mil mod Syd ned i Herredet og henhøre til Byerne Laurberg, Bøth, Tebbestrup og Borrup samt til Gaardene Løistrup og Frisenvold med Parceller. Disse Byer og Eiendomme have betydelige og gode Enge langs med Gudenaac, saavel som og Byerne Jeberg, Bærum og Hæslum.

I hele den søndre Deel af Herredet og paa et lidet Strøg syd for den nysomtalte Strækning ere Jorderne enten leersandede eller sandlerede, paa de fleste Steder med passende Muldblanding. Underlaget er her for det meste leret, men indeholder næsten overalt en for Productionen skadelig Surehed, formedelst de mange Vandstader, Sumpet og smaa Moser, her findes, og som kun paa saa Steder ere udgravede. I denne Deel af Herredet haves ikke egentlige Enge, men dog hjerpes en Deel Høe i Lavningerne mellem Agrene; ved Udgravning kunde dette Høe særdeles meget forbedres og forøges.

Sørs igjennem Herredet fra Vest til Øst findes til Byerne Leerberg, Wiising, Henge, Ersløv, Amstrup, Aftildrup, Ginnerup og Hallingdrup, stærktlerede Jorder, med leret og paa sine Steder mergelagtigt Underlag; Højbjergningen staaer her i et passende Forhold til Agermarkerne. Udentvivel er Mergelen sjelden paa de fleste Steder i Galten Herred; i

Blåsing og Boldum Sogne, paa Gaarden Løistrup og flere Steder har man forgæves søgt den, thi endt man har anvendt al Umage for at opspore den. I Jeberg findes imidlertid en meget stor Mergelgrav, som afgiver fortrinlig god Mergel.

Et af de østligste Punkter i Herredet er Clausholm. Denne Gaard har gode muldblandede Leerjorder; Underlaget bestaaer her saavel som i de nærliggende Sogne: Boldum, Skader, Mygind og Lime m. fl., næsten alene af Kalksteen, som for det meste ligger Agerkorpen temmelig nær, saa at Kalken ikke sjældent opløses. Til Clausholm høves megen Engbund. Jo længere man fra disse sidstnævnte Byer drager i østlig Retning ind i Sønderhald og Østerlissberg Herreder, jo ringere finder man Egnen. Paa Grændsen af disse to Herreder ligger Stamhuset Rosenholm, hvis Mark er meget sandig og siddiggende; en Mængde fugtige, tørveagtige Enge eller Kjær findes og her, hvilke dog, ved Hjælp af Grøfter, paa enkelte Steder ere forvandlede til Agerland. Det fortjener at bemærkes, at denne Mark udgjør en jevn Flade, omgivet af Høie, der især mod Sønden ere høje og af langt bedre Beskaffenhed end Marken selv. Engene eller Kjærene ved Rosenholm afbenyttes deels til Høbjergning, deels til Tørveflær og deels til Græsning for Gaardens og de nærmeste Landsbyers Kreaturer. Disse Kjær vare tilforn saa siede, at intet Kreatur kunde græsse derpaa; men, thi endt ingen Udgrøftning her har fundet Sted, ere de dog nu meget tørre.

Den nordøstlige Deel af Østerlissberg Herred bestaaer næsten ene af Sandjorder, der tildeels ere meget skarpe og høist ufrugtbare, saasom: i en stor Deel af Mørke, Thorsager og Skarresøer Sogne. Vender man sig derimod mod Westen henad Hornslet og Tødberg Sogne, tager Sandet meer og meer af, og Jordmonnet bliver noget gruset samt leers blandet, men er dog noget fattigt paa Muldele. Underlaget paa disse to Strøg er for det meste ufrugtbart Sand, undertiden blandet med en Mængde smaa Steen, og med Gruus, især i Tødberg Sogn. Mergel findes i betydelig Mængde og af særdeles Godhed paa Bendstrup Mark i Tødberg Sogn, men har i Mandes Minde ikke været benyttet af Byens Bes

boere; forresten siges Mergel at være meget sjelden her eller skal i alt Fald kun findes i betydelig Dybde. Paa Præstegaardens Mark i Mørke har man dog fundet Mergel i et Kjør i 1 til 2 Alens Dybde; ogsaa findes den paa Thorsager Præstegaards Mark. Almindeligen klages i denne Egn over for høi Skyld-sætning; kun 8 à 10 Tdr. Land paa Tønde Hartkorn, hvilket her er sædvanligst, synes virkeligen ogsaa at være et miøligt Forhold, hvor baade Over- og Underlaget er af saa ringe Bestaaffenhed, som paa dette Strøg i Almindelighed er Tilfældet.

J. Henseende til Jordernes Bestaaffenhed staae de til Kalsø Wiig grændsende Egne for det meste langt over den nysomtalte. Eiendommene Møllerup, Kaløe, Bøsnæsgaard, Schieringsmunkgaard og Hjortshøilund, med derimellem liggende Landsbyer, ere bekjendte for at have gode, tildeels fortrinlige Jorder. Paa dette Strøg, som er et af de bedste i Amtet, bestaaer Jordsmonnet af meer eller mindre sand- og gruusblandet Leer, der er riigt forsynet med Muld, og har ofte en Dybde af $1\frac{1}{2}$ til 2 Qvarteer; Underlaget er sædvanligen grovt gruusblandet Leer. Mergel findes hyppigt her, dog kun pletviis og meest paa Forhøininger. Paa Møllerup haves Mergel i alle Bange, og den ligger sjældent over en Alen dybt; Mergelgravene ere sædvanligst anlagte paa Ekstraaringen af Banker. Gode Enge savnes paa de fleste Steder i Østerlissberg Herred.

Jordsmon og Underlag i de til Kalsø Wiig stødende Sogne paa Møls: Eggens, Agric og Knebel, tildeels ogsaa i Løved og Bistofte Sogne, er vel, ligesom paa den før nævnte Strækning omkring Wigen, leret; men Jorderne ere neppe saa muldrige eller Overlaget af den Dybde der som her. Den østre og søndre Part af Møls bestaaer af let sandede Jorder uden synderlig Muldblanding og med sandet eller gruset Underlag. Naar man følger Strandbredderne, vil man overhovedet finde en paafaldende Forskiel paa Kysten omkring Løse Wiig, og den omkring Ebeltoft Bugt; thi medens hiin frembyder næsten idel veldyrkede, frugtbare Ugre og fljanne Situs

ationer, siner man paa denne ifkun nøgne eller lymbegroede Sandbanker.

Da den Landtunge, hvorpaa Kjøbstaden Ebeltoft ligger, næsten ene bestaaer af magre Sandbanker, ere, som Følge heraf, de til Byen hørende Jorder af saa ringe Bestaaffenhed, at deres Dyrkning, i det mindste under nærværende Omstændigheder, neppe synes at kunne betale sig. Dog maae herfra undtages de saakaldte Jndmarksjorder, som findes i Nærheden af den Byen tilhørende lille Skov, og som strække sig et Stykke langs med Ebeltoft Viig. Denne flade, noget fladt liggende Strækning har muldrigere Jorder end den saakaldte Udmark, der udgjør den største Part af det Areal, der ligger til Byen. Man regner her, i Gjennemsnit, 20 Tdr. Land paa en Tdc. Hartkorn. Næsten ingen Eng høves til Ebeltoft. Overhovedet er Højbjergningen paa Mols ubetydelig; de større Gaarde, saasom Moelsøegaard, Løbelstrup og Jidsgaard (den første har omtrent 300 Tdr. Land) høve neppe 5 Læs Eng høe aarligen. Ifkun Eggens Sogn har betydelig Højbjergning.

Landsbyerne Boeslum og Draabye, strax norden for Ebeltoft, høve, paa den østre Side af Landeveien til Grenaa, nogle Jorder, der ere muld- og leerblandede. Derimod ere Jorderne til Skjersø og Egsmark paa den vestre Side af Landeveien, atter skarpt sandede, ja paa sidste Sted findes endog Flyvesand, hvorpaa dog er plantet Gran, der ere i temmelig god Grøde. Skjersø har 1400 Tønder Land, ansatte til 72 Tønder Hartkorn; disse Jorder ere saa maadelige, at Gaardens forrige Eier skal høve tilbudet at overdrage det Offentlige aldeles gratis 400 Tdr. Land, naar han maatte fritages for Arealstatten.

Den største Part af Sønder Herred bestaaer, ligesom den østre Deel af Mols, af lette Sandjorder. Enkelte Strøg udmærke sig imidlertid fortrinligen ved en bedre Jordbund end den øvrige Egn. Dette gjelder især om Gaarden Højholm, der ligger omtrent i Herredets Middelpunkt. Denne Eiendom er bekjendt for sine gode Jorder, der bestaae af muld- og sandblandet Leer; Underlaget er leret og indeholder paa nogle

Steder Mergel. Til Gaarden høves et betydeligt Areal Engsbund af temmelig god Bonitet. Gaarden Møllerup, som alt i det Foregaaende er omtalt, hører ogsaa til den frugtbarere Deel af Herredet.

Af meget forskjellig Beskaffenhed ere Jorderne til Gaarden Hedsel. Her høves 350 Tdr. Agerland, 300 Tdr. Land Eng, 300 Tdr. Land Kjørjorder, 400 Tdr. Land Flyvesand og 400 Tdr. Land Hede. Hele den dyrkede Deel af Gaardens Marker bestaae af muldrige Sandjorder, som hvile paa et Lag af Kalk og Flintestene, ikke sjeldent i Plovsures Dybde. Kjørjorderne, som ligge nordvest for Gaarden og strække sig til Kolind Sund, have et tørveagtigt Overlag af $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{2}$ Alens Dybde, og Strandsand til Underlag. Denne Kjørsstrækning er opfyldt med Tuer, og begroet med en stor Mængde Nors samt nogle Enebærbuske. Hvor Overlaget er dybest, Kjæres Tørv, men forresten afbenyttes Kjæret deels til Stuebegræsning, deels til Eng. Udentviol kunne disse Kjørjorder meget forbedres ved Overlagets Forbrænding, hvormed man tildeels allerede har begyndt, dog kun for at seerne Tuerne. Den bedre Deel af Kjæret, der er den, man afbenytter til Eng, er noget forbedret ved Overgjødsning. Sandflugtsstrækningen, som hører til Gaarden, og som ligger imellem denne og Grenaae, er nu dæmpet.

De til Kolind Sund grændsende Sogne: Aalsø, Weilbye og Lyngbye, kunne henregnes til den bedre Deel af Sønderherred. De have meer eller mindre muldrige Sandjorder med en ringe Blanding af Leer. Enkelte Landsbyer langs Strandkysten, norden og sønden for Rugaard, have nogle leerblandede Jorder, men som neppe ere saa muldrige som hine. Overhovedet er Jordsmønnet ikke saa løst i den østlige Part af Herredet, som i den vestlige og sydlige, især fordi Gruset, det indeholder, er af en grovere Beskaffenhed. Ingen vindstibelig Landmand i denne Egn kan undgaae hvert Aar af sit Pløjeland at opbryde og samle en Mængde Steen, hvormed Jorderne her ere meget opfyldte. Imellem Rugaard og Landsbyen Hoed seer man mange Hobe af Steen, der ere samlede paa Marken og opdyngede i store, brede Strimler

imellem Agrene, saa at desformedelst undertiden neppe de $\frac{2}{3}$ Dele af en Mand's Lod ere under Ploven. Rugaards Eier, Overkrigscommisfairs Ingerslew, har i nogle og tyve Aar af denne Gaards gamle, dyrkede Marker ladet opbryde og opsamløse over 100 Læs Steen aarligt, og dog er Formindskelsen endnu ikke stor. Skovjorder og andre forhen udyrkede Plætter, som opdyrkes, afgive i det mindste 50 Læs Steen pr. Tonde Land. Der, hvor Overkrigscommisfairs det ene Aar har ladet enhver jordfast Steen optage, som Ploven naaede, finder han atter næste Aar jordfaste Steen. Med at bortrydde disse Agerdyrkingens Fjender er han derfor endnu langt fra Maalet. Forresten stemmer dette med hvad Andre ville have iagttaget, at nemlig Stenene løstes ved Frosten. Ved Stenes Borttagelse synkes desuden Jorden, saa at man kommer dem nærmere, der ligge neden under.

Med Glatved Strand findes en stor Kalkrevle, som strækker sig ud i Havet, og af hvilken Kalksteen opkastes paa Strandbredden. Paa Valle Byes Mark haves ogsaa Kalksteen, og Mergel findes desuden her i Overflodighed. Endnu kalkrigere er Underlaget langs med Kolind Sunds sydlige Bred; Kalkstenen ligger her paa sine Steder saa nær Jordstørpen, at Ploven ikke sjældent naaer den. Saaavel herfra som fra Glatved Strand hentes mange Kalksteen til de i Eggen værende Kalkbrænderier.

Med Undtagelse af de anførte gode Punkter i Herredet, er Jordbunden forresten temmelig mager, ja paa flere Steder endog skarpt sandet, saasom i Albøge, Tirstrup, Nødager Sogne, tildeels ogsaa i Feldballe Sogn.

Jorderne til Gaarden Katholm ere for største Delen skarpsandede, især de, der ligge langs med Strandbredden; imidlertid findes dog her paa mange Steder Mergel i Underlaget. Denne Eiendom har ikke ubetydelige Enge, hvilke let lade sig forbedre ved Blanding. Ikke langt fra Katholm er endnu en stor udyrket Heide, tilhørende Landsbyen Nalskrøde. — 3 Sønder Herred trykkes Bonden ogsaa meget af en for høi Skuldsætning. Man træffer ofte i denne skarpe Sandegn Bøndergaardene paa 8

å 10 Td. Hartkorn, hvor Udsæden høist beløber sig til 7 å 8 Tdr. Rug, lidt mere Havre, men langt mindre Byg, og hvor kun holdes 6 Kær, men, formædlest Hoveriet, 8 Heste.

Grenaac Kjøbstædjorder ere vel sandede, men dog for det meste temmelig muldrige, — vel af samme Aarsag, der er fælleds for de fleste Kjøbstædjorder, nemlig den stærkere Gjødsling. De bedre Jorder ligge alle norden for Byen.

I den østre Deel af Marken findes mange Flintesteen, som naae temmelig dybt. I den vestre Ende er der Kalksteen til Underlag. Her findes ogsaa Leermergel, men forresten Gruus. Denne Mark udgjør saa godt som en eneste Bakke, der kun er lidt høveløst, og derfor ikke besværlig at dyrke. Østen for Byen strax udenfor Porten findes nogle meget sandede og magre Jorder, der i fordums Dage laae i Fællig med Landsbyen Bredstrup, og tjente Sviin, Faar og Gæs til Græsning. Nu derimod er en Deel deraf bortleiet til Dyrkning og Resten til Faar:græsning. I Sydvest støder en stor Kjørstrækning til Byen. Den nærmeste Deel deraf afbenyttes til Fælledsgang for Byens Kær og Heste, den længst bortliggende Deel derimod til Hæbjergning; man bortleier nemlig Engflisterne til de Høistbydende. Imidlertid avles dog her ikke stort over 100 Læs Hø. En Deel af disse Kær er allerede meget fast. Kragssæn, som ligger midt imellem Grenaae og Kolind Sund, groer ogsaa mere og mere til. For 20 til 30 Aar siden maatte Græsset bæres op af Engene, og Folkene vade i Vand til Knærne; nu gaaer og kjører man overalt tørt. Foruden de omtalte Enge have endnu nogle Eiendomsenge tæt ved Byen; men i det Hele er Hæbjergningen i Forhold til Agermarken dog ubetydelig. Et Par Mænd have her med stort Held overgjødset deres Enge. Kjøret har godt Fald til Naen, og nogle Hovedgræsster, som gjensnemstjære det, gjøre derfor god Tjeneste.

Lørrer Herred har en endnu stærkere Jordbund og er i det Hele taget mindre opdyrket end Sønder Herred. Ikkun Gjerild, Karlebye, Vegerålev, Voldbye og Hammeløv, samt tildeels Willersøe og Ensløv Sogne, imellem Gaarden Steel

og Grenaae, have et frugtbart Jordsimon, og dette Strøg, som omtrent udgjør $\frac{7}{8}$ Part af Herredet, er et af de meest befolkede i hele Randers Amt. Det Kjør, som strækker sig fra Skeel til Ensløv, danner her Grændsestjeldet imellem den frugtbare og den ringere Egn. De nævnte Sogne og især de saakaldte Udentjærøbyer, hvilke ligge nærmest Stranden, have gode leer- og muldblandede Sandjorder med Leer til Underlag, og et Overlag af temmelig Dybde. Da Terrainet her for det meste er fladt og Lerets Mængde, paa saa Pletter nær, ikke er stor, falder det let at dyrke disse Jorder. Dette Strøg, i Forening med den nordøstlige Part af Sønder Herred, er at betragte som Kjernen, eller den bedste Deel af den brede Landtunge, der henhører under Randers Amt. Grenaae er saaledes, næstefter Randers, den af Amtets Kjøbstæder, der har den frugtbareste Omegn.

Den øvrige Deel af Nørre Herred bestaaer, med saa Undtagelser, af magre Sandjorder med Underlag dels af Sand, dels af Ahl. De skarpeste Jorder findes dog nok i den nordligste Deel af Herredet, samt i Nimsøe, Glesborg og Hemmed Sogne, hvor der ogsaa er Flyvesand. Magre og tørre Sandbanker med en yderst ringe Tilblanding af Leer omgive den nordlige Kyst af Kolind Sund, og have for det meste Kalk til Underlag, dog især mod den østre Ende af Søen. I Almindelighed er den dyrkede Overflade kun tynd. Ogsaa i denne Deel af Nørre Herred er Jordbunden meget stenet. — Gaarden Skeels Marker bestaae for det meste af fiint, tørt og magert Sand af en guul Farve, men, omgivne af Skove, mangle de ikke Læ, og udtørres derfor mindre end andre Sandmarker af skarpe Vinde om Foraaret. De øvrige Hovedgaardene, som: Meilgaard, Østergaard, Skjervad og Orbeck, dele, i Henseende til deres Jorders Beskaffenhed, Skjæbnene med Omegnen.

I det hele taget er Høbsjergningen i Sønder og Nørre Herred kun ringe. De fleste Enge findes langs med Bredderne af Kolind Sund og ere fremkomne derved, at Vandmassen i Sundet efterhaanden har formindsket sig, saa at den

Kalkagtige Brebde lidt efter lidt er bleven overtrukken med Grønsvær og Rør; de sidste voxer her i Mængde og afmeies for siden at bruges til Tækning. Disse Rør kunde vist ogsaa med Forddeel benyttes til tidlig Staldfodring, hvilket var saa meget ønskeligere, som Græsningen er saare ringe her. Jo oftere man afmeier Rørene, jo hastigere forsvinde de ganske. Ved Ingvorstrup har man med Held overgjødset saadanne fra Søen vundne Enge med Boghvedeavner. Formcentlligen vilde disse Enge betydeligen kunne udvides, naar Vandet i Rolind Sund gaves stærkere Afløb.

Gaardene Steel og Meilgaard i Nørre Herred have dog ikke ubetydelig Høbjergning; men paa den sidste Gaard er den af meget ringe Beskaffenhed.

I dette Herred findes vel og mange Kjør, f. Ex. ved Sangstrup og Hammeløv, ved Begerstøv og Willerfæ, ved Selkier, Stenvad og Drum. Men da disse Kjør endnu befinde sig i en meget raa Tilstand og ere overtrukne med Lur og Buskværter, bliver Høbjergningen her høist ubetydelig, især da man, af Mangel paa anden Græsning, lader Kreaturer gaae derpaa om Sommeren. Udentvivel kunde disse Kjørstrækninger forvandles til gode Enge ved Planering og Udgrøftning, ja tildeels endog til Vandings-Enge, da de alle gjennemkjæres af smaa Bække; men det lader som Trangen til Græs er større end til Winterfoder.

Grændsefjeldet for Nørre Herred og Sønderhald Herred falder over de betydelige Hede- og Mosestrækninger, som findes imellem Fjellerup, Drum og Nimtofte Sogne i det første Herred samt Nørager og Mariemalene i det sidstnævnte. Paa disse udyrkede Strækninger skal tildeels i ældre Tider have været betydelig Skov, hvoraf paa flere Steder og navnlig imellem Nimtofte og Mariemalene endnu findes kjendelige Spor.

Til den frugtbarere Deel af Sønderhald Herred kunne henregnes de til Galten Herred grændsende Sogne: Vesters Alling, Narslev, Hørning, Mygind, Lime, Skjærring, Krogsbæk og Skader. Jordbunden er her noget mere muldrig og leret end i de til Randers Fjord stødende Sogne: Christrup,

Esenbek, Wirring og Fausing, hvilke for det meste bestaae af magre Sandjorder, hvis Dyrkning dog meget fremmes ved den stærke Højbjergning langs Fjorden. Hine bedre Sogne have ret gode Aae-Engge. Gaardene Hevringholm og Julianesholm, tilligemed Byerne Lystrup, Bivild og Gjesing, som støde til det frugtbare Rongssø Herred, høre ogsaa til den bedre Deel af Sønderhald Herred; især har Bivild gode leers og muldblandede Sandjorder, som ved jevnt Fald imod Syd blive end mere frugtbare. Jorderne til Gaarden Sørvad ere omstrent af samme Bestaaffenhed. Den nordlige Deel af Gjesing Mark er noget mere muldrig og leerblandet end den sydlige. Mariemalene har nogle gode leerblandede Jorder sønden og østen for Byen; Heben imellem denne Bye og Nimtofte, ligesom overhovedet den sydsøstlige Krog af Herredet, bestaer og af leerblandet Jord. Derimod er Strøget norden for Mariemalene over Brunmosen til Løvenholm, saavel som denne Gaards Mark, meget sandet. Af samme Bestaaffenhed ere Jorderne i Auning og Fausing Sogne. Gaarden gl. Estrup er paa den østre Side omgivet af Kjær og Sandmarker, har derimod bedre Jorder mod Vest, men som ligge meget høit. Skafsøegaards Marker bestaae af temmelig skarpe Sandjorder; men Mergel findes dog her, sjøndt sparsomt. Forresten er Mergelen ikke meget hyppig i Sønderhald Herred, hvor Underlaget meest bestaer af Gruus, Steen eller rødt Sand; sjældent støder man paa et lært Underlag.

Dette Herred har en stor Mængde sibe Jorder i de vidt løstige Kjær, som begynde ved Landsbyen Hevring i Rongssø Herred, og som strække sig mod Vest indtil Mander's Fjord (saaledes at de adskille Rongssø fra Sønderhald Herred), og derfra udbrede sig mod Sydsøst forbi gl. Estrup, Skafsøegaard og Nyomgaard til Kolind Sund. De til disse Kjærjorder stødende Agermarker have sædvanligen et skarpt Jordsmøn. I tørre Somre lide disse Strækninger ikke af Fugtighed, men om Vinteren staae de jevnlig under Vand. At forhindre dette er neppe muligt, undtagen ved Dæmninger, da Fjorden og Havet ved Høivande overskylle disse sibe Strækninger; dersom vil deres Opdyrkning vel altid blive en mislig Sag, og

deres Afbenyttelse til Eng og Græsning synes at være den rigtigste, saameget mere som den egentlige Overstorpe ofte ikke er meer end to til tre Sommer dyb, hvorunder findes Havsand. Dog kunde vist Aernes og Græsternes tilbørlige Oprensning og Tuernes Jevning meget forbedre Græsgangene her.

Den østre Deel af Kongsøe Herred har stærke Leerjorder, temmelig vel forsynede med Muldele. Langs med den østre Strandbred findes dog en sial flad Estrækning med magre Sandjorder, temmelig siidliggende. Hine høiere liggende Leerjorder vidne om deres store Frugtbarhed ved den Frodighed, hvormed ei alene de fleste Sædearter, men selv Græsset i tørre Somre vore paa dem. Formedelst det sure Underlag lide dog disse Jorder meget af Fugtighed om Vinteren; især er dette Tilfældet med Byerne Hevring og Store Sørup, hvor man derfor ikke dyrker Vinterfæd paa de gode Jorder, men allene paa de omtalte Sandmarker langs Kysten. Disse strække sig lige til Udbyehei, men ikkun de, der ligge sønden for Estruplund, ere opdyrkede; Resten afbenyttes til Græsning og Tørvestjær. Den nordligste Punt af Herredet, fra Udbye indtil Færgestedet, bestaaer ogsaa af letsandede Jorder, der mod Vest ere fuldkommen jevne, men mod Øst noget bakkede og ikke saa skarpe. Det midterste Strøg af Herredet har ret gode Leerjorder, men disse ere dog ikke saa stærkt lerede som i det østlige Strøg. I de Nanders Fjord nærmest liggende Byer, Kare og Boer, ere Jorderne mere sandblandede; hvilket ogsaa er Tilfældet med den vestre og søndre Deel af Ørsted Mark. I den til Havet grændsende Deel af Kongsøe Herred er Højbjergningen temmelig ringe; des betydeligere er den til de Herregaarde og Byer, som ligge ved Fjorden og ved det store Kjør imellem Kongsøe og Sønderhald Herreder, saasom til Holbek, Steenalt, Boe, Ørsted og Hevring, men især til Hollensbjerg, hvor en Gaardmand aarligen kan bjerge fra 50 til 100 Læs Høe, ja endog mere, efter Aarets Beskaffenhed. Det Høe, som produceres her, har den Egenkab, at Kreaturerne drikke stærkt derefter, hvilket er en Følge af Fjordens Oversvømmelser. Formedelst Engenes høiere Beliggenhed ved Ørsted, er det Høe, her fals

der, ikke saa nærende, som det, der bjergets til Høllensbjerg. Hovedgaardene Steenalt, Holbekgaard og gl. Estrup have ikke ubetydelige Græsgange paa de smaa Holme, som ligge i Fjorden. Karcholin, som ligger ud for Byen Kare og hvoraf det meste tilhører gl. Estrup, er nok den bedste af dem alle; her kunne om Sommeren græses 70 store Fedestude. Langs med Fjordbredden vorer en stor Mængde Siv, som, saaridt muligt, bjergets og afbenyttet til Kornbaand, Hestepuder m. m.

Kanders Bnejorder udgjøre et Areal af over 2300 Tdr. Land, ansatte til 192 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdkr. $\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn. De ere i det Hele af god Beskaffenhed: stærkt leerblans dede og temmelig muldrige, mangle ei heller Dybde og have for det meste et leret Underlag. De saakaldte Eiendomsjorder udgjøre omtrent $\frac{1}{4}$ Deel af hele Areal; Resten indbefatter Communejorderne. Disse benyttes deels til Fælledsgræsning, deels ved at bortlejes til den Høistvindhende, hvorved de indbringe Byen over 4000 Rbd. i aarlig Vele. Af de første eies en ikke ubetydelig Part af de tilgrændsende Landsbyer. Sønden for Aaen eier Byen ingen Jorder, men de ligge alle norden for samme, og strække sig over $\frac{1}{2}$ Mil fra Byen indtil Landsbyen Lem. Foruden disse Agerjorder har Byen, langs med Gudenaac, endel Engskifter, hvoraf de 15 ere tillagte Byens Embedsmænd; Resten bortlejes til Bedste for Byens Raase.

Af den Strækning af Kanders Amt, som ligger imellem Kanders og Mariager Fjorde, og som indbefatter Støvring, Gjerlev, Onsilb og Nørrehaub Herreder, udgjøre de to første nævnte Herreder den frugtbarere Deel, de to sidste, dog især Onsilb Herred, den ringere. Den fortrinligste Jordbund paa hele denne Strækning findes ved de østen for Kanders liggende Byer i Støvring Herred: Tjerebye, Westrup, Albek og Støvring, som alle have lerede, meer eller mindre muldrige, Jorder, tildeels stærklerede, især en Part af Støvring Sogn. Underlaget er afvekslende leret, sandet eller gruset; sandsynligviis findes hyppigen Mergel, thiøndt den endnu kun er opdaget paa faa Steder. De, nærmest Fjorden beliggende Byer have, langs med denne, fortrinlige Enge, af hvilke dog adskillige

lige ere ved Salg komne i længere bortliggende Byers Eie; saaledes have Hals og Linde ogsaa Part i disse Enge. De ligge meget fladt, men ere gennemskaarne med en betydelig Mængde Græster, hvoraf en stor Deel tillige tjene som Stielgræsset, og ere saa brede, at de endog kunne hegne. De Fjorden nærmest liggende Strækninger ere naturligviis meest fugtige; dog er man i Stand til at bjerge Høet lige nede ved Fjorden.

I den nordlige Deel af Støvring Herred aftager Frugtbareheden, dog meer mod Øst end mod Vest. Saaledes have Naasted og Borup, Lem og Gimming ret gode Stjortleerede Jorder, som ere i Stand til at frembringe Hvede og andre ædle Sædarter. Underlaget er for det meste leret, dog undertiden sandet. Mergel findes paa flere Steder, endog Kalkmergel f. Ex. ved Gaarden Blegvad i Naasted Sogn. De østligt beliggende Sogne Møllerup og Tved, ligesom Giesinggaards Mark, bestaae for største Delen af Sandjorder, blandede med et Slags magert Leer af et hvidladent Udseende. Det egentlige Jordsmon har almindeligviis kun ringe Dybde her. Underlaget er deels magert Leer, deels hvidt Sand, Gruus og Smaasteen. I Møllerup Sogn har man dog i de sildigere Aar paa de fleste Steder fundet Mergel i 2 à 3 Alens Dybde.

Dalbøgger, Ensløv og Gierlev Sogne udgjøre den bedste Deel af Gjerlev Herred. I Almindelighed have de gode muldrige Leerjorder, med mere eller mindre Iblanding af Sand, og sædvanligst et leret Underlag. Udbynedre Sogn, med Hovedgaarden Overgaard, har temmelig gode leers og muldblandede Sandjorder. Øster-Torslev og Naabø Sogne have deels fljære Leerjorder, deels ret gode Sandjorder. De ringeste Sogne i Gjerlev Herred ere: Sødring og Windblæs. I Sødring Sogn bestaae Jorderne næsten alene af Strandsand, tildeels begroet med Lyng; nogen Sandflugt findes og her. Gaarden Sødringholms Mark er følgelig saare skarpsandet, og Afgrøden altid mislig i tørre Aaringer. I Windblæs Sogn er Jordbunden ogsaa særdeles skarpsander og grændset tildeels til Flyvesand. Imidlertid træffer man ogsaa i dette nordlige Strøg af Herredet paa nogen Leerblanding.

Uden af Tvivl har den betydelige Kjørstrækning, som findes i den østre Deel af Gjerlev Herred, fordem staaet under Vand og Sødring Sogn saaledes udgjort en Øe. I Sognet leve endnu Mænd, som kunne mindes at have seet Randers og Mariager Fjorde ved overordentligt Høivande at flyde sammen. Hvad der især bidrager til at stadfæste Rigtigheden af hiin Formening, er Bestaffenheden af Underlaget i disse Kjør; det bestaaer nemlig af skarpt Strandsand, som er bedækket med en saare tynd Grønsvær. En stor Strækning af disse Kjør, nemlig den høiere liggende Deel, er alt begroet med Lyng og Pors.

I Følge det her Anførte er det klart, at disse Kjør ikkun afgive høist magre Enge. Kun de bedste og sidste Dele deraf benyttes til Høbjergning, og dog er det Høe, her falder, af ringe Bestaffenhed. En større Deel anvendes til Græsning. Løvsækjør er her ubetydelig; men da man ikke mangler Areal af Kjør, afstrækker man Grønsværen til Brændsel. Nogle Hoved-Grøfter ere gravne til Vandets Afledning; dog sørges ikke nok for deres Vedligeholdelse. Dersom de mange Buske, som groe i disse Kjør, bleve bortryddede, vilde Høbjergningen ikke alene lettes, men maaskee ogsaa forsøges. At opdyrke disse Kjør vilde, uanset Bekostningerne ved Udtørringen, for det meste blive et utaknemmeligt Arbejde, paa Grund af det egentlige Overlags ringe Dybde.

Onsild Herred bestaaer næsten ene af Sandjorder, som dog have nogen Blanding af Leer, og paa enkelte Steder ere temmelig muldrige. Underlaget er for det meste Sand eller Græs, undertiden blandet med magert guulladent Leer. Nogle af de bedste Jorder i Herredet findes i Sønder-Onsild, der har gode Leerjorder paa den søndre Side af Byen.

Hobroe Kjøbstædjorder ere, forsaavidt angaaer den Deel deraf, der er under Dyrkning, muldrigere end Jordbunden i Omegnen, som Følge af den stærke Gjødsling, Kjøbstædjorderne i Almindelighed erholde. Man kan her dyrke Hvede.

Mariager Kjøbstædjorder udgjøre et Areal af omtrent 400 Tdr. Agerland, og ere for største Delen meget lette, sandmul-

dede og sandlge. Begge diſe Kjøbſtæder have ikke ubetydelig Hebe.

Udfillige Byer i Gjerlev Herred, ſaaſom Raſtbjerg, Gjerlev, mfl. have meget gode Enge. Derimod er Højbjergningen i Onſild Herred i det Hele taget kun ringe; det eneſte Sogn i dette Herred, der har betydelig Hæcaul er Sønder-Onſild. Vel mangler ej heller Engbund paa andre Stæder i Herredet; men for det meſte ere Engene særdeles fugtige og moſbegroede ſamt ſaa ujevne, at Højbjergningen meget beſværſiggjøres og tillige bliver ubetydelig. Dette er f. Ex. Tilfældet med Engene i Veſter-Lørſlev og Svenstrup Sogne. Diſe Enge trænge meget til Udgrøftning, men ſom de høvſeriegjørende Bønder her ei have kunnet overkomme.

Kyſterne af Mariager Fjord ere af en ganſke anden Beſtaffenhed end de langs Randers Fjord. Medens dennes lavtliggende Bredder for ſtørſte Delen afgive fortrinlige Enge, er den, flere Mile lange, Strækning, ſom beſtylles af Mariager Fjord aldeles blottet for Eng; thi med Undtagelſe af et lidet Strøg i Nærheden af Fjordens Munding, hvor Overgaard, Fuglſøe og Trudsholm have endeel Enge, udmærker denne Fjord ſig fra Randers Fjord ved ſine høie Bredder, ſom have en faſt kalk- og klippeagtig Grund. Svære Kalkrevler findes paa flere Stæder langs med denne Kyſt og iſær ved Fladbjerg øſten for Mariager Bye. Her blev i ældre Tider, da Eggen endnu var riig paa Skov, drevet Kalkbrønderie for Kongelig Regning. Men denne, da betydelige Erhvervſtilde er nu ubenyttet.

I den nordlige Deel af Nørrehalſ-herred er Jordbunden vel ringere end i den ſøndre, men dog bedre end i Onſild Herred. Glenstrup og Veſter-Lørſlev Sogne have for ſtørſte Delen et ſandet Jordſmon, dog hiſt og her med Blandning af Leer; det ſidſte er nok af alle Sogne i Nørrehalſ-herred det ringeſte. — I Halb Sogn er Leret nærved at prædomimere, hvorimod Linde Sogn ved ſit ſtjærtlerede Jordſmon mere nærmer ſig den bedre Deel af Støvring Herred i Henſeende til Jorderneſ Beſtaffenhed. Diſe to Sogne turde vel anſees ſom de bedſte og næſt efter dem Spentrup og Aſferg.

Mindre muldrige ere Jorderne i Gassum Sogn. Kousted og Faarup Sogne have en løsere, tildeels sandet Jordbund. Men overhovedet er dog Leerblandingen saa tilstrækkelig paa hele dette Strøg, at man med Held kan saae Kløver, toradet Byg og Hvede; Mergel er ej heller sjelden.

En stor, ja maaskee den største Part af Onsild og Nørre-Hald Herreder ligger uopdyrket i Hebe. Af disse Hebestræninger har hver Bøe og Gaard sin Part, saa at de dyrkede Jorder ligge adspredte imellem de udyrkede. Jordsmønnen i Heberne er ofte af samme Beskaffenhed som paa de omliggende dyrkede Marker, men Overfladen er endnu i en meget raa Tilstand, især paa de lyngbegroede Bakker imellem Gassum og Vester-Torslev. Heben østen for Mariager imellem Hovbøe og Kastbjerg hører sandsynligviis til de magreste Strøg i denne Egn. Opdyrkningen af Heberne i disse to Herreder vilde vistnok blive et høist usømmeligt Arbejde, men forresten er der neppe Tvivl om, at den, under heldigere Tidsumstændigheder for den producerende Klasse, rigeligen vilde lønne sig; thi Jordbunden her har dog næsten overalt en saa stor Andeel af Leer, at den er i Stand til at frembringe gode Afgrøder af de almindelige Sædearter, hvilket Erfaringen fuldkomment stadfæster. Hvor Terrainet er bakket, egnebe det sig meest for Skovanlæg. Forresten kunne disse Heber, især i Nørre-Hald Herred, ingenlunde sammenlignes med de magre Heber i Viborg Amt, hvor Hebeejggen egentligen først begynder. Selv i den vestlige Deel af Onsild Herred, hvor Egnen bliver bestandigt magrere jo mere man nærmer sig Viborg Amt, har Jorden dog endnu en svag Blanding af Leer.

Højbjergningen i Nørre-Hald Herred er kun ringe, undtagen i de vestlige Sogne, Kousted og Faarup, som have god Leilighed til Dvægaavl, formedelst det Kjør, der strækker sig langs med den vestre Grændse af Herredet. De mange smaa Moser og Kjør, som findes imellem Lyngbakkerne i dette Herred og navnlig i vesten og norden for Gassum, gjøre disse bakkede Strøg græsrigere end Heberne paa Sletterne, hvorfør Dvæget ogsaa er i bedre Stand der end her.

B. Beliggenhed.

Jældre Tider har Randers Amt sikkert havt en ganske anden Skikkelse end nu. En ikke ubetydelig Part af den brede Landtunge, som strækker sig ud i Kattegattet, har da sandsynligviis hørt til Havet eller dog dannet seilbare Fjorde. Uden tvivl har Rougsøe Herred fordiin udgjort en De for sig selv, og de nu næsten tørre Kjør imellem dette og Sønderhald-Herred saavel som de, der herfra strække sig ned igjennem det sidste Herred, staaet i Forbindelse med Havet, eller udgjort en Bugt af samme. De mange Søer, som endnu findes deraf, synes tilstrækkeligen at vidne herom. Tæt ved Ørsted Bye er saaledes nyligen fundet et Skibsanker. At denne Landsbye forhen har været en Kjøbstad, hvortil var Seilads, er derfor rimeligt nok, og bliver det end mere, naar man seer hen til Byens usædvanlige Størrelse; thi man tæller over en Sneds Gaarde i selve Byen, og omtrent ligesaa mange, der ere udflyttede, samt desforuden en stor Mængde Huse med og uden Jord; det Ydre og Indre af Byens, med tvende Spire forsynede, Kirke, ligesom de, Gaderne tillagte Ravne, hvoraf den ene endnu kaldes Toldgaden, synes og at tyde paa at her har været en Kjøbstad.

Efter Sagnet skal ogsaa Landsbyen Thorsager i Østersøisberg Herred i fordiins Dage have været en Kjøbstad og Kolind Sund en Fjord, der har strakt sig ikke alene til denne Bye, men endog længere ind i Landet. Muligen har denne Fjord staaet i Forbindelse med hiin Bugt, og endeel af Sønderhald Herred samt hele Nørre Herred saaledes paa alle Sider været omflyt. — I det Foregaaende er allerede omtalt den velgrundede Formodning, som man har om at ogsaa Kjørstrækningen i den østre Deel af Gjerlev Herred forhen har staaet under Vand.

At Havet har i Tidens Længde saa fiendeligt trukket sig tilbage, maa sandsynligviis, hvis man ikke vil forudsætte en Naturrevolution, være bevirket derved, at Bunden i de forudsums Fjorde Tid efter anden har hævet sig og er tilgroet med Vandplanter, saa at Vandmassen er bleven fortrængt, vel og tildeels er bortdunstet.

Med saa Undtagelser er Søkysten af Randers Amt ikke meget høi, men Terrainet hæver sig dog i Almindelighed snart ikke ubetydeligt over Havfladen. Man kan antage, at Amtet i det Hele har Fald mod Østen; thi jo mere man fjerner sig fra Kysten, jo høiere bliver Beliggenheden.

Den større Deel af Amtet er mere jevn end bakket. Vel træffer man hyppigere paa Strøg, der have en bølget Overflade, end paa saadanne, der udgiøre Sletter af nogen Udstrækning, men hine ere dog sjældent i den Grad ujevne, at Jordens Dyrkning derved meget besværliggjøres. Dette kan næsten ene siges at være Tilfældet i Mols Herred, og i Hede-Strøget mellem Gaasum og Vester-Torslev i Nørre-Hald Herred.

Som nogle af de høieste Punkter i Amtet kunne nævnes: 1) Elmandshøi paa Helgenæs i Mols Herred, der næsten egner sig til at kaldes et lidet Bjerg, og er et af de høieste Punkter i hele Jylland; det tjener og til Sømærke. 2) Nøve Bakke, hvor for nogle Aar siden er opført en Weir malle, som man siner i flere Miles Afstand. 3) Rjæmpehøiene ved Worre og ved Kalsø Ladegaard i Østerlisberg Herred. 4) Gratbjerg ved Rugaard i Sønder Herred, hvorfra man i klart Veir seer den sjællandske Kyst. 5) Helgebakken ved gl. Estrup i Sønder-Hald Herred; fra denne høi overseer man en stor Deel af dette og af Kongssø Herred; 6) Den Bakke, hvorpaa Støvring Kirke ligger; herfra har man en særdeles skjøn Udsigt, især naar man med Diet forfølger Randers Fjord fra Indseilingen og indtil Randers Bye; fra dette Standpunkt kan man i klart Veir sene 28 Kirker og 10 Herresæder; 7) Windblæs Kirkebakke; 8) Høghøi ved Mariager i Onsilb Herred; 9) Mariager Kul eller Himmel-Kul, sydost for hiin, paa Kjellerup Eiendom; 10) Hald Bye, som sandsynligviis er det høieste Punkt i Nørre-Hald Herred.

Til de jevneste Strøg i Amtet kunne regnes: 1) Strækningen fra Hyllested over Tiirstrup og Stabrand til Maarup i Sønder Herred; ligesom 2) det meste af den nordøstlige Part af samme Herred, især ved Nalsrode, Allelev og Lynghøje; 3) den jevne Slette sønden for Grenaa, som mod Ost naaer lige til Kysten og mod Syd forbi Gaarden Hessel; 4) Hele Strøget imellem Grenaa og Skel; 5) Strøget fra Nimsøe over Glesborg, Drum og Tøstrup til Nimtofte i Nørre Herred, saavel som 6) den hertil grændsende Heide, der strækker sig ind i Sønderhald Herred; 7) Hele den nordøstlige Deel af Sønderhald Herred, nemlig: Nørager, Vivild og Gjesing Sogne med den imellem sidste og Mariemalene beliggende saakaldte Bruunmose; 8) den store Slette, bestaaende deels af Kjær, deels af Sandjorder, som fra gl. Estrup og forbi Stafæsgaard strækker sig til Nyomgaard og længere; 9) ogsaa den nordvestlige Deel af Sønderhald Herred langs med Grenaa Landevei er ofte meget jevn, saa at egentligen kun de til Galten og for en Deel ogsaa til Østerlissberg Herred stødende Sogne have et bakket Terrain; 10) Hebestrøget østen for Gæssum i Nørre Hald Herred; 11) Strøget imellem Gjerlev og Dalsbøcover i Gjerlev Herred; 12) det meste af Hobroe Mark og den sydøst for samme liggende Egn; 13) endeligen ogsaa en stor Deel af Randers Mark, især den østlige.

Den meest bakkedfulde Deel af Amtet er Mols Herred; dog især de to Landtunger, som høre derunder. Over den største af disse løber en Art Bjergkjæde, som gjør Kysten langs Ebeltoft Bugt og det Indre af denne Landtunge meget bakked, men dog ikke i den Grad hæver sig over Havfladen som den dermed, ved en smal Landstrimmel, i Forbindelse staaende Halvøe Helgenæs, der næsten ene bestaaer af høie Banker. Den vestlige Kyst af denne Landtunge, langs med Kalsø og Knebel Vig indtil Tved, er temmelig flad; nogle af de nærmest liggende Byer have ogsaa nogenlunde jevne Marker; men mere sydligt, saasom ved Øvelstrup og Tisgaard, er Terrænet særdeles bakked. Den østlige af bemeldte Landtunger bestaaer, som ovenfor anført, næsten alene af magre Sandbakker.

Strøget imellem Ebeltoft og Valle er temmelig bakket, saavel som den sydlige Deel af Sønder Herred og det meste af Østerlisberg Herred. Kalsø Ladegaard er meget høit liggende, saa at man i betydelig Afstand, f. Ex. ved Rygaard og paa andre Punkter i Sønder Herred, endnu siner denne Gaards Omgivelser og Bankerne paa Mols. Jo mere man serner sig fra denne Egn mod Nord og Ost, jo mindre bakket er Terrainet, og jo lavere er Beliggenheden. Eggen omkring Kolind Sund hæver sig paa de fleste Steder temmelig høit over Vandfladen, men er langt mere bakket paa den nordre end paa den søndre Side af Sundet; Alcelev, Lyngbye og Fladstrup Byer have, som allerede bemærket, endog næsten fuldkommen jevne Marker. De jevnest Strøg i Østerlisberg Herred findes nok ved Skiering og Tødborg; Heben imellem denne sidste Bye og Nøve er en jevn Flade.

Næstefter Mols er Galten Herred den meest bakkede Deel af Amtet. Fornemmelig gjelder dette om Leerberg og Wisfing Sogne, hvor der findes mange særdeles svære Leerbanker, af hvilke de fleste imidlertid ere af den Bestaaffenhed at de godt lade sig dyrke. Foruden den korte Lyng, der vorex paa disse og andre uopdyrkede Leer- og Sandbækker, træffer man ogsaa hyppigt paa Enebærbuske, hvilke dog ikke vorex frodigen. Imellem Galten og Ruud Kirker saavel som i Nærheden af Randers er Terrainet jevnest.

Adskillige bakkefulde smaa Strøg findes i Nørre Herred, navnlig vesten for Grenaae, henimod Skiervad og Ørbøl samt imellem Gaardene Steel og Meilgaard langs Kysten.

Rougsøe Herred hæver sig temmelig høit over Havets Flade, men er ikke desmindre for det meste jævnt, især paa den vestre Side.

Den Deel af Amtet, som ligger norden for Randers, har de høieste Bakker i Omegnen af Mariager. Strøget fra Høghøi (der forhen er nævnt som det høieste Punkt i Eggen) og til Hem i Sydost, er høitliggende og hæver sig over Omegnen. Hele den vestlige Side af denne Deel af Amtet er ligeledes meget bakket. Det samme gjelder om Omegnen af

Glenstrup, og Truge Søer. Gjerlev Herred har en temmelig bølget Overflade, især omkring Trudsholm.

Hele Støvring Herred har en høi, men dog flad Beliggenhed; ikkun Albek og Gimming Sogne ere noget bakkesulde saavel som Præstegaardsmarken i Støvring.

Fra Randers Fjord og Nord paa hæver Egnen sig bestandigt mere og mere imod det høitliggende Hald Sogn.

Jorderne have paa de fleste Steder saa meget Fald, at det overflødige Vand uden Vanskelighed kan finde Afløb, og Underlaget er paa de jevnere Strøg sædvanligen af den Bestaaenhed, at det tillader Vandet at synke. I det hele taget lide Agerjorderne derfor sjældent af fladeligt Vand, og i alt Fald ikke i nogen betydelig Grad. Lvertimod ere disse langt hyppigere udsatte for Torkens ugunstige Virkninger, end for formegen Fugtighed.

Naturligviis gjelder dette ikke om de sidtliggende Kjørstrækninger, som findes i flere Dele af Amtet. Skjøndt disse deels ved Naturens Hjælp og deels ved driftige Landmænds Bestræbelser nu vistnok ikke lide saa meget af overflødigt Vand, som forhen, og altsaa kunne benyttes langt fordeklagtigere end før, saa er dog endnu meget tilbage at ønske ihensæende til disse Kjørjorders Udtørring.

Fornemmelig er det kun paa de frugtbare Strøg af Amtet, at Agerjorderne undertiden tage Skade af formegen Fugtighed. Saaledes er dette især Tilfældet i den sydlige og vestlige Deel af Østerlisberg Herred, i Galten Herred, i Kongssø Herred samt i Egnen norden for Randers Fjord. Men det er ogsaa i disse Egne (den sidstnævnte undtagen, hvor Markerne paa mange Steder lide meget af fladeligt Vand) at man hyppigst foretager Udgrøftning, dog meest ved de større Gaarde. Ved Vosnæsgaard og Skieringmunkgaard f. Ex. fastes aarligen mange nye Vandgrøfter, ja endog Fastingsgrøfter ere her anlagte. Møllerup og en Deel af Kalø Ladersgaards Marker lide temmelig af Fugtighed formedelst de mange Kilder her findes som en Følge af Terrainets bakkede Belig-

genhed. Ogsaa her, saavelsom ved Staffsøgaard, Løistrup og flere Gaarde, der ere i driftige Mænds Eie, søger man at aflede det overflødige Vand.

Det stillestaaende Vand, som efterhaanden samler sig i Lavninger og meddeeler Jorden en fordærvelig Suurhed, kunde for det meste med ringe Umage afledes, naar man om Efteraaret vilde drage de nødvendige Flekgrøfter. Men Bonden er temmelig efterladt i dette Punkt og hans Vintersæd mislykkes vel og undertiden formedelst saadanne Vandstader. Imidlertid synes det dog som om han nu begynder at indse Vigtigheden af det skadelige Vands Bortledning fra hans Agre, men som oftest finder han Arbejdet uoverkommeligt. Dette er vel en af Aarsagerne til, at de omtalte Kjørstrækninger endnu ere i saa raa Tilstand. Da Aars tilhørlige Oprensning ofte er en Betingelse for Udtørringen af de tilstødende Enge eller Lørvemoser, saa var det meget at ønske, at denne meget forfættede Sag blev sat under Control. I den nordlige og især i den østlige Deel af Amtet hører det forresten vist til Undtagelser at formegen Væde giver Misvæxt, hvilken derimod her er udeblivelig i tørre Aaringer. Ja, paa de sandede Jorder i Nørre Herred mislykkede Rugen flere Stæder i det frugtbare Aar 1821, uagtet Tørken dog ikke varede længere end 3 til 4 Uger, og i det tørre Aar 1822 avlede mange end ikke den fornødne Søderug. Paa Hessel-Mark, som ligger noget siid, har Rugen dog fuldkomment conserveret sig i den fugtige Vinter 1822, uagtet man ikke havde gravet en eneste Vandgrøft; Underlaget er og her meget porøst.

C. Om Engene og deres Vanding.

De vigtigste og bedste Enge i Amtet findes langs med Randers Fjord og Gudenaæ. Ogsaa have sædvanligen god Engbund langs med de mange Aær og Bække, som gjenne-
 Bjære Landet. Engene ved Gudenaæ ere især af fortrinlig
 Bestaaffenhed, saavel med Hensyn til Mængden, som Qualiteten
 af Høet; thi Bunden i disse Enge er temmelig fast, og
 mangler ikke heller Fugtighed neden fra.

Det hænder ofte at Vandet i Randers Fjord og Gudenaæ stiger saa høit, at de dertil stødende Enge ganske eller fre
 en Deel oversvømmes. Disse Enge ere debaarfag og til de
 fleste Tider temmelig vandholdige, hvorfor mange Grøfter kas
 stes derigjennem. Naar sliq Oversvømmelse indtræffer paa
 den Tid Høbjergningen finder Sted, er man især udsat for at
 lide Tab derved, i det en stor Deel Høe bedærves eller bort
 flykkes. Her finder man det derfor ikke raadeligt at sette Høet
 i smaa Stakke, men derimod i store, hvilke ikke saa let kun
 ne bortføres af Vandet og hvoraf ei heller saa stor en Part
 kan bedærves naar Vandet naaer Stakkene. Ogsaa iler man,
 medens Veiret sicer, at faae Høet bjerget, og et behageligt
 Syn staae de betydelige Engstrækninger ved Fjorden og Aæen,
 i det Dieblit de staae fulde af Stakke. Ved at opføre Dams
 ninger have enkelte Beboere ved Gudenaæ søgt at raade Bod
 paa den Skade, Oversvømmelsen kan forarsage. Undertiden
 indtræffer denne meget beleiligt, som f. Ex. i Aæret 1826,
 da disse Enge vare saa fortræde først paa Sommeren, at
 man kun ventede en høist maadelig Afgrøde; men ved plud
 selig Flod fattes de under Vand og ydede en saare overflø
 dig Høstet.

Den bekvemme Leilighed, som paa mange Steder frem
 byder sig til at sætte Engene under Vand, benyttet ikke sjeldent.

Flere Omstændigheder bidrage imidlertid til, at Engvanding undertiden ikke foretages, skjønt Localet indbyder dertil. Hindringerne for denne Sag ere fornemmelig: a) at man afstrækkes fra Anlægget ved de Bekostninger det formeentligen vilde medføre, skjønt disse dog alene kunde blive af Betydning der, hvor Vandet maatte ledes fra fjerntbeliggende høiere Punkter, eller hvor betydelige Sluse-Anlæg bleve fornødne; b) hvor der ere mange Lodsseiere, kunne disse vanskeligen forenes om Arbeidet; af denne Aarsag har saaledes Aaen, som danner Skjellet imellem Aarhus og Randers Aarter, i mange Aar savnet den nødvendige Oprensning, hvorfor man hidtil ikke kunde tænke paa at blive Herre over Vandet eller ind- og ublade det efter Behag; og c) hvad angaaer de Enge, som støde til Vandløb eller Aaer, ved hvilke Møller drives, da frygter man for at træde Mølleciernes Privilegier for nær. Længs med den Aa, som afstiller Onsild og Gjerlev Herreder Hayes saaledes ikke ubetydelig Engbund, som vist meget kunde forbedres ved Vanding, men denne lader sig neppe her iværksætte, da sex Møller drives ved Hjælp af Aaen.

Imidlertid har man dog ved adskillige større Gaarde allerede meget forøget og forbedret Høproductionen ved Engenes Overriisling; saaledes blandt andet ved Boenæsgaard i Østersø Lisberg Herred, ved Weilgaard i Nørre Herred, ved Ballegaard og Trinderup i Onsild Herred, ved Fugelsøe i Gjerlev Herred. Eierne af Trinderup har især sporet heldige Virkninger af sit Vandingsanlæg; den Eng, som her overriisles, var forhen ei andet end et Morads, der neppe gav 25 Læs Hø aarligen, som man havde megen Vanskelighed ved at bjerge. Nu giver derimod denne Eng i gode Aar 100 Læs Hø aarligen, som er langt mere nærende for Kreaturerne end hiint. Til Anlægget afbenyttedes nogle Kilder, som have deres Udspring fra de i Nærheden værende Bakker, og som, ved før at udgyde sig i den omtalte Eng, gjorde Bunden moradsig, men nu afledes inden de naae den, og alene afbenyttedes naar Overriislingen skal finde Sted.

Mærkeligt er det Vandingsanlæg, som er udført ved Gaarden den Frydensberg, en Parcel af Rugaard i Sønder Herred.

Da Localet ikke her tillod at man kunde sætte Vandet over Engen, har man gennemskåret denne ved en Hovedgrøft, i hvilken det ledes fra en nærliggende Aar; ved Enden af denne Grøft stemmes for Vandet, som derved tvinges ind i Sidesgrøfter, der ere dragne fra Hovedgrøften og saaledes gennemløber Jordbunden uden at rinde over Engens Overflade. Naar Engen skal lægges tør, aabnes Slusen, som er anbragt ved Enden af Hovedgrøften. Denne Afbenyttelse af Vandet skal have fordoblet Høproductionen her.

At udføre Vandings-Anlæg ved Engene eller Kjærene i Sønderhald Herred, vilde falde vanskeligt, deels fordi disse ere deelte mellem mange Lodsieere, og deels fordi de Aar her findes, have et temmelig dybt Leie, saa at Vandet følgelig maatte opfanges fra et høiere Punkt, hvortil atter udkrævedes Overenskomst mellem flere Byers Beboere.

I Rougsøe saavel som i Sønder, og Mols Herreder er Besiddigheden i Almindelighed ei heller gunstig for slige Anlæg.

2.

Om Kilder, Indsøer, og om Vandmassen deri.

Ved Foden af de mange Bakker i Galten Herred, tildeels ogsaa i Østerlisberg Herred, have mangfoldige Kilder deres Udspring; især er dette Tilfældet i Leerberg og Wißing Sogne i førstnævnte Herred.

Skjøndt Mols Herred er meget bakkefuldt, findes dog Kilder sjældnere her, formodentlig fordi Vandet ikke mødes af noget fast Jordlag, men indtil en betydelig Dybde sies igjennem det porøse Underlag. Imidlertid udspringe adskillige Kilder fra de tørre Sandbakker, som omgive Ebeltoft; derfor har ogsaa denne By særdeles godt Vand. I andre Egne af Amtet, dog naturligviis meest i de bakkefulde Strøg, finder man ogsaa hyppigt Væld; saaledes isærdeleshed langs med Bredderne af Kolind Sund, hvor man har den bedste Leilighed til at samle fortrinligt Kildevand; — ligesaa under Bakkerne paa begge Sider af den Dal, som adskiller Nørrehal og Onsild Herreder.

Efter Justitsraad Bruuns statistiske Tabel indtager Søplanen i Randers Amt et Areal af 7,271 Tdr. Land.

Den største Indsøe i Amtet er det nyssnævnte Kolind Sund, som danner Skjellet imellem Nørre- og Sønderherreder. Denne Søe er omtrent $2\frac{1}{2}$ Mile lang, og fra $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{2}$ Fjerdingvei bred. Dens Bund bestaaer for største Delen af Kalksteen; den synes ikke at være af betydelig Dybde, især i dens østre Ende; imellem Kevn og Ensløv Byer kan man saaledes paa en Baad stige sig frem tværs over Sundet, ja man skal endog her kunne ride derover. Søen er temmelig riig paa de fleste Arter af Ferskvandsfiske, men Fiskeriet drives her ikkun ganske i det Smaa. Ogsaa en Deel Svaner op-

holde sig her. Kolind Sund udgør sig, formedelst Grenaae Aae, i Havet. Oprensningen af denne Aae vilde sikkert være til stort Gavn, ikke blot for Grenaae Kjøbstad, men ogsaa for Omegnens Beboere, hvis Eiendomme grændse til Sundet; thi megen Engbund vilde uden tvivl herved kunne vindes langs med sammes Bredder.

I Skjellet mellem Nørre-Hald og Onsilb Herreder ligger den fiske- og Gulerige Glemstrup Søe og Truge Søe, der ere omgivne af høie kilderige Bakker og forenede ved en Aae, som driver en Mølle. Den førstnævnte Søe er henved $\frac{3}{4}$ Miil lang, meget dyb og har en fast Bund. I denne Søe falder en Mængde Aal, Gjedder, Aborrer og Skaller. Fiske- og Gulerigheden er her saa stor, at flere hundrede Aborrer og Skaller undertiden have været Frugten af en Vaadtrækning. Truge Søe er ubetydelig; dens Bund er dyndet og dens Bredder tilgroet med meere med Nær; den indeholder dog endnu en stor Mængde Fiske.

Paa den vestlige Grændse af Onsilb Herred findes Kleitrup Søe; Bunden i denne Søe bestaaer ligeledes af Dynd og tilgroet steds mere med Siv. Stubbe Søe, i Skjellet mellem Sønder- og Mols-Herreder, er omtrent $\frac{1}{2}$ Miil lang og henved $\frac{1}{2}$ Miil bred; ogsaa her falde endel Fiske.

De øvrige Indsøer i Amtet ere af mindre Betydning, saasom Dyrstrup, Kamten, og Gjerild, Søer i Nørre Herred, Hald, og Lange, Søer i Sønderhald Herred, Krag Søe ved Grenaae, Korup Søe i Skjellet mellem Østerlisberg, og Sønder-Herred, Draahye Søe i Mols Herred og Lang Søe i Sønder-Herred; Aeferg Søe i Nørre-Hald Herred, en liden Mose Søe uden Bædvand.

I Galten, og Støvring-Herreder findes ingen Indsøer, og de tvende, som findes i Gjerlev Herred ere saa ubetydelige, at de ikkun fortjene Navn af Damme eller Vandingssteder for Kreaturer.

Hvorvidt en eller anden af de ovennævnte Søer kunde med Fordeel udtørres, lader sig ikke bestemme uden en nøjagtig Undersøgelse af de locale Omstændigheder. En af de Søer,

der lettest kunde udtørres, er nok Truge Søe; man vilde da herved komme Naturen til Hjælp, da Søen, som meldt, er paa Veien til at tilgroe. Hidtil mangler Egnen et Exempel i saa Henseende, og om man ogsaa ved et Foretagende af denne Art kunde afhjælpe et paa mange Steder føleligt Savn, i det man paa denne Maade tilveiebragte Engbund, saa er det dog Tvivl underkastet, hvorvidt Vedkommende vilde forene sig om at udføre et Arbejde, om hvis Frugter man ikke kan være forvissat før man ser Virkningerne deraf. Desuden kan man nok med Sikkerhed antage, at det under nærværende Conjunctioner vilde blive uoverkommeligt.

Det er en almindelig Erfaring, at Vandmassen i de fleste Indsøer, Kilder, Aar m. v. er i de senere Aar mærkeligt aftagen. Næsten Alle ere enige om, at Aarsagen dertil er vedholdende Tørke og isærdeleshed den mindre Masse af Sne, der er falden i de fire eller fem sidste Vintre, samt Mangel paa Frost. Nødvendigen maatte jo og det derved betydeligen formindskede Tiløb af Vand have en kjendelig Indflydelse paa Vandbeholdninger og Vandløb, dog især paa de mindre Søer, som have en løs, dyndet Bund og lave Omgivelser, hvorfra ingen Kildevæld udspringe. Naar disse Søer ikke oprensés, kan Vandmassen deri, endog i mindre tørre Aaringer, aftage, i det deres Bund stedse mere tilgroer af Vandværter. Saaledes har dette været Tilfældet med Kleistrup, Gjerild, Truge, Dystrup og flere Søer i Randers Amt. Derimod forlader Vandet ikke i saa betydelig en Grad sine gamle Grændser i de Søer, der ere af noget større Omfang og have en fastere Bund, eller kilderige Omgivelser; i Glenstrup Sø f. Ex. skal Vandmassen være den samme nu som før. Imidlertid vil man have sporet, at denne i de tidligere Aar er meget aftagen i Kolind Sund. Men dette synes saameget sikkrere at kunne alene tilskrives langvarig Tørke, som Grenaae Aar, hvori Søen udgyder sig, meer og meer tilgroer.

Udgravninger af nogen Betydning ere intetsteds foretagne i Amtet. Fra Søromsøerne, som i ældre Tider have været yderst stet behandlede, fralæder man vel hist og her Vandet, men som oftest uden Plan, saa at ingen fuldstændig Udtørring

her kan finde Sted. Det samme gjelder om Bondens Ager-
 jorder, hvilket man i det Foregaaende vil have seet. Vand-
 massens Aftagelse kan saaledes ingenlunde være foranlediget ved
 overflødig Vands Afledning, der desuden maatte have frem-
 bragt den modsatte Virkning forsaavidt Talen er om Indsøer
 og Aaer, hvortil jo den største Part af dette Vand henledes.
 At Vandmassen i disse aftager, maa derfor kun tilskrives Veir-
 liget; og, som Følge heraf, har man neppe Grund til at
 befrygte, at denne Aftagelse skulde være varig, men alene tem-
 porair. Man har ogsaa de øiensynligste Beviser herfor; thi i
 de mindre tørre Efteraar 1822 og 1823 er Vandet atter steget
 betydeligen i de Søer og Moser, hvor det i de foregaaende
 Aaringer var svundet, og adskillige Kilder, som enten vare al-
 deles standsede, eller hvis Vandmasse var mærkeligen formind-
 slet, ere i hine Efteraar igjen traadte frem. Fra Aaer og
 Bække, hvis Vandrigthed ogsaa formedelst Tørken er formind-
 slet, kunne endnu i fugtige Vintre og Efteraar ligesaa betyde-
 lige Oversvømmelser finde Sted, som forhen.

Hvorvidt iøvrigt den af nogle yttrede Mening er rigtig:
 at en bestandig Aftagelse i Vandmassen finder Sted, lader
 sig naturligviis ikke med Visshed afgjøre uden ved Hjælp af om-
 fattende meteorologiske Jagttagelser, med Nøiagtighed samlede
 i en lang Række af Aar. Men at Ødelæggelsen af de bety-
 delige Skove, som forhen fandtes i flere Egne, kan have bi-
 draget til at Regn og Sneer her falder sparsommere nu end
 da, er troeligt nok.

3.

Klima.

De Data, som indsamlet til Oplysning om denne Gjenstand, kunne, ifølge Sagens Natur og især saalænge man ikke gjør sig den Uleilighed at opbevare sine Jagttagelser om Veirliget, — ifkun være høist usikre. Vel antage de Fleste, at Klimaet er mere tørt end fugtigt; men formodentlig er denne Mæning alene fremkaldt derved, at de sandige Jorder, hvilke udgjøre den største Deel af Amtet, sædvanlig kun yde rige Afgrøder i meget fugtige Aaringer, og at Misvært altid indtræffer i tørre. Medens de nu ødelagte Skovstrækninger ydede Skjerm imod de hyppigen indfaldende skarpe Vinde, var Klimaet sikkert langt lunere end nu. Dette, og Mangel paa Væde, især om Foraaret og indtil Midsommer, forvolde i Almindelighed at Frugtbarheden sjældent naaer over det Middelmaadige i hine Sandegne. Nordvestlige Vinde frygter man meest, da disse gjerne have langvarig Tørke og Nattefrost i Følge med sig; sydsørlige og sydvestlige ere de, der hyppigt give Regn.

Man vil paastaae, at der i Almindelighed falder mindre Regn i den vestlige Deel af Amtet, end i de til Østersøen grændsende Egne, idet Skyerne, som søge henad Havet til, udgøde en stor Deel af deres Vandrigthed over disse Egne. Dog modsiges dette af Mange, ja selv den ringe Frugtbarhed netop disse Egne fremvise, synes at vidne derimod. At Have og Fjorde drage Skyerne til sig, er imidlertid en meget almindelig og fra gamle Tider antagen Mæning, som saaledes rimeligviis har Erfaringen for sig. Det kan og i denne Henseende bemærkes, at Beboerne af den Strækning, som ligger imellem Mariager og Randers Fjorde, undertiden stufes i de

Forventninger om Regn, hvilke den skyfulde Himmel berettiger dem til at være; thi naar Skyerne, især med vestlige Vinde, naae hen over denne Egn, dele de sig og søge til begge Sider hen imod Fjordene samt mod Havet, hvorved dette Strøg hyppigt unddrages Regnen. Samme Skjæbne skal Egnen omkring Kalsø Viig være underkastet. Proprietair Schmidt paa Skjeringmunkgaard har gjort den Bemærkning, at i den Tid han har boet der, nemlig over 30 Aar, er der høist sjældent falden saamegen Sne i hans Egn som længere inde i Landet*), og om Sommeren raser Jordensveir ofte rundt omkring uden at drage hen over denne Egn, som derved gaaer glip af Regnen. Til yderligere Oplysning om denne Gjenstand ville vi anføre, hvad en Sagkyndig har meddeelt i Anledning af Forestaaende. "Det er en afgjort meteorologisk Erfaring at Kystlande have meget mere Regn end det Indre af Landene, og de naturlige Aarsager hertil ere dels at der fra Havet opstige flere Dunster end fra Landjorden, dels at der ved Kysterne finder oftere Afveerling Sted af Temperatur, hvilket giver Anledning til at Dunsterne i Atmosfæren ved Afkjøling oftere gaae over i Draabeform. Men det er tvivlsomt om dette kan vise sig i en saa kort Afstand, som den, Tiden her er om; thi paa almindelige Erfaringer ihenseende til Veirregnet kan man ikke stole uden ordentlige meteorologiske Dagbøger. Spørger man nu, i Mangel af disse, theoretisk, om der er nogen rimelig Grund til at Fjorde og Havet skulde, som det hedder, tiltrække Skyerne; — saa kan det bemærkes, at Atmosfæren over Havet og over Landjorden sædvanligen har forskjellig Temperatur; hvilket da foranlediger, at Luften paa det varmere Sted stiger i Veiret, paa det koldere derimod sænker sig, samt strømmer til hiint for at erstatte den opstegne Luft. Om Dagen er ordentligviis Landjorden mere ophebet end Havet, sælgelig er der en Grund til at Luften og med

*) Dette kan maaskee være en Folge af den lavere Temperatur, som finder Sted i længere Afstand fra Kysten, og hvor berhos Landets Høide over Havet er større. I det sydlige Skjæland, hvor Landet hæver sig til et Slags libet Plateau, falder ofte Sne der, naar det regner nede ved Kysten.

den Skyerne snarere maatte sænke sig ned til Havet, hvorhos der i den koldere Luftcolonne snarere er Anledning til, at Dunsterne kunne fortættes og blive til Skyer; men af samme Aarsag maatte om Natten (til hvilken Tid Luften er varmere over Vandet) netop det modsatte finde Sted, og det altsaa i det Hele ikke være nogen større Anledning til Skyer over Vandet; men den Mening, at her snarere fandtes Skyer, være grundet i, at man om Dagen oftere end om Natten har Leilighed til at iagttage disse Forhold. Det maa derhos bemærkes, at den her omtalte Wechselvirkning mellem Atmosfæren over Land og Vand for det meste ophæves eller stjules af de herfløende almindelige Vinde, der meget mere end hine locale bestemte Retningen af Skyernes Bevægelse; hvorfor ogsaa de i Døgnets afvejlende Land- og Sæevinde, som ere saa kjendelige i den hede Zone, og om Sommeren i det sydlige Europa, kun meget svagt, ja næsten slet ikke opdages hos os. Ogsaa andre Omstændigheder komme her i Betragtning, f. Ex. Skyernes Høide; var den meget ringe, kunde de maafløe snarere ved den indstrømmende koldere Wind føres fra Vandet mod Landet. Det her anførte vil imidlertid være nok for at vise, at Meningen om Skyernes Trækken efter Fjordene ikke er urimelig."

Kjær- og Mosestrækningerne i Sønder- Hald Herred og flere Steder have, især Morgen og Aften, en ikke ringe Indflydelse paa Luftens Temperatur, formedelst den tykke, fugtige Taage, som udvikler sig af deres Uddunstninger. Disse have undertiden en saa afgjørende Indvirkning paa Atmosfæren, at medens man paa andre Steder har fuldkommen klart Veir med Soelstin, er Luften paa selv samme Tid kjølig og taaget i de omtalte Egne og i deres nærmeste Omgivelser. Denne Taage, som i Provindsialsproget kaldes Wren, har ikke sjeldent en fordærlig Indflydelse paa Menneskers og Kreaturers Sundhed, dog allermeest paa Sæden, som især i Drætiden ofte er udsat for at tage Skade deraf.

Den største Deel af Nanders Amt ligger paa det Strøg, hvor Jylland har sin største Bredde. At denne Omstændighed skulde bidrage til at gjøre Klimatet her forskjelligt fra de andre Nanders Amt.

Egnes, har man ikke havt Leilighed til at bemærke. Dets Hovedcharakter angives her, som overalt i Jylland, at være høist uftadigt. Hvad isærdeleshed Windenes Styrke angaaer, da er der al Grund til at troe, at disse kunne rase med lige-
 faa megen Hefstighed her som andenslede. Ja, den Storm, som med Nordvestvind indtraf i Marts Maaned 1822, synes endog at have anrettet langt mere Ødelæggelse i Randers Amt, end i mange andre Egne mod nord og syd, der ere mindre fjernede fra Vesterhavet. Særgelige Spoer deraf sees endnu paa flere Steder saavel i Skove som paa Bygninger. Ved Bidstrup oprykkede Stormen svære Træer med Roden, sjøndt Beliggenheden her just ikke kan siges at være meget aaben, og Skiervad Ladebygning i Nørre Herred blæste ganske omkuld. Det er imidlertid sandsynligt, at Stormens ødelæggende Virkninger her alene er at tilskrive tilfældige Aarsager; thi det bliver ellers uforklarligt, hvorfor dette Strøg skulde være mere udsat for vestlige Vinde, end den øvrige Part af Jyllands Østeregne. Maatte det end blandt andet befindes, at den Landryg, som strækker sig midt ned igjennem Landet, ikke hæver sig til den Høide vesten for hiint Strøg, som i de andre Egne, hvorover den falder, — hvilket er uafgjort, da Høiden paa de forskjellige Steder ikke er maalt, — saa vilde dog nok denne Omstændighed, ved en saa lav Landryg og paa saadan Afstand, neppe kunne have den omhandlede Virkning.

Forresten kunne Windene vist ikke i den Grad nytte deres udtørrende Virkning paa Jorderne her i Amtet som i mange andre Egne, hvor der gives Sletter af betydelig Udstrækning; thi medens Winden her uden mindste Modstand uafbrudt kan stryge hen ad den jevne Flade, maae nødvendigens de mange ophøiede Belter, som en bølget Beliggenhed frembyder, bidrage til at svække Windens Voldsomhed. Desuden hæver Amtet sig ikke heller i den Grad at dette, naar Mols og Støvring Herreder undtages, kunde have Indflydelse paa Windenes Styrke. Det er nok ogsaa disse Egne, der meest ere udsatte for at lide ved Blæstens udtørrende Evne, dog især Mols Land, som, for største Delen omgivet af Hav og Fjorde, desuden har en sandet Jordbund og ingen Skove,

der kunne give Læ for Vinden. Om man i disse Egne lagde Wind paa Træplantning, vilde her være af stor Vigtighed, foruden i andre Henseender, ogsaa forsaavidt som det er det eneste Middel til med Tiden at tilveiebringe et lunere og mindre tørt Klima. Man har formcent at denne Sag neppe kunde fremmes blandt Bønderne undtagen ved Lovbud, som foreløbigen bestemte, at der skulde være Fredshegn mellem Bye og Bye, og dette Hegn beplantes med passende Træsorter eller Buskvetter, samt at Efterlevelsen af dette Lovbud skulde strengt controlleres af dertil udnævnte Mænd. Dog, naar Piemedet med en saadan Forskrift skulde haabes opnaaet, maatte der nødvendigvis anvendes kraftigere Midler end hidtil, for at see Mark-Ufreden hævet; thi saalænge Kreaturerne, strax efterat Sæden er i Huus, vandre stoffevijs omkring paa Agrene, er det en mislig Sag at vedligeholde Plantninger, især paa Hegn.

Det vilde unægteligen være meget interessant at have Kundskab om, i hvad Forhold Vegetationen staaer i de forskjellige Egne. Men herom lader sig ikke noget afgjørende sige, førend man har havt Leilighed til at anstille sammenlignende Jagttagelser i denne Henseende i det mindste over en heel Provinds. At nogen Egn i Randers Amt skulde have Fortrin for en anden, hvad Vegetationen angaaer, uden forsaavidt det er en Følge af Jordbundens Bestaaffenhed og Dykning, har man ikke kunnet spore. I alt Fald er Forskjellen vist høist ubetydelig her.

4.

A. Udskiftning.

Med denne begyndtes her i Amtet for 40 til 50 Aar siden, først under Landinspecteur Haars og siden under Stiftslandsinspecteur Wesenbergs Bestyrelse. Almindeligen er den underkastet samme Mangler som de fleste ældre Udskiftninger: at Udskiftning er alt for meget forsømt, at Bønderne, tildeels som Følge deraf, have deres Jorder paa forskjellige straliggende Steder og at Lodderne have en ubequem Figur. Beklageligt er det, at man ikke i bedre Tider har søgt at raade Bod paa disse Mangler, som med Rette kunne tælles blandt Aarsagerne til at Agerbruget endnu paa mange Steder staaer paa et saa lavt Trin, i det Bonden ikke kan anvende den fornødne Omhu paa sine straliggende Lodders Dyrkning, og disses ufordeelagtige Figur vanskeliggjør deres Indhegning. Endog under heldigere Omstændigheder krympede mangen Godsseier sig for at udrede de med Bøndergaardens Udskiftning forbundne Omkostninger. Nu forbyder dette sig vel af sig selv, og overhovedet taget har til ingen Tid, men mindst nu, Bondens Forsætning været saadan, at han uden fremmed Hjælp kunde overkomme slige Udgifter.

Den Egn, hvor Udskiftning synes at være meest forsømt, er Mols Herred. 3 Knebel Sogn har dog hver Mand sin Jordlod paa eet Sted, men den er lang og smal; desuden har han en saakaldet Sandlod. Bønderne i Deigret Bye, Tved Sogn, have derimod deres Lodder fordeelte paa over 11 Steder. Skjøndt ikke saa Bønder i Nørre Herred have deres Lodder samlede paa eet Sted, ere de dog ikke derved hjulpede; thi disse Lodder ere gjerne temmelig smale og uforholdsmæssig, ja ofte en halv Miil lange. Paa de Steerste Godser har den

saakaldte Stjerne-Udflistning med lange fildannede Lodder fundet Sted. I Byerne her har hver Mand sin Jord adspredt paa flere Steder. I Sønder-Herred har hver Gaard gjerne 2 til 3 Lodder. Dette er f. Ex. Tilfældet paa det nu adsplittede Høgholm Gods. I den østlige Deel af Herredet synes Udflistningen at være bedre; her sees og flere Udflottere; de i Byerne tilbageblevne Gaarde have dog som oftest i det mindste to Lodder. Ved Alsrode Bye findes en stor Hebe, som endnu ligger i Fælledskab. Bønderne i Esfig Bye have selv besørget deres Jorders Udflistning; den har her kunnet blive hensigtsmæssigen udført, da Byen er liden og kun har 4 Gaarde. Thorsager Bye i Østerlisberg Herred har vel endeel Udflottere, men langt fra ikke nok i Forhold til Byens Størrelse. Som et Exempel paa hvor nødigt Bønderne vilde udflotte paa den Tid Udflistningen fandt Sted, tjener: at en Gaardmand i sidstnævnte Bye gav en anden Bonde 200 Rdd. mod at denne skulde udflotte og hiin forblive i Byen. Dette Skridt fik den første dog snart Anrsag til at fortryde; thi den Udflottede, en fattig, men driftig Bonde, forbedrede sin, formedelst Jordens ringere Bestaaffenhed, saa meget større Lod i den Grad, at han erhvervede sig en ikke ubetydelig Formue medens den anden, som før var en riig Mand, forarmedes. Paa hele Stangodsset Rosenholm findes ikkun 5 á 6 Udflottere. Todbjerg Bye er temmelig godt udflistet; flere Bønder have her een samlet Lod; de øvrige kun tvende Lodder; dette er derimod ikke Tilfældet med andre Byer i Todbjerg Sogn, hvor Enhver har 6 til 7 Lodder. Mangelen herved føles dog ikke saa meget, da disse Byer kun ere smaa.

Et af de Godsset i Amtet, der ere heldigst udflistede og hvor de fleste Udflottninger have fundet Sted, er Kalsø. Man siger, at dette skuldes en gammel Forvalter, navnlig Wærum, som bestyrede Godsset paa den Tid Udflistningen foretoges og som med Jver og Overlæg deeltog i den. I de sydlige Sogne i Østerlisberg Herred er alt for lidet udflottet, saa at ogsaa her findes mange smalle, lange Lodder.

I Boddum, Bisping og flere Byer i Galten Herred have Bønderne deres Agerlod samlet paa eet Sted og desuden

Part i Heden. Bisping Bye udmærker sig især ved god Udsiftning fornedelst passende Udflotning. Andre Byer i dette Herred ere derimod langt fra ikke saa godt udsiftede; saaledes skal der f. Ex. i Zeberg og Leerberg gives Bønder, som have deres Jorder paa over 15 forskjellige Steder. Bærum og Laurberg ere ogsaa maadeligen udsiftede af Mangel paa Udflotning. Dog har man gjort Begyndelsen til at raade Bod herpaa, deels ved Magelæg og deels ved Udflotning.

Neppes har nogen Bye i Amtet forholdsviis saa mange Udflottere som Bivild i Sønderhald Herred. Men dette er ogsaa en Virkning af den Jdsvaade, som for nogle Aar siden fortærede den største Deel af denne Bye. Bivild Byes Mark, som allerede i sig selv er en frugtbar Glette, har derved erholdt et saa meget skjønnere Udseende fornedelst de mange ret pyntelige Bygninger, der nu, af Bindingsværk og med Bægge af brændte Steen, ere opførte her. Omtrent en 3000 Træer, som Rentekammeret har skjænket de Brandlidte og som ere udplantede omkring disse Bygninger, ville vel i Tiden endmere forskjønne denne Egn. Ørsted Bye i Rougsøe Herred har ogsaa endeel Udflottere, en Folge af Byens Størrelse. Om end isvrigt mange Bønder i dette og i Sønderhald Herred have deres Agerjorder samlede paa eet Sted, saa er dog det samme, men i mindre Grad Tilfældet her som i flere Egne, at nemlig Lodderne have en uforholdsmæssig Længde, da de sædvanligen strække sig fra Byen af og indtil den yderste Ende af Byemarken. Naturligviis ere Enge og Løvemoser særskilt udsiftede. Paa Stamgødet Gammel-Estrup have dog endnu de fleste Byer, saasom: Grund, Drammelstrup, Auning, Torrup, m. fl., deres Kærjorder i Fælledskab, og afbenytte dem alene til Græsning. Hvilksagge Bye paa Skafvøgaard's Gods er bedre udsiftet end de fleste andre Byer paa Godset og har flere Udflottere end disse; Bredstrup Bye er især maadeligen udsiftet.

Gjerlev og især Onsilb Herred synes i det hele taget at være bedst udsiftede; de fleste Gaarde have her kun een Lod, naar undtages de Byer, der ligge nærmest ved den store Kærstrækning i den østre Deel af Gjerlev Herred, da hver har

sin Part deri. I Dalbyeover og Gjerlev Sogne ere endel Udfløttere; men af saadanne findes maaskee intet Sted i Randers Amt flere, end paa det, Gaarden Trudsholm forhen tilhørende Gods i Kastberg og Windblæs Sogne i samme Herred; Udflistning og Udfløtning lod i sin Tid Godsets daværende Eier, Oberstlieutenant Arenstorff, nu boende paa Dronningborg, iværksætte. I den vestlige Deel af Mørchald og Støvring Herreder sees i Almindelighed flere Udfløttere end i de fleste Egne af Amtet; dog have Lodderne ogsaa her en uforholdsmæssig lang Figur. I Åsferg f. Ex. er Præstegaardslodden over $\frac{1}{2}$ Miil lang og neppe 150 Favne bred. I Støvring og Møllerup Sogne er en god Udflistning hindret ved for sparsom Udfløtning. De fleste Mænd i Støvring have deres Lodder paa to Steder og disse Lodder danne en næsten triangulair Figur. Men Engene ligge her i et udflistet Fælledskab; thi de fleste Bønder have hver 3 Englodder. Engene til Møllerup ere bedre udflistede, men nogle af dem saa tørre, at man uden at gennemskjære dem med Vandgrøfter pløier i dem.

I Sønder-Onsild Bye finder den Særegenhed Sted, at Huusmændene ere udfløttede, da de derimod næsten overalt i Amtet ere forblevne i Byerne og have faaet deres Lodder ved det nyeste Markeskiel, saa at de ikke sjeldent have en Fjerdingvei og derover dertil. Som en Følge heraf er det forbundet med megen Besværlighed at faae disse Lodder gjødede og Sæden indavlet. Meget Tid spildes hvergang Huusmanden skal have sin Koe hjem eller den skal malkes paa Marken. Gangen herud kan endog neppe lønne sig, naar Koen giver lidet Melk.

Udflistningen af Randers Byes Communejorder har længe været paatænkt, men er endnu ikke kommen i Stand, da flere Hindringer hidtil have ligget denne Sag i Veien, saasom: at en stor Deel af Byen, f. Ex. Østergade, m. m., der ligger paa den forrige Slotsplads, ingen Grundtært har, men ligefuldt i en Række af Aar har benyttet den fælleds Græsning;

fremdeles at de Udenbys, som eie Jord paa Randers Mark, ikke have Græsningsret her, ifølge en allernaadigst confirmeret Vedtægt. Mod Nyttens af disse Jorders Udskiftning ville maaskee Nogle indvende, at Viemødet, som hermed tilsigtedes, nemlig, at hver Lodseier faaer sin Lod samlet paa eet Sted og i Nærheden, ikke fuldkomment kan opnaaes her, hvor Jordene maatte deles i Smaalodder mellem omtrent 800 af Kjøbstadens Indvaanere, hvoraf de fleste desuden kunne forudsættes at ansee Agerbruget som en Bisag, hvilken de, formødest andre Sytler, ikke med fornøden Omhu kunne varetage. Men hertil kan svares, at intet Baand forhindrer de oprindelige Smaalodders Arrondering ved Magelæg eller Kjøb, saa at enhver Hindring for deres meest indbringende Afbenyttelse kunde til gjensidig Fordeel bortrøddes. Kjøbinanden og Haandsværkeren vilde afhænde deres Jordlod til Brændeviinsbrænderen, Hørekubsten og Andre, hvem Agerbruget maatte interessere eller være nødvendigt. Hvor nu Ageren om Winter og Foraar danner Vandstader, hvorimellem hist og her en med Wintersæd besaaet De frempipper, vilde da sandsynligviis efter nogle Aars Forløb Vandet være tilstrækkeligen afledet, Ujevnhederne sløfede, kort sagt: Forbedringer udførte, som ikke lønne sig for Døgnforpagtere at iværksætte, og som i Tiden vilde frembringe flere Gange det Udbytte, Jorderne nu yde, og hvilket, sjøndt en vigtig Resource for Communen, dog er lidet i Forhold til dets Bonitet og deres fordeeltige Beliggenhed for Affætning. Formødest fælledsgangen paa disse Communejorder, hvor Byens mange Køer sultfædes om Sommeren, kan deres Bevogtning bestrides ved 4 à 5 Mennesker, men bleve Jorderne end udskiftede, var det dog ei afgjort, at Køernes Vogtning der ved vansteliggjordes; thi ligesom nu ikke nær alle Indvaanerne holde Køer, saaledes vilde det ogsaa da blive Tilfældet, at kun de Enkelte, som ved Kjøb kom i Besiddelse af et passende Areal, og fandt Regning ved at benytte det til Dvæghold, hvilket i Nærheden af en stor Kjøbstad aldeles ikke blev en nødvendig Betingelse, kom til at sørge for Vogtere.

Grenaas Byes Eiendomsjorder ere afdeelte i lange smale Strimler eller Agre, som gaae tværs igjennem hele Marken.

En eneste Lodseier har vidst at forene 10 saadanne Aagre til en samlet Lod, som han har indhegnet. Denne Inddeling af Byens bedste Mark har imidlertid ingen stadelige Følger, da Afstanden til de længstbortliggende Puncter ikke er meget stor, og Markfreden ved Bogtning tilveiebringes. En Omdeling af Marken, saaledes at Lodderne erholdt en anden Figur, vilde derfor neppe gavne. Derimod var det at ønske, at de bortleiede Commune-Jorder tæt uden for Byens østre Port, og det store Kjør, som støder til Byens sydvæstlige Ende, maatte blive udskiftede. Den nære Beliggenhed af disse Jorder, den gode Leilighed til at udgrøfte Kjørstrækningerne, det almindelige Ønske at denne Sag maa komme til Udførelse, etc. synes at være Grunde nok for Udskiftningens Fordeelsagtighed. Men Planen hertil maatte lægges med Overlæg, især med Hensyn til en fuldstændig Udtørring af Kjærene, og den Leilighed, Localomstændighederne tilbyde, at give hver Ende af Byen Jordlodder paa een Plet. Fællede Udgang til Mergelgravene maatte ej heller forglemmes.

Jorderne til Ebeltoft Kjøbstad ere alle udskiftede; men formodentlig deres lange Afstand fra Byen har hver Mand 3 til 4 Lodder. Udentviol vilde denne Byes Indvaanere været bedre tjente med om i det mindste de længstbortliggende af Byens Udmarksjorder vare forblevne uudsiftede og drevne efter Kobbelbrugets Grundsatninger; thi naar disse Jorder ligge ud til Græsning, synes det for hver enkelt Mand neppe at kunne lønne Umagen at lade en Koe og et Par Faar, som han holder paa sin magre fraliggende Lod, flotte, vande og malke. Dersom Jorderne i Hvileaarene derimod benyttedes til fælleds Græsning for alle Byens Kreaturer, vilde Uleiligheden her ved naturligviis blive langt mindre.

Hobroe Kjøbstads Eiendomsjorder ere afdeelte i lange smale Aagre, hvis Omdeling i bedre Figurer maatte dog vilde have sine Vanskeligheder, eftersom disse Jorders Beliggenhed og betydelige Omfang forhindrer, at enhver Deeltager kan faae sin Part i en samlet Lod. Markfred kan desuden let ved Overeenskomst tilveiebringes, ja er vel ogsaa allerede tilveiebragt. Hvad den Hebe, som tilhører Hebrene angaar, da

er denne vel af saadan Bestaaffenhed, at den fortjente at opdyrkes, men det synes som om denne lille Bye allerede har overflødig Arbeide i dens Ejendomsjorderes tilbørlige Dyrkning.

Med Mariager Klosters Udparcellering folgtes en stor Deel af Jorderne til Mariager Bye, hvis Marker ere aldeles private, og afdeelte i temmelig velformede Lodder. Men Byens Hede er fælleds og benyttet, mod Afgift til Byen, til Græsning for nogle Faar og til deri at skjære Hedetsøv. Denne Hedes Udskiftning har været paatænkt, men er hidtil ikke kommen i Stand, deels fordi man har forudsæet, at Heden vilde blive deelt i meget ubetydelige Lodder, da det maatte stee med Hensyn til Fallet af Grundeierne, og deels fordi Omkostningerne vanskeligen kunne bestrides af disse tildeels meget fattige Mennesker; endeligen ogsaa paa Grund af det med Opdyrkningen forbundne betydelige Arbeide.

Af det Anførte vil man kunne slutte sig til hvorledes Udskiftningen er udført i Amtet. Hensigten med dette vigtige Foretagende er vel ikke fuldkomment opnaaet; imidlertid tilstaaes dog overalt, at Udskiftningen har virket siensynligen til et befordret Agerbrug.

B. Udparcellering.

Af Godserne i Randers Amt ere følgende efterhaanden udstykkede, og Bøndergodsset frasolgt: Dronningborg, Trudeholm, Overgaard, Fuglsø, Sødringholm, Demstrup, Vallegaard, Mariager Kloster, Luustrup, Vedøe, Nyomgaard, Høvringholm, Estruplund, Løvenholm, Sørvad, Østergaard, Ørbekgaard, Fæveile, Røugaard, Lykkeholm, Høgholm, Møllerup, Skjersøe, Jisgaard, Ovelstrup, Koelsøegaard, Bogensholm, Lyngsøbekgaard, Kollerup, Frisenvold, Løistrup og Bruusgaard. Hovedparcellen, som er bleven tilbage ved disse Gaarde, drives nu ved de fleste af dem ganske eller tildeels uden Høverie.

Derimod ere følgende Godser endnu complete eller have over 200 Tdr. Hartkorn Bøndergods, nemlig: Grevskabet Skel med Skjervadgaard, Meilgaard, Gammel-Estrup, Steenalt, Holbekgaard, Gjesfinggaard, Støvringgaard, Trinderup, Kjellerup, Katholm, Hørsel, Kaløe, Vosnæsgaard, Clausholm, Bidstrup, Rosenholm, Staarupgaard, Skafsøegaard. Disse Gaarde drives ganske eller for største Delen ved Høverie.

Unægteligen har Selveiendoms Indførelse, i Forening med Udskiftningen, bidraget til, at mange Bønderjorder drives planmæssigere end før, at Tillæg af Kreaturer er forsøget og at Dvægholdet nu staar i et bedre Forhold til Arbeidsbyrden. Dog mangle ikke heller Exempler paa Egne, hvor Bønderne, kjendt endnu Fæstere, med megen Iver søge at indføre nyttige Forbedringer, ja endog gjøre mangen Selveier til Skamme. Voldum Bye i Galten Herred er i Særdeleshed et mærkeligt Beviis herpaa; neppe finder man nogen Selveier-egn, hvor Sandten for et bedre Agerbrug er saa udbredt som her, uagtet Bønderne i Voldum, som Fæstere under Claus-

holm, endnu trykkes af et strengt Hoverie. Eligt beroer og fornemmelig paa, om Bønderne i en Egn have et godt Exempel for Die; føle de Kald til at følge det, da stræbe de sikkert derefter, hvad enten de ere Fæstere eller Selveiere; og dette Exempel har den tænkende og driftige hoveriegjørende Fæstebonde, Gaardmand Jens Christensen, givet denne Bye.

At bedømme, hvorvidt Selveiendommens Indførelse i det Hele har bidraget til at forbedre Bøndernes oekonomiske Forfatning, og at anstille Sammenligning imellem Selveiernes og Fæsternes Kaar, falder vanskeligt; thi de høist foranderlige Lidsomstændigheder, og især Omvæltningerne i vort Pengevæsen, have naturligviis havt væsentlig Indflydelse herpaa.

De Bønder, som i bedre Tider have kjøbt og betalt deres Gaarde, ere i Almindelighed af Alle de meest velhavende, og der er neppe Spørgsmaal om, at disse Bønder, i det mindste til en Tid, mærkeligen tiltoge i Velstand. Saaledes er dette Tilfældet med Bønderne paa det forrige Dronningborgske Rytterdistrikt, som tilhørte Kongen, og blev solgt paa fordelagtige Vilkaar for Kjøberne; deres nuværende Forfatning er upaatvileligen, selv i disse uheldige Aaringer, meget bedre end tilforn. Til dem, der have vundet ved at blive Selveiere, høre blandt andre ogsaa Beboerne af Aftildrup i Galtens Herred, som for den Tid vare de meest forarmede Bønder i Egnen.

De Bønder, som i Krigsaarene ere blevene Selveiere og ikke have betalt den Gjeld, de ved deres Gaardes Kjøb paa droge sig, have neppe forbedret deres Stilling, men vel snarere forværret den. Saaledes f. Ex. Bønderne paa forrige Noelsøegaards Gods i Mols Herred; de bleve Selveiere for en halv Snees Aar siden, og, endstjondt Gjelden paa deres Gaarde er nedsat af Godsets forhenværende Eier, kunne de dog neppe svare Renterne deraf. Selveierne, som forhen have hørt under Clausholms Gods, ere og i maadelige Omstændigheder, fordi de ikke i bedre Tider tænkte paa at afbetale deres Gjeld.

Disse og mange andre Selveiere, der befinde sig i lige Tilfælde, ere ofte langt værre farnede end Fæstebønderne. Selv-

eierbonden, som alene har sig selv at stole paa, maa, naar han ikke lenger formaar at udrede Skatter og Rentpenge, overgive sin Eiendom i Creditorernes Hænder. Mange Selvsieere, især i de ringere Egne, have saaledes maattet forlade deres Gaarde. Alene i eet Sogn, nemlig Drum i Nørre Herred, stode 14 Selveiergaarde ode i Aaret 1824. Derimod gives der Fæstebønder, som ere forblevne i Besiddelse af deres Steder, Skjøndt de i flere Aar hverken have svaret Skatter eller Landgilde. Ja, det er virkelig endog sjeldent at see en Fæstebonde sættes fra Gaarden.

En af de meest velgjørende Følger af Selveieendommens Indførelse er, at den saa meget bidrog til Høveriets Afslaffelse. Høverieforeningerne ere for mange Godser saaledes affattede, at Bønderne aldrig kunne komme til at gjøre for meget Høverie. Derfor kan et hensigtsmæssigt Agerbrug aldrig opnaaes paa de endnu samlede Godser saalænge Bønderne sukke under denne Byrde. I Særdeleshed paa Ratholm Gods er Høveriet saare trykkende; og desuagtet indgif mange af Godsens Bønder for nogle Aar siden den Forpligtelse at kjøre 150 Læs Mergel hver for den daværende Eier istedetfor at svare Landgilden. Men de vare endog længe før den Tid forarmede, og, henfaldne til Modløshed, formaar de neppe at høre sig af den Afmagt, hvori de ere nedstunkne, med mindre de, nu da Godset er overtaget af Regjeringen, bleve ved dens Hjælp bragte paa Fode.

Bønderne paa Stovringgaard's Gods betale Høveriet med Penge, ifølge en Kongelig confirmeret Høverieforening, som har havt en gavnlig Indflydelse paa disse Bønders Forsfatning; den har bidraget til Indsiddernes Afslaffelse, til Avægholdets Udvidelse og Arbeidshesienes Formindskelse.

Uagtet Selveieendom er, som af det Ovenførte erfares, indført i de fleste Egne af Randers Amt, saa har dog Bøndergaardens Udparcellering i Smaalodder langt fra ikke fundet saa hyppigt Sted her, som i andre Dele af Provindsen og i Særdeleshed i de sydligere Egne. Randers Amt er derfor ikke den Egn, hvor man kan ledes til noget sikkert Resultat i Henseende til de gavnlige eller skadelige Følger af Udparcellering,

især da denne paa de fleste Steder først er foretaget i den tidligere Periode. Hvor Udparcellering har fundet Sted, vil man ikke rose Virkningerne deraf. At den har og freindeles vil bidrage til Folkemængdens Forøgelse, er en naturlig Folge af, at mange nye Familier, formedelst samme, stiftes. Men da Parcellisternes Børn endnu i Almindelighed ikke have opnaaet den Alder, at de kunne tjene, saa har man ikke sporet nogen Forøgelse i Tjenestefolkenes Antal. Tvertimod klages der paa sine Steder over, at de faste Tjenestefolks Tal er aftaget formedelst Udparcelleringen, som har gjort det let for Tyendet at affaste et Aag, det finder byrdefuldt, og mangen Tjenestekarl, som gjerne vil være sin egen Herre, benytter nu den Leilighed, som er aabnet ham til at komme i Besiddelse af en liden Huuslod. Ofte gifter han sig da ogsaa uden at betænke, om en saadan Lod kan yde en Familie nædtørstigt Udkomme. Forordningen af 3die December 1819 skal dog i denne Henseende, om end indirecte, have haft en gavnlig Virkning.

Forresten kan man neppe befrygte, at Udparcelleringen skulde fremvirke Overbefolkning. Vel er der for Dieblirket ingen Mangel paa Arbeidere, naar kun disse ville tjene. Men dersom ikke de ugunstige Tider nødte de fleste Landmænd til at afholde sig fra Forbedringer ved deres Eiendomme, saa vilde Trangen til Arbeidere snart føles. Med alt det, at mange nyttige landoekonomiske Foretagender, af Mangel paa Capital, maae hvile, og den arbejdende Klasse, saavel desformedelst som af mange andre Aarsager, unddrages Leilighed til Fortjeneste, saa hører man dog ideligen Klager over, at Arbejdelønnen er uforholdsmæssig høi. Hist og her ligge Selveiergaardene øde, fordi ingen vil have dem, endog uden at betale nogen Kjøbesum for dem, og paa de endnu samlede Godser findes ikke sjældent fæstleedige Gaarde. Alt dette synes at vidne om, at Folkemængden, uden Skade for det Almindelige, meget vel kan taale den Forøgelse, som Udparcelleringen har foranlediget og freindeles vil medføre.

I de enkelte Egne, hvor Udstykningsen er dreven vidt, har den ingen gavnlig Indflydelse haft paa Agerdyrkingen.

Beboerne af de smaa Parceller ere i Almindelighed enten Haandværkere eller de have Tjeneste hos Andre, og forsømme deres Lod, hvis Dyrkning de ansee som en Biting. Den, der ikke kan erholde Dagleie eller Accordarbeide, maa tage fast Tjeneste; men med 16 til 20 Ridd., som almindeligviis er en Tjenestekarls høieste aarlige Løn, kan han ikke ernære Familie, og den Lod, han har, bidrager ikke meget til hiins Underholdning; thi Skatter og Drifts-Omkostninger overstige ofte Værdien af hvad der, især under en maadelig Dyrkning, produceres. Huusmanden, som ikke selv kan holde Arbeidsdyr paa sin liden Lod, maa tyge til Gaardmandens Hjælp, som han dyrt maa betale, ihvorvel det Arbeide, den Sidste besørger for ham, sædvanligen udføres meget flødelsøst. Han er stedse afhængig af Gaardmanden, og maa sædvanligviis opsæbe dennes Leilighed.

Man kunde vel være berettiget til at vente bedre Følger af Udstykning i større Parceller, hvorpaa et Par Heste kunde holdes; dog ere de, ifølge almindeligt Omdømme, ikke meget indbringende for Staten med Hensyn til Frembringelsen af sælgelige Producter, da Beboerne fortære det meste af hvad de producere, og almindeligviis ei heller dyrke deres Jorder bedre end Gaardmændene. Blandt derimod Staten ved saadanne Smaalodder vindstribelige, duelige og velernærede Borgere, som vare i Stand til at yde Enhver sit, ligesaaavel som de større Lodseiere, da vilde den neppe lide Tab herved. Desuden frembringes da ogsaa Mennesker, som ikke vel kunne undværes til Næringsveienes Drift. Hvad dette Slags Parcellisters oekonomiske Forsætning angaaer, da finder man flere Exempler paa, at de staae sig ligesaa godt og undertiden bedre end Gaardeieren; saaledes blandt andet i Gjerlev Herred og i den østre Deel af Sønder Herred. De Betænklichkeiten, som næres med Hensyn til slige Parcellister, ere saaledes neppe af særdeles Vægt. Overhovedet synes den eneste Regel for et Agerbrugs Størrelse at burde være Besidderens Kræfter, og det maatte, fra denne Synspunkt betragtet, ansees gavnligt, om der blev lige liden Hindring saavel for at adskille sin Eiendom, som paa den anden Side for at forene to eller

flere. Først da blev det muligt for Enhver at benytte sine Eener paa det bedste; hvorimod nu mangt et Pund er nedgravet under foreskrevne Former, hvilke aldrig kunne være afsæfede efter de mangfoldige Localiteter.

En meget beklagelsesværdig Klasse af Mennesker udgjøre Huusbesidderne uden Jord, eller Indsidderne. Naar saadanne Folk indtræde i Ægtestanden, stole de ofte alene paa den Understøttelse, de, som Fattiglemmer, kunne vente af Sognet for dem og deres altid vorende Børneskole. Med Tryglerie overhænge de Gaardbeboerne, hvilke i Almindelighed kun kunne benytte Mandens Tjeneste. En Indskrænkning i saadanne utidigen stiftede Ægtestaber har man derfor anseet onskelig. *) Da disse, som sagt, meget fremskyndes ved det Haab, Bedkommende kunne gjøre sig om Hjælp af det Offentlige, har man tillige anbefalet en Revision af Fattigvæsenets Systemet, forsaavidt denne Punkt betræffer, saa at Dovenskabens eller Ubesindighedens udeblivelige Følger bleve mindre følelige for vindstibeligere Medborgere.

Nogen synderlig gunstig Virkning har Udpacelleringen ikke havt i Henseende til Kreatureres Tillæg. Om den end har bidraget til nogen Forøgelse i Kreaturerens Antal derved, at hver Huusmand nu har en Koe, har den neppe havt nogen gavnlig Indflydelse paa Racernes Forædling eller Salget af Kreaturer. Hestepodret kan ikke finde Sted hos Parcellisten.

*) Exempler paa ubesindigen indgaaede Ægtestaber forekomme saavel i de høiere som i de lavere Stænder; men om det derfor var tilraadeligt at foreskrive positive Indskrænkninger heri, er dog vistnok meget tvivlsomt. Blev derimod Løbsaglighed, som nu næsten ingen Elam medfører, alvorligere anseet, da vilde sikkerligen det Almindelige vinde derved.

5.

A. Dyrkningsmaade.

I Galten Herred er den almindelige Drift enten: 1ste Aar Byg, gjødet; 2det Rug; 3die Byg; 4de og 5te Havre med Kløver, 6te Kløver, og 3 indtil 6 Aars Græsleie; eller paa de bedste Jorder, saasom i Leerberg, Bisfing, Galten og Værum: 1) Byg, gjødet; 2) Rug eller Winterhvede; 3) Byg; 4) Erter; 5) Byg; 6 og 7) Havre og undertiden 8) Havre med Kløver; 9 og 10) Kløver og Græsning.

I Egnen mellem Ruud og Randers gjødte Bønderne deres Grønjord om Efteraaret, og fæst om Foraaret pløies den 2 Gange til Byg. Ved denne Behandlingsmaade paastaaer man, at Bygget lykkes bedst i Grønland.

Paa Gaarden Loistrup saaer man Rug med Boghvede, og gjøder til den sidste, der afflaaes og benyttes som Høe; at Boghvede lader sig forvandle til Høe, derom har man her overbeviist sig. Vil man bruge saadan Frengangsmaade, maa Jorden være vel renset, da Sener og Nvækgræs ellers tage overhaand og quæle Rugen; derfor bliver Boghveden ei heller saact før i Slutningen af Junii, hvilket gaer saa meget bedre an, da den anvendes til Høe, og staaer leilighed til at give Jorden en halv Brak i Forveien. Ogsaa bruger man paa denne Gaard med Held at nedpløie Boghvede til Rug; men Erfaring har lært, at Nedpløiningen bør finde Sted inden Boghveden sætter Kjerne, og naar da Rugen gives halv Gjødste, bliver Afgrøden deraf ligesaa god, som efter fuld Gjødste. Boghvedens Nedpløining kan saaledes træde istedet for en halv Gjødning.

At saae Havre i den nedpløiede Boghvede har man forsøgt i Woldum; men Havren synes ikke at ville paa denne Randers Amt.

Maade lykkes saaledes som Rugen. Dog har maaske en feilagtig Fremgangsmaade ved Boghvedens Nedpløining været Skyld heri.

Kobbeldrift med reen Brak bruges paa Overmarken til Gaarden Løistrup, hvilken Mark for det meste bestaaer af et yderst koldt, suurt og seigt Jordsimon; ligeledes paa Clausholm. Boreldrift med Brakfrugtaavl er fuldstændigen indført omtrent ved en halv Snees Steder i Valtens Herred, en Følge af det Exempel, Dannebrogsmænd Peder Nielsen Knudstrup har givet, og af den Understøttelse, Landhuusholdningselskabet har forundt nogle Bønder i denne Egn. Knudstrup beboede i adskillige Aar en Fæstegaard i Leerberg, og allerede da var reen Boreldrift i god Gang hos ham. I Aaret 1823 arvefæstede han en Weirmølle i Køve, med tilliggende Jorder, som for største Delen ere sandsereede; Hovedlodden, der har et Areal af 85 Tdr. $7\frac{1}{2}$ Skpr. Land, foresatte han sig at drive i 3 Afdelinger, hvoraf den ene, som er deelt i 7 Indtægter, hver paa 4 Tdr. $5\frac{1}{2}$ Skp. Land, nu er bragt under følgende Drift: 1) Kartofler i heel Gjødning, 2) Byg, 3) Kløver, 4) Kløver, 5) Rug, halvgjødet, 6) Erter, Bikker eller Boghvede, 7) Byg eller Havre; hvis Kløveren staaer feil, da tages efter de to første Afgrøder: 3) Bikker, Erter eller Boghvede, 4) Rug eller Byg, 5 og 6) Kløver, 7) Havre. Den anden Afdeling, som for største Delen laae i Grønjord, da han modtog den, har han ligeledes inddeelt i 7 Nummere, hvert paa 5 Tdr. $6\frac{1}{2}$ Skp. Land, og er nu i Begreb med at indføre følgende Sædliste her: 1) Bikker, Erter eller Boghvede i fuld Gjødning, 2) Rug, 3) Kartofler, halvgjødede, 4) Byg, 5 og 6) Kløver, 7) Havre. Den tredje Afdeling, paa 12 Tdr. Land, vil han drive med et seeraarigt Borelbrug. Nogle Bønder i Leerberg, Jeberg, men især i Boldum, have stift sig meest tilbøielige til at træde i Knudstrups Fodspoer, og de staae sig alle vel ved den nye Drift, de have indført eller gjort Forberedelser til. Kartoffelavlens udbreder sig med raske Skridt, fornemmelig i sidstnævnte Bye, hvor een Bonde, nemlig Gaardmand Jens Christensen, i Aaret 1824 lagde 54 Tdr. Kartofler i fuld Gjødke. Fem

andre Gaardmænd i denne Bye lægge hver fra 12 til 22 Tdr. Kartoffler; ogsaa et Par Huusmænd her besitte sig paa denne Axl. Dyrkning af Vikkehavre til Højbjergning og til Hestenes Staldfoeding tiltager ligeledes betydeligen i Voldum. Rige Afgrøder af Provsficrug efter gjødset Vikkehavre, samt af Erter og Byg, vidne og tilfulde om den omhyggelige Dyrkning og det passende Sædskifte, hvorpaa flere Mænd i denne Bye besitte sig.

Den almindelige Dyrkningsmaade i Østerlissberg Herred er: 1) Grønlands-Byg, halvgjødset, efter 2 à 3 Pløiningen, undertiden Hør efter 2 Pløiningen; mange saae Bygget uden Gjødse i Grønjorden, men give da fuld Gjødning til den paafølgende Sæd; 2) Rug, halvgjødset; 3) Byg; 4) Erter; 5) Byg efter 2 Pløiningen; 6) Havre og 4 à 5 Aars Hvile; eller og: 1) Byg, gjødet, efter 2 Pløiningen; 2) Rug, almindeligen ugjødet; 3) Erter; 4) Byg efter 2 Pløiningen; 5) Havre og 4 Aars Hvile. Adskillige tage to Havrekjerve. Paa nogle Steder, hvor den fortrinligste Jord høves, saasom i en Deel af Eggaac Sogn, tages: 1) Byg og Hør; 2) Rug, gjødet; 3) Byg; 4) Erter; 5) Byg; 6) Byg, gjødet; 7) Erter eller Vikker; 8) Byg; 9) Havre med Kløver og 2 Aars Hvile. Denne Drift høret imidlertid til Undtagelserne; man har og fundet, at den for meget afkræfter Jorden.

Istedetfor Grønlands-Byg bruges nu paa nogle Steder Grønlands-Havre, hvorefter Jorden brakkes. Denne Fremgangsmaade, som finder meget Bifald, bruges blandt andet ved Rosenholm og Lunstrup.

Paa Boenæsgaard, som har omtrent 500 Tdr. Agerland, drives den egentlige Mark i 9 Wange med: 1) heel Brak; 2) Kaps og Rug; 3) Hvede efter Kaps, og toradet Byg efter Rug; 4) Byg og Havre; 5) Havre med Kløver. I Brak-aaret bliver hele Indtægten inerglet. Kløveren slaas det første Aar til Høe, og græsses siden af circa 200 Hollænderies køer i 4 à 5 Aar. De nærmest ved Gaarden liggende Jorder, eller den 10de Wang, drives i 6 Dele med: 1) Kartoffler, gjødse; 2) Byg; 3) Kløver; 4) Vintersæd; 5) Vælgæd; 6) Vaarsæd med Kløver. Denne Gaards Jorder høve, ved

Mergelens Brug og en forstandig Cultnr, opnaaet en høi Grad af Kraftfulde, og nye de rigeste Afgrøder af ædlere Sædarter, saa at der af Gaardens egen Avl nu udbringes aarliggen et større Quantum Korn og Foder, end der før den nuværende Eieres Besiddelsestid udbragtes af denne Avling og circa 600 Tdr. Hartkorns Liende. Neppe giver nogen anden, endog af de bedst dyrkede Gaarde i Amtet forholdsvis et saa betydeligt Udbytte, som Vosnæsgaard, der desuden ligger særdeles beqvemt for Producternes Affætning. Gaardens Eier, Hr. Proprietair Ladiges, har gjort sig meget fortjent af Omegnens, ikke blot ved det Exempel, han har givet, men ogsaa ved at opmuntre sine Fæstebønder til at følge det. Allerede for flere Aar siden har han tilbudt enhver af disse Bønder, som vilde drive deres Lodder ligesom han, med Brak og flere Pløininger end sædvanligt, gratis: Plov, Harve, Vogn m. m. Dog skal ingen have benyttet dette Tilbud. Først længe efter, da Bønderne saae de heldige Virkninger af den forbedrede Drift paa Vosnæsgaard, begyndte adskillige af dem at bruge heel Brak, og de frembringe nu fortrinlig Rug, hvilken Sæd ellers efter Byg pleier at være ringe i denne Egn. Ved Hjælp af Brakbearbejdningen avle disse Bønder nu langt mere Rug, end tilforn, da de maatte hente baade Sæd og Brakbrug fra Sønder Herred. Overhoved viser det sig meer og meer, at Kcenbrak er et af de fortrinligste Midler til at sikke sig en god Rugafgrøde.

Keen Brak bruges ved Amaliegaard samt paa Præstens Mark i Nørke, og man agter at indføre den ved Kalsø, som hidtil er drevet ved Forpagter. Kartofler dyrkes i det Store ved Amaliegaard.

Paa Skieringmunkgaard er Driften saaledes: 1) Rug, gjødset; 2) Vikkehavre; 3) Byg; 4) Boghvede til Grønsober; 5) Byg, gjødset; 6) Bølgæs; 7) Byg; 8) Havre; 9) Kløver, der kun staar i et Aar. Her anvendes altsaa en Art Bærelbrug, men uden at der dyrkes Brakfrugter eller gjødtes til Foderurterne.

Et fuldkomment Bærelbrug er, med Understøttelse fra Landhuusholdningselskabet, indført af et Par Mænd i Tods-

berg og Kradsberg; de lægge niogen Vind paa Kartoffelavl, som nu begynder at tiltage ogsaa i denne Egn.

Østerlisberg Herred, især den østlige sandede Deel deraf, saavel som de dertil stødende Egne, udmærke sig ved de særdeles høiryggede Agre, som næsten overalt findes her, og som ere fremkomne derved, at man under Pløiningen alt for hyppigen har kastet Jorden indad, ifølge den gamle Etik at samle Agrene baade til Vintersæd og til Waarsæd. Derved er vel fremkommen en noget større Overflade, men hvis høie Rygge vistnok meget besværliggjør Dyrkingen. Man søger derfor nu at raade Bod herpaa, ved oftere end forhen stete, at kaste Agrene ud, naar de pløies, hvorved dog den Forsigtighed iagttages, endang imellem at samle 3 eller 4 Furer paa Ryggen af Ageren, for ikke ganske at blotte denne for den gode Jord. Naar denne Fremgangsmaade følges, og naar Agerens Ryg gjødes lidet stærkere end Siderne, har man ikke sporret skadelige Følger af dette Foretagende; thi man bemærker tydeligt, at Ryggen af Agrene bestaaer af samlet Jord, der kun mangler Udluftning for at blive frugtbar. Det vil dog have lang Tid, inden disse høiryggede Agre forsvinde. Welser's og saadanne Agre paa flere andre Steder i Amtet, men de ere langt fra ikke i den Grad høiryggede som netop paa det omtalte Strog.

Paa Mols og i Sønder Herred er den meest gjængse Drift: 1) Boghvede; 2) Rug, gjødet; 3) Byg i den bedste Deel af Bangen; forresten anden Kjær Rug; 4) Havre, og 3 à 4 Aars Hvile. Mange Modificationer finde dog heri Sted efter Jordernes Beskaffenhed. Hørrøen, som paa Mols undertiden forundes Plads i Eedstiftet, sees næsten ikke i Sønder Herred, hvor derimod Boghveden spiller en Hovedrolle, endog i de bedre Byer henimod Kolind Sund. I de bedre Sogne paa Mols ved Kalsø Wiig, saafrem i Eggens, tages sædvanligen: 1) Hør, Boghvede, Byg eller Havre, hvorefter til pløies 2 Gange; 2) Rug, som gjødes; 3) Byg; 4) Erter; 5) Byg; 6) Havre med Kløver, der ligger i 4 Aar. De bakkede Sandjorder i Knebel Egn dyrkes med Boghvede og 2 Rugtjerve, hvorefter de hvile i 4 à 5 Aar. Til den første

Rugjærv gives en svag Gjødsle om Efteraaret; til den anden gjødes ikke. Paa de høie Bakker og disses Skraaninger, hvor man ikke kan bruge Ploven, vorer ikkun Lyng, der afædes af Faarene. De Byer paa Mols, som have skarpsandede Jor- der, saasom Egsmark, vexe med 2 Boghvede; og 2 Rugjærv, og lade Jorden hvile i 6 til 7 Aar. I Holm og Draabye bruges paa de bedste Jorder følgende Sædflite: 1) Havre efter 2 Pløininger; 2) Rug efter een Pløining og Gjødsle; 3) Byg efter 2 Pløininger; 4) Erter og Havre, den sidste ublagt med Kløver, og 5) efter Erterne Havre, ligesledes ublagt med Kløver til Hvile i 4 à 5 Aar.

Ved Koelsøgaard paa Mols er Driften saaledes: 1) Byg, halvgjødslet, efter 2 Pløininger; 2) Rug, halvgjødslet; 3) Byg; 4) Erter, Vikker eller Havre, og 5) Havre efter Erterne og Vikkerne; Jorden lægges ud med Havre og isaet Kløver og hviler 4 à 5 Aar. En Bonde i Knebel, som faaer Under- støttelse fra Landhuusholdningssekskabet, har nu indført Berels- driften.

Dyrkningen af Ebeltoft Kjøbstædjorder er, som Følge af disses ringe Bestaaffenhed, høist simpel. Paa Indmarkslodderne er den saaledes: 1) Byg, halvgjødslet; 2) Rug, ligeledes halv- gjødslet; 3) Byg; 4) Erter eller Havre; efter Havren ublæg- ges Jorden, om muligt, med Kløver; tages Erter, da stæer dette først eet Aar sildigere, ved efter disse at faae Havre. Jorden hviler da sædvanligen i 3 à 4 Aar. Udmarkslodderne dyrkes ikkun i 3 Aar, nemlig med 1) Boghvede; 2) Rug, svagt gjødslet, og 3) atter Rug, hvorefter 4 Aars Hvile.

I Sønder Herred yndes Ertesæden saa meget, at en Deel af Bygvangen anvendes hertil, da Erterne, formedelst Jordernes ringe Bestaaffenhed, ellers bleve for mislige. I de ringere Byer af Herredet falder Bygsæden bort, og i dens Sted tager man Rug, saa at denne Sæd her, ligesom undertiden paa Mols, følger 2 Aar paa hirtanden. Til de tvende Rugjærv gives kun en eneste svag Gjødsling, hvilken Udmarkslodderne endog ofte maae undvære. Jorden hviler sædvanligen i 4 à 5 Aar eller længere. I Aalsbøde og flere norden for samme liggende Landebyer saaes paa den bedste Deel af Markerne: 1) Byg,

2) Rug, 3) Byg, 4) Havre; men undertiden tilfaaes en halv Wang med Erter enten efter Rugen eller og i Grønjord.

Fra disse paa denne Kant af Amtet almindelige Driftsmaader afviger man sjeldent, undtagen ved de større Gaarde. Saaledes anvendes paa Rugaard og Parcellen Frydensberg følgende Sædliste: 1) Boghvede eller Brak; 2) Rug, gjødslet; 3) Kartofler, Boghvede paa de ringere, og Vikkehavre eller Byg paa de bedre Dele af Wangen; 4) Rug, om muligt halvgjødslet; 5) Havre ublagt med Kløver til Hvile i 4 Aar. Ved Rugaard har man afflaaret 20 Eder Land til Bærelbrug, fornemmelig for at tilveiebringe Staldfødringsurter. Sædlisten paa dette Areal er dog endnu ei fuldkomment bestemt. Paa Ingverstrup er Kartoffelavlens bragt i Sædlisten; paa Faveile bruges for en Deel reen Brak. Høgholm holder ogsaa Brak, og har nogen Kaps og Kartoffelavl. Paa Møllerup vserler man hyppigt med Erter, Vikker, Boghvede og langstraaet Sæd. Brakmarken tilfaaes næsten altid med Vikker til Foder, og, da man hæver en Deel Tiende in natura og har betydelig Hærbjergning, er man alt kommen saa vidt, at man gjødsler 2 Gange i Omløbet.

Grænaae Kjøbstædmarker fortjente en omhyggeligere Dyrkning baade fordi Jordbunden er god og fordi de ikke ere af for stort Omfang. For Tiden er Sædlisten: 1) Grønlands Byg, halvgjødslet; 2) Rug, ligeledes halvgjødslet; 3) Byg; 4) Erter og Vikker; 5) Rug uden Gjødsel; 6) Havre; 7, 8, 9, ja 10) Hvile, for en Deel med Kløver. Afvigelserne herfra indskrænke sig dertil, at Enkelte have begyndt at dyrke Hvede istedetfor Rug. Kartoffelavlens og Høraavlens ere høist ubetydelige. Smaa Forsøg med Kaps ere ansatte. Dersom Dyrkningen af Erter blev ombyttet med Kartoffelavlens, vilde Jorderne, der tilvoxe med Sener, bedre kunne holdes rene, og, hvis Byens lidet benyttede Brænderier derhos atter kom i Drift, vilde begge Dele bidrage til Gjødningens Forøgelse, og saaledes lette Dyrkningen af Handelsvæxter, især naar Kjøret tillige blev udstiftet.

Paa de skarpsandede Jorder, som indtage den største Part af Nørre Herred, bruger man sædvanligen følgende

Drift: 1) Boghvede, 2 og 3) Rug, og 4) Havre paa den bedre Deel, hvorefter følger 4 à 5 Aars Hvile. I de længst bortliggende magreste Lodder saaes ikke Havre, og her er man undertiden nødt til at nøies med een Rugkjerv efter Boghveden; disse Jorder hvile da i 6 til 9 Aar; dette er f. Ex. Tilfældet med Sandlodderne til Nimtofte og Ramten. Forskjærligheden for Ertesæden synes endog at nytte sig i denne magre Egn, hvor man ofte i Nærheden af Byerne seer smaa Jordstykker besaaede med Erter.

Kun ved Meilgaard, Orbeckgaard, Sørupgaard og enkelte andre Steder er Dyrkningsmaaden noget afvigende fra den i Egnen almindelige, i det man der mellem 1ste og 2den Rugkjerv tager Spærgel, Kartofler, undertiden ogsaa lidet Erter. Byg søger man at forstærke sig ved dermed at besaae de bedste Dele af Boghvedevangen og at gjøde dertil.

I de saakaldte Uidentjærøbyer i den østre Deel af Nørre Herred er Dyrkningsmaaden forskjellig, eftersom Jorden er meer eller mindre muldrig. I Gjerløb, der har særdeles frugtbare og veldyrkede Marker, tages: 1) Grønlandsbyg, hvortil almindeligen pløies 3 Gange, og hvortil Jorden endog sædes i Hundedagene, ja selv atter opløies i samme Esteraar, efterat Gjødslen i Forveien er paakjort. (At en saadan Behandling maa give godt Byg, er rimeligt, men ikke desmindre er Bygget, som siden følger efter Erter, skjøndt det er længere fra Gjødslen, fortrinligere, hvorpaa saaes de tydeligste Beviser); 2) efter Bygget følger Rug efter een Pløining; 3) Erter; 4) Byg, og 5) Havre, hvorpaa Jorden hviler i 3 Aar og sædvanligent udlægges med Klover. I Sangstrup, hvor man ved Hjælp af fortrinlig god Tang samler megen Gjødsel, dyrkes: 1) Byg, 2) Rug, 3) Byg, 4) Erter, 5) Rug, 6) Havre og 3 Aars Hvile med Klover; alt efter en eneste Gjødsning. I Voldbye tages: 1) Byg, 2) Rug, 3) Byg, 4) Erter, 5) Havre, og 3 à 4 Aars Hvile.

Den i Østerlissberg Herred almindelige Dyrkningsmaade er man meget tilbøielig til ogsaa at følge i Sønderhald Herred, endog paa maadelige Marker. Dog drives Jorderne her sædvanligent kun i 4 Aar og hvile i 4 Aar; man tager da:

1) Byg, efter to Pløininger og gjødet; 2) Rug, efter een Pløining; 3) Byg; 4) Havre; eller, naar Jorden er for stærk til Byg: 1) Boghvede, 2) Rug, 3) Rug, 4) Havre; i første Tilfælde tages ofte 2 og i sidste 3 Havrekjerv. Rugen udsaaes sjældent før i October, November, ja undertiden først i December. Uagtet man ikke i Sønderhald Herred kan have en heel Indtægt med Erter, saaledes som i Østerlisberg Herred, saa forsmætter man dog ikke der at dyrke denne Sæd, og anvender dertil den bedste Deel af Marken, forsaavidt Jorden er tjenlig.

Vereldriften er ukjendt af de fleste Bønder i dette Herred; kun een Mand i Gjesing, nemlig Gattner Ehrenreich, har, understøttet af Landhuusholdningssekslabet, indført denne Drift paa sin Huuslod. Ved Skafsøegaard er Driftsmanden saaledes: 1) Brak, 2) Rug, 3) Kartofler, Byg, Spergel eller Boghvede efter Omstændighederne, 4) efter Byg og Boghvede: Havre, efter Kartofler: Byg, 5) efter Byg: Havre, men efter Havren Kløver til Græsning i 4 Aar. Paa Sørvad bruger man ogsaa for en Deel Brak; dog vedbliver man endnu at saae nogen Boghvede og Byg i den opbrudte Grøn jord, hvorefter tages: 2) Vintersæd, som for en Deel er Hvede, 3) Byg og 4) Havre; men paa den brakkede Deel af Marken saaes Erter imellem Bygget og Havren, saa at den faaer eet Aars Hvile mindre.

I Rougsøe Herred er Driften hos Nogle den samme, som anvendes i Sønderhald Herred, nemlig, 1) Byg i Gjødning, efter 2 Pløininger, 2) Rug efter een Pløining, 3) Byg efter 2 Pløininger, 4 og 5) Havre efter een Pløining; 5 Aars Hvile. De stærktlerede Jorder dyrkes dog næsten alene med Waarsæd, og man tager da: 1) Vikkehavre uden Gjødning, 2) Byg, i Gjødning, 3) Havrevikker eller Erter, 4) Byg, 5) Havre, hvorefter Jorden hviler i 5 Aar. Vikkehavren sælges enten til Brændeviinsbrænderne i Kjøbstæderne, eller til Udsæls. Noget bruges og til Hestefodet. Enkelte Mænd, som kun avle lidet Rug, anvende og Havrevikker til Brød. Prisen paa de sidste er i Almindelighed som paa Rugen.

De Bønder, som drive deres Jorder paa sidstansførte Maade og som have Part i den i første Capitel omtalte smale Sandstrimmel ved Strandbredden, frembringe ellers herpaa deres Vintersæd; disse Sandjorder bruges i Almindelighed saaledes: 1) Boghvede, 2) Rug, 3) Boghvede, 4) Rug, 5) Havre, hvorefter de hvile i 5 Aar.

Nogle Byer i dette Herred benyttede deres bedste og nærmestliggende Lodder som Alsædjord, saa at disse stedse ere under Dyrkning og aldrig hvile. Især er dette Tilfældet med Hollensbjerg Bye. Alsædjorden gjødes hvert 3die Aar med veltraadnet Gjødsle, som om Efteraaret nedploies; næste Foraar saaes Bygget efter anden Pløining; derpaa følger atter Byg, kun efter een Pløining og endelig Havre. Rug dyrkes ikke i Alsædjord, fordi den vilde binde Jorden for meget og efterlade en seig Agerkorpe. Uarsagen til denne Drift er den megen Gjødsle, Kjærene eller Engene give Anledning til at samle, og det lidet Areal af Agerland, som høves til Byen. Dog synes denne Maade at behandle Jorden paa mere og mere at tabe sig; thi man erkjender, at den Sæd, der voxer paa Alsædjorden, ikke alene er mindre vægtig, men ogsaa ringere i Kvalitet, end det efter Hvilen frembragte Korn.

Undertiden afvevler ogsaa den langstraaede Sæd med Vifter eller Erter, eller ogsaa udlægges Jorden i 1 å 2 Aar med tyktsaet Kløverfrø; ofte holdes herved nogle Heste, stundom ogsaa Ungkvæget paa Stald i Forsommeren, naar Vinterfoder høves i Behold til at skjære imellem Grønfoderet. I Kløverslubben saaes gjerne Rug.

Bed Gaarden Estruplund bruges Brak; den har ogsaa været anvendt ved Steenalt, men er igjen aflagt her, fordi man troede at kunne bedre afbenytte Hovetriet under den sædvanlige Drift. — Kartoffelavlens er langt fra ikke saa udbredt i Sønderhald og Kongssøe Herreder, som i Nørre og Sønder Herreder. I denne Henseende fremstille dog Præstegaardsmarkerne i Ørsted og i Mariemalene, saavel som Vivild Bye, hvor Bønderne have vedtaget aarligen at lægge endeel Kartoffler, følgeværdige Exempler.

Randers Bnejorder ere inddeelte i 9 Bange, hvoraf de 4 henhøre til Eiendomsjorderne og de 5 til Communejorderne. Men denne Inddeling er aldeles uden Indflydelse paa Sædsfølgen; Eiendomsjorderne drives i 5 Aar og hvile i 4; Sædskiftet er gjerne: Grundlandshavre, Hvede, Byg, Byg, Havre; Nogle tage ogsaa: Havre, Byg, Byg, Havre og Havre; Rug forekommer sjældent i Sædskiftet fordi Jorden anses som usikker for denne Sæd paa Grund af dens lerede Egenkab; af Kartofler sees saare lidt; derimod dyrkes endeel Hør; men Bølgæsød slet ikke.

Communejorderne afbenyttes meest til Græsning for Byens 600 Køer. At dette Antal er for stort i Forhold til Græsningen, indseer man meget vel, og da Brænderierne vare i bedre Drift, bleve Græsgangene ei heller saa stærkt besatte som nu; thi en større Deel Køer holdtes da paa Spæl eller Drank; man søger dog nu at afhjælpe Græsmangelen ved en liden Givt tørt Foder eller lidt Mast Morgen og Aften. Køerne ere store og mange blandt dem af god Race, sandsynligviis en Følge af Nærheden af de gode Byer norden for Randers Fjord, hvor Nægavlen er fortrinlig. I Almindelighed hvile disse Communejorder i 15 Aar, og bortleies da til 5 Aars Drift til den Høstbydende, mod Forpligtelse tilbørligen at gjødste Jorden. Mærkeligt er det, at Bønderne i Nærboehyerne, ved Forpagtningen af Randers Jorder, tage en betydelig Deel i disse Jorders Dyrkning, hvorved de paa en vis Maade skulle have naaet den Velstand, der findes blandt dem, da de kjøbe Gjødste i Randers for dermed at gjøde de Jorder, de leie af Byen, og derimod føre Afgrøden til deres Gaarde, hvorved disse naturligviis forbedres.

At der kan sælges endeel Gjødning fra Randers er vel tildeels en Følge af, at her garnisoneret et Cavallerieregiment. Men bleve Communejorderne indtagne under stadigere Dyrkning, vilde Byen selv komme til at behøve denne Gjødning, saa meget mere som ogsaa en stor Deel af dens Enge kunde trænge til Gjødning.

I de fire Herreder norden for Randers Bye, nemlig: Gjerlev, Onsild, Støvring og Nørrehald Herred er Dyrk-

ningsmaaden temmelig cens. Sædvanligviis tager man 1) Byg, gjødet, efter 2 eller 3 Pløininger, 2) Rug; derefter een eller to Havrekjerve, hvorefter Jorden, om muligt, udlægges med Kløver og hviler i 4 à 5 Aar; eller ogsaa tages: 1) Byg, 2) Rug; 3) Byg, og derpaa 1 eller 2 Havrekjerve; hvorpaa Jorden hviler i 4 Aar. I Onsfild Herred, og forresten hvor Jorderne ere meget sandige, er Rug Hovedsæden, og man tager her 2 Kjerve deraf; enten saes da: 1) Byg eller Boghvede, 2) og 3) Rug og 4) Havre, eller og 1) Grønlandshavre, 2) Rug, 3) Byg, 4) Rug, og 5) Havre. I de gode Byer østen for Randers er den halve Vintersædvang for det meste tilsaet med Hvede; Dyrkningen af denne Sæd oprinder fra Aarene 1801 og 1802, da Rugen ofte mislykkes paa disse lerede Jorder og Berberisjerne tillige formeentligen fladebe Dugavlen. I de senere Aar begynder dog Hvedeavlens atter at tage lidt af, fordi man finder at Rugen igjen bedre lykkes.

Afviigelser fra den almindelige Dyrkningsmaade ere i denne Deel af Amtet følgende:

Jorderne til Dronningborg Mølle drives med fuld Bærel og Brakfrugtaavl. Paa Dronningborg Hovedparcel er af Forpagteren indført reen Brak. Paa Bjellerup Ladegaard tages flere Halmagrøder, end sædvanligt, uden rensende Sæd. Her gjødes meget stærkt ved Markens Indtagning og midt i Sædfliset. Gjødningen kan her lettelig erholdes formedelst Naboes flabet med Randers, hvor den almindeligviis koster 24 $\frac{1}{2}$ Læstet.

Ved Støvring Præstegaard er nu indført fuldstændig Bærel drift paa den halve Lod.

Paa Præstemarken i Aaser og den nærliggende Bondegård i Blegvad er Sædfliset: 1) Grønlandshavre, efter een eller to Pløininger, 2) Rug, gjødet, 3) Byg, 4) Erter, Bikker eller Kartofler, 5) Byg, udlagt med Kløver i 4 Aar.

Ved Maren Mølle og ved Præstegaarden i Udbyene har man med Held iværksat Bærel driften. Paa første Sted er Sædfliset følgende: 1) Kartofler, Bikker o. s. v., 2) Byg, Rug, 3) Kløver, etc., 4) Rug, undertiden noget 2det Aars Kløver, 5) Staldfødrings-Rug og andre Bæxter, 6) Havre.

Fremgangen af denne Drift er siensynlig, uagtet Jordbundsden er temmelig let og Marken høitliggende. Præsten i Udbyene, Hr. Bic, har ogsaa sporet gavnlige Virkninger af Wereldriften, i det han nu baade af Byg og af Rug avler to Gange saa meget som under den gamle Drift.

En Huusmand i Kastbjerg og en Parcellist i Gjerlev have nu ogsaa gjort Begyndelsen med at indføre Wereldbruget; hos dem udgøre Kartofler en Hovedsæd.

Hobroe og Mariager Kjøbstædmarker dyrkes paa den Maade, som er sædvanlig i Omegnen. I den første Bye tog man tilforn i Almindelighed 3 Havrekjerve; nu næies man sædvanligen med 2. Nogle faa af Borgerne have begyndt at dyrke Kartofler; dog er 12 Tdr. deraf det høieste en enkelt Mand hidtil har lagt. Da Kreatureres Fødemængde er en Næringsvei for flere af Byens Indvaanere, vilde Kartoffeldyrkingen blive særdeles lønnende for dem. Nogle af Borgerne dyrke Hvede i det Smaa og til eget Brug. — Byefogden i Mariager, Krigsraad Schisch, og Brændeviinsbrænder Bay have indført Wereldrift. At de øvrige Brændeviinsbrændere i denne Bye, forsaavidt de have Jorder, ogsaa afvige fra det almindelige Sædfliste uden dog at sætte noget bedre i Stedet; er en Følge af den større Mængde Gjødsel, de kunne tilveiebringe og som sætter dem i Stand til at gjøde 2 à 3 Gange i Rotationen.

Af det Foranførte vil man altsaa have erfaret, at de bedste Jorder i Amtet sædvanligen drives i 6, 7 undertiden 8 Aar og hvile i 3 Stundom kun i 2 Aar; at de bedre Muldjorder drives i 5 Aar og hvile i 3 à 4 Aar; at de middelmaadige gode Jorder ere under Ploven i 4 Aar og hvile i 4 Aar, og at de skarpe Sandjorder ikkun dyrkes i 3 og hvile i 4 Aar. At udlægge Jorden med Kløver stær vel nu hyppigere end før; men Mænge nødes til at unblade dette, fordi de ikke kunne overkomme Kløverfrøets Anskaffelse.

Af det Foregaaende vil man fremdeles have seet, at Kobbeldrift med reen Brak egentligen kun anvendes ved en Deel af de større Gaarde, og at de Landmænd, der drive deres

Jorder efter Vexelbrugets Grundfætninger i det Hele taget ere faa.

Den sidste Driftsmaade er man i Almindelighed lidet tilbøielig til at hylde. Vel ere alle forstandige Landmænd overbeviste om Gavnligheden af, at der afvexles med de forskjellige Sædearter. Men paa den anden Side troe Mange, at den frugtbargjørende Indfyldelse, som Hvilen har paa Jordsmønet, ikke ved noget andet Middel kan erstattes.

En anden Betænkelse mod Vexeldriften er den: at Klimaet og tildeels Beliggenheden ikke begunstige Foderurternes Dyrkning, og man beraaber sig i denne Henseende paa, at enkelte Forsøg, som hist og her ere anstillede med denne Driftsmaade, have viist, hvor mialigt det er at stole paa Vikker og Kløver, som, især paa mindre gode og høitliggende Jorder og ved ugunstigt Veirlig, . saa sjeldent voxer til den Fuldkommenhed, at Hensigten med deres Dyrkning opnaaes, og mislykkes de, da frygter man, at Forlegenheden for passende Foder til Kreaturerne vil paa de fleste Steder blive uovervindelig.

Men herved maa dog bemærkes, at Forsøgenes ugunstige Udfald sikkert i de fleste Tilfælde hidrører derafra, at man ikke har opfyldt de vigtigste Betingelser for et godt Vexelbrug, at man f. Ex. har valgt en feilsuld Driftsplan, som er begyndt uden tilstrækkelig Forberedelse ved Jordens omhyggelige Rensning og ved at sikke sig det fornødne Forraad af Halm og Gjødning, saa at der ikke er bleven gjødet tilbørligen og umiddelbart til Brakfrugterne eller Foderurterne; fremdeles forsømt at holde den dyrkede Brakmark fri for Ukrud, o. s. v.

Hvor Vexeldriften fuldstændigen er indført med fornødent Overlæg, og hvor man derhos har stænket Jorden en fuldkommen omhyggelig Behandling, har et mere tilfredsstillende Resultat viist sig; saaledes blandt andet ved de ovenfor omtalte Avlsbrug i Galten og Østerlåsberg Herreder. Disse og flere afsløve antagelige Beviser for at hine Indvendinger mod Vexelbruget ikke have stort at betyde, allermindst forsaavidt Taler er om de bedre Egne af Amtet. Men selv hvad de ringere Jorder og isærdeleshed Sandegnene angaae, da mangle ei heller praktiske Beviser for, at denne Drift, naar den kun

lempe efter de locale Forhold, ikke vilde være at forkaste her; og vi troe at burde i denne Henseende nævne Aulsbruget ved Maren Mølle.

Saaledes vilde man sikkert staae sig vel i Sandegnene, s. Ex. i Nørre og Sønder Herreder, ved at opgive den der brugelige Dyrkningsmaade med tre langstraacde Sædafgrøder efter hinanden, og i Stedet herfor tage 1) Boghvede, Spersgel etc. 2) Rug, 3) Kartoffer, Spersgel, 4) Rug, hvorefter Jorden maatte udlægges med en passende Græsart. Havren, som kun slet stikker sig paa saadanne Jorder, burde i de fleste Tilfælde forvises derfra. At Afgrøden ved dette eller et lignende Sædskifte blev bedre, Foderet rundeligere, Qvægets Tilstand fortrinligere, og, som Følge af Alt, Udbyttet i det hele mere tilfredsstillende, vil vist Ingen nægte, som har Erfaringen for sig, og at Ageren tillige, istedetfor at svækkes, nu maatte tiltage i Kraft, kan ligesaa lidet drages i Tvivl.

At Adskillige, som have begyndt med Bærelldriften, ikke have forbedret deres Stilling derved, men snarere ere blevne til Prækkere, har upaatvivseligen ogsaa bidraget til at sætte denne Drift i et slet Lys, og afstrækket Mængden fra at indlade sig derpaa; thi man har sjældent taget i Betragtning, at de samme mislige Følger, som hidrørende fra andre Aarsager, ogsaa i de fleste Tilfælde havde indtruffet, og det maaskee tidligere, om Bedkommende end vare blevne ved det Gamle. Desuden er det vist, at adskillige Bærelbrugere have, ved en altfor pludselig Overgang fra den hidtil brugte Drift til den nye, paaført sig et føleligt Tab, som de havde kunnet undgaae ved en successiv Forandring i Sædskiftet, hvorved Følgerne af et imidlertid indtræffende Misvæxtaar lettere overvindes, og Maalet desikkert, om end noget langsommere, naaes. Hvo, der har fulgt den sidste Vej, og ikke blindt hen forøget Besætningen for meget i Begyndelsen, har vist ikke havt Aarsag til at fortryde hvad han har gjort, medens hine ikke blot have fladet sig selv, men ogsaa Sagen, især naar de ingen Opoffelse kunde taale.

B. Jorder, udlagte til varigt Græsland.

Af Agerjorder, der cengang ere bragte under Ploven og som paa nogen Maade lade sig dyrke, findes neppe nogen Deel at være udlagt til varigt Græsland. Derimod henligge til Græsning næsten alle Kærjorderne (forfaavidt de ikke kunne anvendes til Høstet) hvad enten de ere udflistede eller ligge i Fællig.

Forfaavidt de Hedestækninger, der ligge i uopdyrket Tilstand, kunne afgive nogen Mæring for Kreaturer, afbenyttedes de sædvanligviis til Græsning, især for Ungkvæg og Faar. Det samme er Tilfældet med de svære Lyngbakker, som meest findes i Galten Herred og paa Mols og som ikkun med stor Besværlighed lade sig bringe under Ploven. Til Faaregræsning anvendes fremdeles enkelte Karpsandede Strøg i Nærheden af Kysten, hvilke det ei heller synderligt lønner Umagen at dyrke; saaledes blandt andet den yderste Pynt af Skjødshov ved paa Mols samt nogle til Skiering Bye hønhørende Jorder langs med Stranden; — disse sidste besaaer man vel, naar de have ligget ud i nogle Aar, med Boghvede, og tager derpaa, efter en svag Gjødfkning, 1. à 2 ringe Rugafgrøder, ei saa meget for at vente noget Udbytte af denne Dyrkning, som for at hindre disse Sandjorder fra at overgroe med Lyng og i det Sted sætte dem i Stand til at bære, vel et tyndt, men dog for Faar temmelig nærende Græs.

6.

Sommerstaldfodring.

Det er ikke usædvanligt i de bedre Egne af Amtet at see Birkedavre saact i smaa Toste i Nærheden af Bøndergaardene. Men det er begribeligt, at denne Fodervært, saaledes dyrket i det Smaa, kun er tilstrækkelig til dermed at holde enkelte Kreaturer, som for det meste ere Heste, paa Stald i nogle Sommermaaneder, om man end som Grøntfoder tager Kløver til Hjælp. Bønderne i Bivild have begyndt med halv Staldfodring, som de sætte høi Priis paa, fordi den i de sidste tørre Somre har afhjulpet Græsmangelen. I Nabosognet Gjesing iværksættes ogsaa denne Fodringsmaade i Præstegaarden ved Hjælp af Kær, som man her har Leilighed til at slaae. Nogle af Bønderne i de gode Byer paa Grevskabet Steel holde deres Heste paa Stald om Sommeren; men Foderet bestaaer da fornemmelig af Havrekjersvakkelse med istaaen Halm. Hestene befinde sig saare vel ved denne Fodring; men da den simple Dyrkning ikkun giver dem lidet Arbeide, saa ere de sædvanligen i god Stand, hvad enten de holdes inde eller græssed. I Gjerild, hvor Græsmangelen ofte er følelig, har man begyndt at sommerstaldfodre Kalve og Ungkvæg.

I de sidste Aar have et Par Bønder i Støvring begyndt at holde 2 à 3 Heste paa Stald indtil Slet eller Markedstiden, egentligen for at disse Heste skulle blive i bedre Stand for de sælges. Dette Exempel vil uden tvivl snart efterfølges af flere, naar de i Kreaturerne bedre Bestaanden til Uffættning og i den forøgede Mødning komme til Erkjendelse af Staldfodringens Fordeeltighed.

Paa Bidstrup maastes en Deel Stude ved Staldhold; dog faae de, foruden Grøntfoderet, en ikke ubetydelig Deel Kanders Stint.

gruttet Korn. Her har den siberiske Boghvede og det saas kaldte Amagerbyg, ifølge nogle dermed anstillede Prøver, fundet Bifald som Staldfodringsurter, formedelst deres Bladrigthed. Men hvor man har ladet denne Boghvede modne, har den udbredt sig som Ukrudt.

Paa enkelte større Gaarde i Nørre Herred sommerstalds fodres Hestene ved Hjælp af St. Hans Rug, som, med Undtagelse af Spergelen, er det eneste Fodringsmiddel, man i denne ringe Egn med Sikkerhed tør gjøre Regning paa. Paa enkelte Herres og Præstegaarde i andre Egne, navnlig i Sønderhald og Østerlisberg Herreder, lader man Huusholdningskøerne staae paa Stald i Sommermaanederne den bedste Tid af Dagen.

Da forresten Dyrkning af Brakfrugter og Foderurter er saalidt i Gang, saa er det tildeels en Selvfølge, at Sommerstaldfodring, anvendt paa en Gaards hele Besætning af Heste og Qvæg, ei heller kan være meget udbredt. Exempler herpaa maas søges hos de Landmænd, der have indført Væreldriften, og selv blandt disse gives kun faa, der heri have været ret heldige; thi skjøndt de fleste af dem iværksætte Staldfodringen ved en Blanding af tørt og grønt Foder, nødes de dog ofte til at lade nogle af Kreaturerne komme paa Græs indtil Vikkehavren bliver tjenlig, naar vedholdende Tørke og Kulde indtræffer, der er saaaadelæggende for de tidlige Staldfodringsurter, og naar tilstrækkeligt Forraad af tørt Foder eller Rodfrugter ei haves i Behold, hvormed Affavnet af hine kunde erstattes. Det er formodentlig paa Grund heraf, at Adskillige nøies med at anvende den saakaldte halve Staldfodring.

Hvad der hindrer Sommerstaldfodringens videre Udbredelse, kan i det Væsentlige tilskrives de samme Omstændigheder, som forarsage at Agerdyrkingen i det Hele gjør saalangsomme Fremskridt: Landmandens Frygt for Tab ved Forsandringer i den sædvanlige Dyrkningsmaade og Mangel paa Driftscapital.

Den Mistvivi, som man nærer om at kunne betimeligen tilveiebringe Grøntfoder, ikke mindre end Frygten for, at dette aldeles skal mislykkes, er vist ogsaa hos de Fleste en vigtig

Bevæggrund til ei at indlade sig paa denne Fodringsmaade; hvortil kommer Fordom imod den, som imod alt Ny.

Imidlertid betvivles ikke, at jo Sommerstaldfodring lader sig iværksætte der, hvor gode Jorder havees og især hvor tillige Stove frembyde Læ for de skarpe Foraarsvinde; thi kun under flige Localiteter mener man at turde med Sikkerhed gjøre Regning paa at frembringe det fornødne Grøntfoder tidstidst nok. Hvad Kærnes Sommerstaldfodring angaaer, da ville Mange paastaae, at saavel Melken som Rjød og Talg skulde tabe i Godhed naar Kærne bestandigen holdes paa Stald; vil man staldfodre dem, have nogle fundet det rigtigst at lade dem komme paa Græs nogle Timer dagligen, især Morgen og Aften, og denne Fremgangsmaade følges og, som ovenfor bemærket, paa flere Steder. Denne Mening om Staldfodringens ufordelagtige Indflydelse paa Dvæget, søge de omreisende Prangere meget at udbrede blandt Landmændene, da det staldfodrede Dvæg ikke skal kunne trives naar det kommer paa Marsten. Ogsaa ere de fleste Landmænd, der have Meierie, enige i, at det vilde være en Taabelighed, om de sommerstaldfodrede deres Kær, da Meieriet i saa Fald aldrig kunde svare Regning, fordi baade Smør og Ost vilde tabe i Mængde og Godhed, som Følge af deels at Kærne ikke give saa megen og saa god Melk, naar de ideligen holdes paa Stald, og deels at den tilhørlige Reenlighed ikke da kan iagttages.

Flere erfarne Landmænd, som indrømme at Kærne tabe i-Melkrighed ved at sommerstaldfodres, ere isvrigt af den Tro, at den større Gjødningsmaase, der tilveiebringes ved Staldfodring, fuldkomment opveier hiint Tab, ligesom dette i Virkeligheden erstattes ved det større Antal Kær, det bliver muligt at holde ved Staldfodring fremfor ved Græsning.

Som bekjendt indvende Nogle mod Sommerstaldfodring, at Kreaturerne ved den hensættes i en unaturlig Stilling. Erfaring har imidlertid viist hvor lidet dette har at betyde, naar man kun sørger for at give Stalden den fornødne Lustighed, som kan tilveiebringes selv i den mindste Bondestald naar den blot har 2 Ildvægge og Loftet ikke er tilpakket. — En velindrettet

Stald er for faa Aar siden opført af Udflattergaardmand paa Jeberg Mark, i Galten Herred, Søren Nielsen. Paa den ene Side af denne Stald er anbragt en $2\frac{1}{2}$ Alen dyb Kartoffelkjelder; Taget over Stalden er fortsat ogsaa over Kjelderens og strækker sig næsten lige til Jorden. Denne Bygningsmaade anbefaler sig ikke blot ved den Bequemmelighed, den medfører, men ogsaa derved, at meget Muurarbejde spares og at en saadan Bygning ikke saa meget som andre straaetækkede Huse er udsat for at beskadiges af Storm, da Vinden ikke kan finde Fang i Taget.

Ligesom Nyttens og Fordelens af mangt et Foretagende, hvis Udfald ofte var slet, ligesaa ofte mislykkedes, uden at man undersøger om ikke Mangler i Udførelsen var Skyld deri, saaledes har dette maaskee ogsaa været Tilfældet med Sommerstaldfodringen. Naar f. Ex. Foderet ikke gives efter en uroffelig Bestemmelse, naar det er fyldt med Ukrudtplanter, eller Krogberne ei holdes fuldkomment rene, Stalden ei tilbørligen luftig, da kan vistnok ofte Resultatet blive afstræfende. Det fortjener her at bemærkes, at heel Sommerstaldfodring nu i nogle Aar er med Held iværksat ved Maren Mølle, hvor hverken rige Jorder, luun Beliggenhed eller forudgaaet god Dyrkning har begunstiget den. Fodringen med Ringpleier her at begynde henimod Midten af Mai Maaned, men for at undgaae nogen pludselig Overgang, skjæres Rugen i Hakkelse med Halm de første Dage. I Begyndelsen af Juni Maaned er Rugen bleven blandet med Kløver, begge Dele skaaren i Hakkelse indtil Kløveren kunde og turde gives ublandt, som er slet fra Midten af Junii. Boghveden, som udgjør Hovedfoderet, og indtager Pladsen efter Bikkerne, har været tjenlig fra den sidste Halvdeel af Julii til langt ind i September, da enten Spergel eller Kløver har afløst den, i en kort Tid i Forening med Kartoffeltop. Derpaa benyttes Spergel og Kaastrabitop (sidste især til Fede- og Ungqvæg) indtil der sidst i October eller først i November begyndes med Brakfrugterne. Overgangen fra det ene til det andet Foder slet altid succesfuld. Kærne have om Sommeren i Gjennemsnit givet 10 Potter Melk dagligen, skjøndt man lader de

fleste af dem kælve temmelig tidligt om Vinteren. Køer, som have kælvet om Foraaret og Sommeren, have ikke sjældent givet 12 til 15, ja endog 17 Potter Melk ved flere til forskjellig Tid gjentagne Prøver; Smørret har en smuk gul Farve, er lige saa drøit som andet godt Smør, og man har aldrig sporet nogen Affmag hos det. Dvæget paa Maren Rølle er i meget god Stand, og sælges ofte lige fra Strippen til Slagterne.

Angaaende den af Obind. Peder Nielsen Knudstrup i Røve Rølle i flere Aar med udmærket Held brugte Sommerstaldfodring, hvorved han alene har betjent sig af Grøntføder, henvises til nye landoekonomiske Tidender.

Det er ei heller ved alle Meierier at denne Fodring paa Stald forkastes; saaledes anvendes den paa Skjeringmunkgaard for 26 til 30 Meierierkøer, der give et tilfredsstillende Udbytte. Blandt andet er her brugt Raps til tidlig Staldfodring, og da deraf ikkun gives een Gigt dagligen, har den ikke bevirket Affmag paa Melken.

7.

A. Jordforbedrings- og kunstige Gjødningsmidler.

Det er allerede bemærket, at Kalk findes i temmelig Mængde i visse Egne af Amtet. Desuagtet vides dog ikke et eneste Forsøg i det Store at være foretaget med Kalkens Anvendelse som Jordforbedrings-Middel. Enkelte Landsbyer ved Clausholm føre undertiden nogen Kalk paa deres Marker, men i saa lid den Mængde, at der sjældent spores Virkning deraf. Ved Gaarden Tuustrup begyndte man ogsaa paa denne Maade at benytte Affaldet fra Kalkbrænderierne, men ei heller med syns derligt Held, da den ubetydelige Virkning heraf allerede ganske ophørte med det 2det Aar, formodentlig fordi selve Underlaget bestaaer af Kalksteen.

Derimod har en Mand af Valle Bye i Sønder Herred, som eier et lidet Kalkbrænderie, med Fordeel benyttet Affaldet heraf paa sin Mark.

Hvor Gadefjær og andre Vandingssteder oprensnes — et foretagende, hvis Nødvendighed man især i de silbigere Aar har lært at indsee, — har man ikke ladet det opkastede Dynd blive ubenyttet. Men ved at bruge dette Gjødningsmiddel følges ikke altid den rigtige Fremgangsmaade, i det man, som f. Ex. skeer i Galten Herred, fører Dyndet lige fra Dammen paa Ageren, uden først at lade det tilbørligen udlufte og gjære, og det frembringer da en stor Deel Ukrud, især Pileurter. Med mere Fordeel er Dyndet benyttet andre Steder, navnlig i Sønder Herred. Her blandes det lagvis i Møddingen, efterat det først et Aarstid har ligget i store Dyrger for om Sommeren at gjennevvarmes og ved Omgravning at udlufte, og for om Vinteren at gjennefryses og skjæres.

Flere af de Grave, som fra ældre Tider findes omkring Herregaardene, ere nu paa Veien til at tilgroe. Disse Graves Oprensning er vel et besværligt og bekosteligt Arbejde, men paa den anden Side meget lønnende, formedelst den betydelige Gjødningsmasse, som sikkerligen derved vindes. Blandt andet har man begyndt at oprense Gravene omkring Skaffsegaard; den store Mængde Dynd, som af disse opkastes og som indeholder uforraadnede Plantedele, lader man ligge eet Aar, som ovenmeldt, for at udluftes, hvorefter det omkastes, og først da føres det paa Ageren. Naar deslige Grave henligge og tørrer, bliver deres Beholdning sædoanligt til Tørvejord.

Med Steenalt har man med Mudder, som er opkastet af gamle Damme, gjødet et Terrain af flere Snese Tønder Land gammel Overdrevsjord, som paa ny er tagen under Ploven.

Det saakaldte Flodslam, som opstilles af Randers Fjord og næsten ene bestaaer af Siv eller andre uforraadnede Plantedele, benyttes undertiden af de Omkringboende til at blande med Møget. Men almindeligviis opbrændes disse Vandplanter paa de Steder, hvor de opkastes, for at de ikke skulle gøøle Græsset i Engene, naar de ligge tykt.

Mergelen har, i det mindste i visse Egne, alt for længe siden været kjendt og brugt som Gjødningsmiddel. Saaledes siges blandt andet, at Bønderne i Aesferg i Nørrehaald Herred for henved hundrede Aar siden benyttede Mergelen til Gjødning, saalænge indtil den ganske havde udtømt Jordens Kraft. Endnu ere de mistænkkelige imod Mergelen, paa Grund af de ødelæggende Virkninger, denne Misbrug havde til Følge. Disse har man dog, efter de ældste Sogneboeres Udsigende, søgt at raade Bod paa, i det hver Gaardmand i nogle Aar hjemfjærte flere hundrede Læs Jord, som affrælledes paa et Stykke Land, der ligger udenfor Byen, og som derved skal være omdannet til Hebe; denne affrællede Jord blev da blandet i Møddingerne.

Bønderne i Støvring have for omtrent 50 Aar siden brugt Mergel for at erstatte Mangelen af Gjødning (!), da de ældste Folk i Sognet netop kunne erindre sig det. Især an-

rendtes den meget kalkrige Mergel paa de stærke Leerbanker, som nu udgjøre Præstegaardens Mark. Da Præsten havde faaet sin Løb udfikket, leiede han den bort i smaa Parceller til 2 eller 3 aarig Havresæd, og efter tvende endnu levende Parcellisters Forsikkring er det utroligt hvilken Sæd Jorden bar i Førstningen; men siden har Afgrøden altid været ringe. For Liden mergles ikke i dette Sogn. Aarsagen hertil er maaskee at den eneste Mergelgrav, der her findes, ved Udfikningen blev kun een Mand til Deel uden at de andre Byemænd indrømmedes Afgang til den; nu bruges Mergelen her, som i flere andre Egne, ikkun til at hvidte eller, som Bønderne kalde det, at lumre Wægge med.

Da der saa sjældent foretages Eftersøgninger om Mergel, og dens Brug endnu er høist indskrænket, saa maa enhver Angivelse om Mergelens Mængde i de forskjellige Egne, saavel som om dens Leie, blive upaalidelig, forsaavidt den ikke er bygget paa anstillede Undersøggelser. Det var derfor at ønske, at Mand, som vare udrustede med den fornødne Kundskab, vilde give Bonden og enhver mindre kyndig Landmand den rette Anviisning til at finde og rigtigheden benytte dette vigtige Forbedringsmiddel. Vel reise nu Folk omkring paa Landet og tilbyde deres Tjeneste som Mergelsøgere; men Erfaringen har lært, at de ikke altid svare til det, hvorfor de give sig ud, og det Tilfælde, at man selv har fundet Mergel paa de Steder, hvor disse Folks Eftersøgninger have været ganske forgjæves, skal ei sjældent hændes.

Ikkun ved endel af de større Gaarde er Merglingen drevnen med Kraft. Saaledes ved Bøsnæsgaard, Skieringmunksgaard, Skafføgaard, Røllerup, Røgaard, Katholm, Estruplund, Meilgaard. Ved Skafføgaard havde man længe forgjæves søgt efter Mergel, indtil den omsider fandtes i en Hedesløb, hvor nu et Par Mergelgruber ere anlagte. Her kjøres ikkun cirka 80 Læs paa en Lønde Land, da man holder for, at det er rigtigst at paakjøre mindre første Gang og atter at mergle i næste Omløb hvis det behøves, deels for at forebygge Leiesæd og deels fordi Betøstningen vanskeligen kan overkom-

med paa eengang. Baade Leer, og Sandmergel findes her; den ligger temmelig dybt, og paa eet Sted med et Lag Løvsejrd ovenpaa. Præsten i Nørke har ogsaa begyndt at mergle, da fortrinlig Mergel er fundet paa hans Mark; det øverste Spadestik deraf befandt sig at være reen Kalk og Overlaget Mørsejrd.

Endeel af Gaarden Katholms sandede Jorder ere bragte til en mærkelig Grad af Kraftfulde ved Merglingen. Paa hver Lunde Land er her kjørt 500 Læs Leermergel. Arbeidet er iværksat af de forrige Eiere, der nu, som Debitorer til den kongelige Kasse, have maattet overgive Godset til Hans Majestæt.

Enkelte andre virksomme Landmænd udenfor Bondestanden have ogsaa begyndt at mergle, men af Bønder gives saare faa, som i det mindre efterfølge Exemplet, og disse i alt Fald kun, naar Mergelen med Lethed kan erholdes. Nu og da har man, kjendt ikke med synderligt Held, anvendt den ved raac Jordens Opdyrkning, hvorom mere i det følgende. De dermed forbundne Omkostninger og det meget Slid paa Heste og Bogtøi, dette Arbeide medfører, ere vel for største Delen Aarsagerne til at Mergelens Brug saa seent udbreder sig.

Paa sine Steder, saasom i Sønder- og Nols- Herreder, kjører man Mergel i Foldene, hvor Dvæg eller Faar ligge om Natten. Den blandes da med Halmstrøelse og med Møget, som deri nedtrædes, og denne Blanding giver en fortræffelig Gjødning.

Kun eet Forsøg vides at være foretaget med at mergle Enge, nemlig ved Gaarden Blegvad i Støvring Herred, hvor Kalkmergel blev benyttet hertil, men uden at nogen Virkning sporedes deraf; maaskee vare Engene ikke tørre nok; thi som betjendt virker Mergelen ei paa vaade Jorder.

For Kjøstbeboerne er Tangen et vigtigt Gjødningsmiddel. Dog er det langt fra at det benyttes saameget som det for tjente. I Nørre Herred anvendes det med meest Jær. Vandtangenen bruges her meest, da Klovertangenen, der vel ansees som langt fortrinligere, ikkun findes i nogen Mængde paa Ry-

sten ved Gjerild, Sangstrup og enkelte andre Byer, hvilket sandsynligviis hidrører derfra, at Havbunden her bestaaer af Blaalær.

Tangen samles helst fra Mortensdag og til efter Noaar; den føres da enten til Gaarden eller og paa de Lodder, hvor den skal bruges. Den tørre Tang raadner ligesaa godt som den grønne; men Græs, eller Bendeltangen udfordrer dobbelt saa lang Tid til at raadne som Klover, eller Bladtangen, hvorfor den første ikke benyttes saalænge den sidste kan faaes. Tangen blandes saaledes med den anden Gjødning, at naar der til Exempel hjemføres 60 Læs Tang, som oplægges i en firekantet Dynge, henføres derpaa 20 à 30 Læs reen Gjødning, derovenpaa igjen 60 Læs Tang og da atter 20 Læs Gjødning og derpaa tilsidst igjen 60 Læs Tang. Denne Blandingsmødding henligger til i April Maaned, da den udføres paa Byglandet og strax nedpløies; kort før Bygget saaes opløies den atter; men Enhver, som har Forraad af denne Slags Gjødning, udfører samme i October og November Maaneder paa Byglandet, hvor den nedpløies for at ligge i Jorden Winteren over. Naar Tangen paa een gang, i stormende Veir, opkastes i betydelig Mængde, samles den i store Dyrger for siden at blandes med Gjødningen.

I Kougsøe Herred opføres, ved Hjælp af Tangen, Blandingsmøddinger paa de sandede Jorder langs med Havet; men Sagen drives ei her med megen Omhyggelighed, vel tildeels fordi den meste Tang her falder er Bendeltang, hvilken Beboerne i Almindelighed ansee som et maadeligt Surrogat for Gjødte.

I Sønder Herred have derimod de Beboere, hvis Eendomme grændse umiddelbart til Havet, god Leilighed til at samle Klovertang, som dog ikke benyttes af Mange, skjøndt Mogle ansee denne Tang som det fortrinligste af de dem bekjendte Midler til Gjødningens Forøgelse. Overkrigscommissar Generalen paa Rugaard har gjort adskillige Forsøg med den, deels i friskt, deels i gjæret Tilstand, og skjøndt han aldrig har fundet den aldeles uden Virkning, endog naar han

har prøvet at gløde med den ublandet og ganske frist, enten til Rug paa Sandjord, eller til Byg paa lerede Jorder, saa anser han det dog hensigtsmæssigt, at lade den henligge i en Aen tykke Dyrger saaledes som den opkjøres fra Havet, i 3 til 4 Uger (i hvilken Tid der gaar saa stærk Gjæring og Hebe i Tangen, at man kan brænde Haanden ved at stikke den ind i Dyrngen) og derefter at lægge den lagviis i Møddingen, saaledes at der hvergang bliver lagt et ligesaa tykt Lag Tang som Gjødning over hinanden. Tangen, som alt er halvraadden af sin egen Hebe og Gjæring, gaar nu strax over i fuld Forraadnelse i Møddingen, og man finder næsten ikke et heelt Blad af Tangen, naar Gjødningen udfjøres. Han er overbevist om, at et Læs af denne tangblandede Gjødning er ligesaa kraftigt og virksomt, som et Læs ublandet Gjødning. Han har undertiden i eet Aar ladet opkjøre 800 Læs Tang til Blandingsgjødelse.

Endsljøndt man paa Mols har god Leilighed til at bjerge Tang, saa benyttes denne dog sjældent til Gjødning, fordi man her troer, at den ei er tjenlig dertil, og man bruger den næsten alene til at mønne Tøge med.

At Bendeltangen ogsaa med stor Fordeel kan bruges, derpaa sees blandt andet et mærkeligt Beviis ved Maren Walle. Et Par Agre, som 6 Aar tilbage vare paakjorte et godt Lag eet Aars gammel, velraadnet Bendeltang, bare i det sjette Aar ligesaa god Havre, som Nabocagrene, der havde faaet et Lag almindelig Gjødelse; Sædkistet og Behandlingen af alle disse Agre havde igjennem denne Række af Aar været ganske eens. Tangens frugtbargjørende Virkning havde i lige Grad viist sig ogsaa paa de andre Sædearter igjennem hele Rotationen, saa at endog Rugen voksede ligesaa frodigt efter Tanggjødelsen som efter anden Gjødning. I denne Egn, hvor Tangen ikke falder i nogen betydelig Mængde, bruges den forresten meest i Mangel af anden Strøelse.

I Hebeegnene, især i Nørrehaald Herred, benyttes et andet ikke uvigtigt Middel til den animaliske Gjødninges Forstærkelse. Her er det nemlig Brug at samle Smulden af Hede-

tørvene, hvilke man aarligen hjemfører for at have Vinters
brændsel i Forraad, og at blande denne Smuld med Gjøds-
ningen, hvorved en Art Compostmøddinger tilveiebringes.
At affræsse Jorden i Heberne og føre den paa Møddingerne,
hvilken Fremgangsmaade er saa almindelig i de egentlige He-
deegne, — finder forresten ikke Sted her.

B. Grønsværens Forbrænding.

Hermed har man hist og her gjort ubetydelige Forsøg. Med størst Held er denne Operation foretaget ved Weilgaard paa nogle opbrudte maaraagtige Moser eller Hedejorder med Sand til Underlag. Disse Jorder ere herved bragte til en temmelig Grad af Frugtbarhed, men kun for en søie Tid. Rug blev først saact deri og gav et godt Udbytte; derimod viste Bygget, som fulgte derpaa, at Aftens Virkning alt i det 2det Aar mærkeligen aftager.

Enkelte Bønder paa Weilgaard Gods have nu ogsaa begyndt at brænde Grønsværen paa lignende Jorder. Forbrændingen iværksættes ved hist og her at antænde de opløiede Furer, hvorefter Ilden efterhaanden udbreder sig over hele Ageren.

Medens Daanebrogsmand Knudstrup var Fæstebonde i Leerberg iværksatte han ogsaa et saadant Forsøg paa omtrent en Tønde Land af en uopdyrket Leerbanke, hvorpaa før havde staact Skov. Udfaldet af dette Forsøg leder til samme Slutning som hiint ved Weilgaard; at nemlig Ageren snart taber den ved Forbrændingen vundne Kraft; i det første Aar frembragtes herpaa nogenlunde god Hvede, men den derpaa følgende Havre var ringe. Det synes altsaa, at Brændingen kun da kan siges at virke gavnligt i Agerbruget, naar den Kraft, som Jorden derved gives, først bruges til Frembringelsen af Foder, for siden at vedligeholdes ved den af det sidste vundne Gødning.

Et andet ubetydeligt Forsøg er foretaget af en Bonde i Kraiberg, Østerlisberg Herred. De efter Brakbearbejdningen tilbageblevne Furespikker samlede han i smaa Bunker og satte da Ild paa dem.

At Nære Hedetorsv i den Hensigt at brænde dem paa Marken til Aste, for at benytte denne som Gjødningsmiddel, skeer høist sjældent, da man finder at denne Operation foraarstager formegen Uleilighed.

Naar derimod Hedejorder optages til Dyrkning, er det almindeligt at afbrænde Lyngen og nedpløje Asten, som dog almindeligviis er blæst bort inden Pløiningen foretages, og i alt Fald kun er i ubetydelig Mængde tilstede.

8.

Brugen af Stude som Arbeidsdyr.

Ved adskillige Herregaarde havees 1 eller 2 Par Arbeidsstude til Kjørster, saaledes: ved de fleste Herregaarde i Nørre Herred, hvor Studene tillige undertiden bruges til Markarbeide; ved Løistrup, ved Rugaard, ved Møllerup og Stafføgaard mfl. Steder. Paa den sidstnævnte Gaard bruges Studene med megen Nytte for Mergelbognene, da Mergelgravene her ere temmelig dybe, saa at man maatte berygte, at Hestene vilde arbejde over deres Kræfter. Ogsaa ved de andre nævnte Gaarde benyttes Studene til Mergelkjørsel saavel som til Steens og andre Kjørster; sjeldent for Møgvogne; ved enkelte Leiligheder naar Hæc hjeinkjøres fra vaade Euge.

At see Stude for Ploven er en Sjeldenhed undtagen i den vestre Deel af Onsild Herred, nemlig i Snæbum og Horsnum Sogne, hvor nogle Gaardmænd holde hver 2 Stude, og Huusmænd, der her have temmelig stort Areal til Hartkornet, 1 eller 2 Stude til deres Avlings Drift. Ved Trudsholm i Gjerlev Herred bruges almindeligviis 2 eller 4 Stude til Markarbeide. Pløining med Køer er et Særsyn i Amtet; kun Enkelte have i denne Henseende givet et gavnligt Exempel; saaledes driver en Huusmand i Dalbyeneider i Gjerlev Herred sin Avling med 3 Køer; Tvende Parcellister i Nærheden af Skjeringmunkgaard i Østerlisberg Herred dyrke ogsaa deres Lodder ved Hjælp af deres Køer, hvoraf hver holde to.

Sjenesefolkenes Trævenhed er vist for en Deel Aarsagen til, at Stude ikke hyppigere bruges som Arbeidsdyr.

9.

Agerdyrkningsøredstaber.

Disse ere hos Bonden endnu de gamle. Den lille hvide Hjulplov med krum Aas bruges almindeligen. Dimensionerne af Ploven, saaledes som den findes paa de fleste Steder, ere følgende: Løbet med Skjæret er i Længden 1 Alen og 4 Tommer; Sulens eller Støttens lodrette Hs side 17 Tommer, og Aasens Længde 3 Alen. Som oftest ere Sule og Aas bevægelige; Landsiden aaben; Hjulene, som løbe paa Træarler, meget høie, og bestaaende med Jernstinner. Handlerne ere undertiden ogsaa bevægelige. Muldsjelen bestaaer af et ubeslaget, lige Stykke Bredt, een Alen langt, med en saakaldet Strøger i Enden til at trykke Jurestrimlerne ned til Siden. Disse Plove ere ofte særdeles klodsede, dog meest i den sydlige Deel af Amtet. Imidlertid er Constructionen af Ploven undertastet enkelte Modificationer efter enhver Egnis Skik.

Hos næsten alle nogenlunde velhavende Bønder træffer man de af Bonden saakaldte Staalplove, d. e. Plove med Løb og Sule af Jern. Disse Plove, som desuden ere meget kortere end de ældre, blive derved lettere end de sidste og fuldkomment fligede for 2 Heste.

Paa nogle Steder, saasom i Nørre Herred, har man givet Forkjærren en Indretning til at forandre Hjulenes Stilling; foran Axen er nemlig anbragt en Bøile eller Bøe af Jern med en halv Snees Huller; i disse stilles Skeden, der ligeledes er af Jern, til høire eller venstre Side, hvorved bevirkes, at Hjulene faae en lige Gang, eller rettere, at Hestenes ulige Dnhf jernes.

De saakaldte Træplove, det er: Plove med Sule og Løb hugne ud af eet Stykke Træ, ere ikke sjeldne i Sønderherred;

Skjæret er dog altid af Jern; men den nederste Flade af Løbet er tildeels udfyldt med Smaasteen for at formindske Slid det og spare paa Jernet, af hvilket meget forbruges til Plovens Reparation i denne Egn, hvor Jordbunden er saa stærk. I de øvrige Dele af Amtet sees sjældent Træplove. Plovene i Onsild og Nørrehaub Herreder ere i Løbet og Aarsen noget længere end i andre Egne. Ved disse Plove findes ellers det Særegne, at Søilen, der er af Jern, snoer sig til højre, som om den vilde vise Veie for Furen, men denne Indretning er nok snarere til Skade end til Gavn.

Blandt de forbedrede Hjulplove bør bemærkes en, som er forfærdiget af en Bonde i Eggen syd for Kolind Sund. Denne Plov udmærker sig ved en overordentlig kort Landside, som gjør at Frictionen ikke kan være stor; den meget spidse Vinkel, Muldsjelen paa denne Plov danner mod Landsiden, og det paa samme anbragte Muldblik, bevirker ogsaa, at Ploven let trænger frem. Dens Dimensioner ere: Løbet 18 Tommer langt, Skjæret 10 Tommer, Muldsjelen 1 Alen lang; Sulens lodrette Høide $15\frac{1}{2}$ Tomme; Aarsens Længde 3 Alen; Sulens Afstand fra Stjerterne, som staae lige op, foroven $7\frac{1}{2}$ Tomme og forneden 18 Tommer, altsaa er Stillingen meget straa. For at give hele Ploven en større Længde og mere Stadighed, er Hullet til Langjernet anbragt i en Afstand af 17 Tommer fra Søilen. Stjerterne ere saaledes indrettede, at Plovmanden gaar paa Landsiden. Paa Gaarden Ingvorstrup pleies baade med denne og med den Winstrupske Plov; vel har man her fundet, at den sidste, formedelst sin fljonne Muldsjel, bedre vender Jorden, men at derimod hiin af Bonden forfærdigede Plov gaar lettere end denne.

I en Kroe, kaldet Purhuset, paa Landeveien imellem Randers og Hobroe, bruges 2 Plove, som meget ligne den nylig beskrevne. Her har man ogsaa nylig faaet fra Holsteen en Sundevit-Plov, som arbejder ret godt.

Til Stafføgaard har man fra Benschysel forskrevet en Hjulplov, som man giver meget Bifald; især udmærker den sig ved velbannet Muldplade, Skjære og Langjern.

Paa enkelte Gaarde; navnlig paa Stieringmuntgaard, har man søgt at afhjælpe en vigtig Mangel hos de almindelige jydsk Plove, ved at anbringe paa diske en noget hvelvet Muldsfiel af Træ.

Som oftest medfører Plovens Indretning i dette Amt, at Pløieren maa gaac i Furen. I denne Henseende gjør dog Egnen norden for Randers en Undtagelse; thi her gaacr Plovsføreren sædvanligviis paa Landsiden.

Man feiler neppe ved at antage at de fleste Bønder pløie med 4 Heste. Paa sine Steder, saasom i Sønder Herred, bruges undertiden 6, naar Grønjord pløies. Men muligen er dette mere en Følge af Bondens Skaansomhed mod Dyrene og af hans Omfarg for at faae de yngre oplærte, end af Nødvendighed; i det mindste feer man paa mange Steder ift kun 2 eller 3 Heste for den almindelige jydsk Plov, især i den søndre Deel af Amtet.

Svingplovene ere i det Hele taget sjeldne. Kun i Galsten Herred begynder man at indsee deres Fortrin; ikke faa Bønder i Herredet, dog især i Boldum, bruge nu diske Plove og paa Gaarden Løistrup haves 5 Stk. deraf. At Svingplovens Brug udbreder sig her, skyldes nok fornemmelig Dannebergsgmand Knudstrup i Nøve, som ei blot ved sit Exempel, men ogsaa ved at forfærdige arbejdsparrende Agerdyrkningsredskaber af alle Slags til Andre, meget har gavnet Omegnen. Hans Svingplove, som kunne anstafes for 12 til 13 Ribdr. Stk., udmærke sig ved en kort Aas (høist 10 Qvarteer lang) og lange Haandgreb; de fordre under de fleste Omstændigheder mindre Hestekraft end de baileyfke og ere for Plovkarlen lettere at haandtere.

Til de Steder i Amtet, hvor Svingplove hyppigst bruges, kan og regnes Bivild Sogn i Sønderhald Herred. Ved adskillige Herregaarde og nogle Præstegaarde haves vel Svingplove. Men paa flere af diske Steder staae de ubrugte, fordi Tjenestekarlene faa vanskeligen ere at formaane til at arbejde med diske Plove. Denne Brangvillie lader sig kun beskæmpe af den Huusbonde, som kan og vil bruge sin hele Myndighed, og ofte kommer han endda ikke videre hermed, naar han ei

selv kan give Exemplet og er den første, der tager fat paa Arbeidet.

Hvor Jorden er meget stenet, finde Mange Svingsplov uanvendelig, fordi den saa let lader sig kaste til Siden, naar den støder an mod faste eller endog løse Steen.

Den nordamerikanske Plov er hidtil kun brugt af enkelte Mænd i Amtet, og disse ere nær ved at foretrække den for den engelske Svingsplov, fordi den mindre anstrænger Hestene end den sidste. Til andre end forhen velbehandlede Jorder ansees den usikkert, men vinder meget i Brug ved at betynges; dette har Lieutenant Tetens paa Maren Mølle iværksat ved at fylde Rummet imellem Mulhjelen og Landsiden med en passende Steen; Anstrængelsen for den, som holder Ploven, formindskes herved, uden at Arbeidet for Hestene forsøges. Efter hans Formening vilde en støbt Jernklob endnu være bedre til denne Brug, naar man kun er vis paa, at Ploven ikke støder an mod store Steen, som den, betynges, mindre let afviger og hvis Stød den neppe kunde udholde. Ubetynget vil det sjældent træffe at den kjores i Stykker, da den ikke alene, uagtet sin Spinkelhed, taaler et betydeligt Stød, men ogsaa afviger for enhver nogenlunde stærk Modstand. Nogen Forandring ved Langjernet, som nu, formedelst sin lodrette Stilling, ikke er i Stand til at styde de Rødder eller andet, som saa let samle sig derpaa og gjøre det nødvendigt at udløste Ploven af Jorden, er ogsaa anset gavnlige. Ved at give Langjernet mere Straa Flugt kunde maaskee denne Hindring hæves og muligt Plovens Stadighed forsøges.

En dygtig Smed i Sødring Bye, Gjerlev Herred, har i nogen Tid opholdt sig i Kjøbenhavn for at lære den rigtige Omgangsmåade med at bestaae forbedrede Agerdykningsredskaber. Ved hans Hjælp har Lieutenant Tetens i de sidste Aaringer ladet forfærdige adskillige nordamerikanske Plove, som Landhuusholdningssekskabet har anvendt til Uddeling. Ønskeligt var det, om der i Landets forskjellige Egne gaves Værksteder for slike Redskabers Forfærdigelse; disse kunde da hæves med langt mindre Besværlighed og Bekostning end hidtil, da de i Almindelighed maatte forstrives fra Hovedstaden. Paa Maren

Mølle gaar to Heste for den nordamerikanske Plov; derimod bruger en Bønde i Woldum kun een Hest for den, og Skolelæreren i Harriglev ved Randers har ligeledes med een Hest og denne Plov forrettet al Pløining paa sin Lod.

En særegen Slags Plove har man indrettet paa Gaarden Kvistrup, nemlig saakaldte Klodsplove, hvilke her med megen Nytte bruges til at brække Hedejord med. Egentligen ere de ei andet end Svingplove, paa hvilke er anbragt en svær Træklods, som udfylder hele det nederste Rum af Bagploven og hvis Hensigt er at holde Ploven i Jorden formedelst sin Tyngde. Muldsjelen er udskaaen i selve denne Klods, hvis forreste Deel tjener istedet for Sule. Naturligviis ere disse Klodsplove sværere end de sædvanlige Svingplove, men dog saa vel indrettede, at de kun udfordre 3 Heste, selv til de raaste Hedejorders Opbrydning.

Harverne ere forskjelligt indrettede. I Sand-Egnene har sædvanligen den ene halve Deel af Harven Jerntænder og den anden halve Trætænder; kun i de Egne, der have tunge lerede Jorder, bruges Harver, som ere heelt forsynede med Jerntænder. I de nordlige Herreder ere Harverne større end i den sydlige Deel af Amtet; hver Halv-Harve bestaar der af 6 Harvebuller, og kan saaledes omspænde et temmelig stort Rum.

Brakharver have ved nogle Herregaarde, meest i den søndre Deel af Amtet; de bruges som oftest efter første Pløining, paa stærke Jorder, og trækkes af 4 Heste, langs med Juren, for at brække den, førend Rundharven kan anvendes. Den sidste, som har 3 Buller til 2½ Tommes Tykkelse, og almindeligen kun trækkes af een Hest, bruges ved Wosnæsgaard, Skieringmunkgaard, Hedsel, Katholm, Lykkesholm, o. fl. Steder, og vil vist blive meer og meer almindelig for sin gode Virknings Skyld, naar man ved længere Erfaring taber Frygten for at Hestene derved ødelægges.

Efter en Beskrivelse af Schwerg i dennes belgiske Landwirthschaft, forfærdigter Dannebrogsmænd Knudstrup den saakaldte belgiske Brakharve, som har vundet stor Yndest og hvis Brug saare meget udbreder sig, især i Galten Herred.

Dette Redskab bestaaer af 4 Harvebuller, som ere 9 Qvar-
 teer lange og forenede ved 2 Kammer og 2 Harvesteer af 10
 Qvarteerens Længde. Harven har 28 Tænder, nemlig 7 i hver
 Bulle; disse Tænder ere runde og fillede i en skraa Vinkel
 af 45° og saaledes, at deres Spidse vender imod det ene
 Hjørne af Harven. Af det nysanførte sees, at Harvens Bidde
 er 1 Qvarteer større end dens Længde, hvilket er nødvendigt
 for at hver Tand kan drage sin egen Ridsse. Stilleboilen,
 som kan slættes fra det ene Hjørne af Harven til det andet,
 bestaaer af et smalt, fladt Stykke Jern med 4 til 5 Huller,
 i hvilke Harvekrogen anbringes, alt efter Hensigten; saaledes
 at i jo større Afstand Krogen er anbragt fra Hjørnet, des
 ustadigere er Harvens Gang, da den derved faaer en mere
 dinglende eller stødende Bevægelse. Naar man kun vil harve
 let, heftes Krogen paa et af Harvens bageste Hjørner, saa
 at de skraae Tænder vende med Spidserne bag ud. Til Har-
 vens Beslag bruges 3½ à 4 Lpd. Jern, hvoraf dog den stør-
 ste Deel maa være af det firekantede Stangjern. Denne
 Harve skal især være stikket til at udbrødde Qværkrødder.

Tromlen var i den største Deel af Amtet indtil for faa
 Aar siden et sjældent Redskab, som for det meste alene fandtes
 ved Herregaarde og enkelte Præstegaarde, hvorfra Bønderne
 undertiden erholdt det tillaans. Men nu begynde de at hnde
 det, og i flere Egne er Tromlens Brug paa de sidste Aar ble-
 ven mere almindelig. Præsten i Udbyeneeder, Hr. Bie, blev
 ved de tørre Somre foranlediget til at anstafte en Tromle,
 og snart fulgtes Exemplet, saa at enhver af de omliggende
 Byer nu har een eller flere. Endnu i Aaret 1822 gaves
 itkun 2 Tromler i Støvring og Møllerup Pastorat; det føl-
 gende Aar anstafledes 2de i Anneret, og i Hovedfognet er siden
 anstaflet 4; fire Gaardmænd ere i Fællig om hver. I Sognene
 nærmere Randers skal det være almindeligt at tromle Sæden.
 I de østlige Herreeder er Tromlen hidtil afbenyttet mindst; saa-
 ledes bruges den neppe af 1 blandt 10 Bønder i Sønder- og
 Mols Herreeder. Derimod har den allerede i længere Tid vær-
 ret brugt i den sydlige Deel af Østerlisberg Herred af enhver
 Gaard, eller Boelsmand til al Vaarsæd. Ved de i denne

Egn bedst drevne Jordbrug har man befundet, at Bygget, som der stedse saaes efter 3 Pløininger, i tørre Somre staar Fare for at mislykkes, fordi den stærke Bearbejdning, man maa give Leerjorden med Harve, Tromle og undertiden Rølle for at knuse Leerklumperne, gjør Jorden for løs, hvorved den fornødne Fugtighed til Sædens Spiring vordunster. For at forhindre dette, har man brugt Tromlen strax efter den anden Pløining — sidst i April eller først i Mai — og havt det ønskelige Held, at ei alene Fugtigheden er bleven conserveret, men ogsaa Jordens Skjørhed fremmet.

Paa lette og for Vinden meget udsatte Jorder er det, ifølge Fleres Erfaring, raadeligst at opsætte Tromlingen indtil Sæden er opløben; thi fleer Tromlingen forinden, vil en nogenlunde stærk Blæst i et tørt Aar forarsage mere Skade paa det tromlede end paa det blot harvede Stykke.

Erstirpatorer bruges paa enkelte Herregaarde, saasom Løistrup, Skieringmunkgaard, Rugaard, Sødringholm; ligesledes ved Krostøbet Purhuset, af Kjøbmand Bay i Mariager, i Udbenheder Præstegaard, ved Maren Mølle. Paa sidste Sted nedbringes i Almindelighed al Vaarsæden dermed. Man erkjender, at meget Arbeide undgaas ved at lade denne Erstirpering træde i Stedet for Foraarspløiningen, hvorved man tilslige, især paa lette Jorder, kan love sig en bedre Afgrøde. Isærdeleshed vil man, ved at undgaae Foraarspløining, i de fleste Tilfælde finde Klagen over, at Jorden ved Vexeldrift bliver for løs, ugrundet.

Paa Rugaard bruges en Vandgrøstesplov.

Hyppeploven bliver meer og meer almindelig, eftersom Kartoffelavlens udbreder sig. I de Egne, hvor denne er ret i Gang, benytter man sig alene af dette Redskab til Kartoffelernes Hypning.

Til de nyere Redskaber, som Dannebrogsmænd Knudstrup forfærdiger, kunne henregnes Muldstuffen og Markøren. Hiin benytter han til Agrens Jevning, efterat Jorden først er løsnet med Spade eller Plov; den er omtrent een Alen bred og til een Hest. Markøren er indrettet efter en af ham selv udfunden Construction, og ligner næsten en Slæde; den tjener

Istedetfor Snøer ved Kartoflernes Lægning; ved Siden af en af Gængerne (i samme Afstand fra den, som begge Gængerne ere fra hinanden) er anbragt en bevægelig, tilspidset Pind, ved hvis Hjælp Rødderne, hvorefter Kartoflerne skulle lægges, afstrykkes.

Nogle af de Mænd i Galten Herred, der bruge Svingplove, have til disses Transport anskaffet smaae Slæder, om trent $1\frac{1}{2}$ Alen i Længden og af en høist simpel Indretning. Ploven sættes opret derpaa, og holdes fast ved en Art Bøile eller Ivershykke, som er anbragt bag paa Slæden. — Disse Slæder fortjene megen Anbefaling, da de lette Plovens Transport og altid kunne følge den, fordi de ikke, saaledes som Vognene, have anden Bestemmelse.

Steenvogne have ved flere større Gaarde, og ere almindeligen af følgende Indretning: Vognen har 4 Hjul, hvoraf de bageste ere endel større end de forreste; hine have $2\frac{1}{2}$ Alen i Diameter; Afstanden imellem den forreste og bageste Axel er $4\frac{1}{2}$ Alen; For- og Bagvognen forenes ved en Bom, der er krum, med Bøiningen vendt opad, for at give Plads til Stenene; Enden af Bommen er af Jern og stydes ind i den forreste Axel, hvor den ved en Jernbolt befæstes. Imellem Hjulene er anbragt et Lad af Træ, 6 Alen langt, som hænger i Jernlænker, og hvorpaa Stenene hvile; det maa derfor være stærkt, og bestaaer af 2 tunke Stykker Ege eller Bøg, som ved Ivertræer forenes med hinanden i en Afstand af en Alen. Naar Stenene skulle paalæses, løstes Bommen; derved sænkes den nederste Axel, og Laddet kommer til at ligge paa Jorden; naar Stenene ere paalæste sænkes atter Bommen, og sættes til den forreste Axel; Laddet hæver sig da igjen.

Bøndernes Vogne ere i Almindelighed meget korte og snevre, og Trækfælger bruges af de fleste til dagligt Brug, især i de ringere Egne. Det er en stor Sjældenhed at see en Kurvefabning, da endog Folk af de høiere Stænder kjøre i Fjellevogne.

Et i den østre Deel af Amtet meget brugeligt Redskab er den Træramme (Skraa kaldet), som lægges ovenpaa Lætter-

ne, naar Høe eller Korn hjemages, og som med Endestykkerne hviler tværs over Haverne, hvortil den fastbindes. Ved Hjælp af denne Kamme, som er meget bredere end Vognfadningen, kunne Løbsene være større, uden at dog noget af Høet eller Kornet tabes under Hjemagningen eller tilføles af Hjulene, om end Weiene efter stærk Regn ere fugtige.

10.

Kaae eller uopdyrkede Jorder.

Uf de jydske Amter er Randers Amt det, der, næstefter ny Aarhus-Amt, har den mindste Deel af uopdyrkede Hedejorder. Forholdet imellem disse og Møselandet er omtrent som 1 til 13. Derfor er og Randers Amt — med Undtagelse af hiint frugtbareste af Jyllands Amter, Aarhus Amt, — det meest befolkede.

Hebestrøgene ere temmelig adspredte; thi, naar man undtager det lidet Kongsøe Herred, hvor alt er opdyrket, afveer de forresten med Møselandet ogsaa i de ellers frugtbare Egne. Saaledes ere Østerlisberg og Galten Herreder ikke fri for Hejde; i det første Herred indtager den enkelte Strækninger især af Hornslet, Tødberg og Medelbye Sogne; i det sidste findes ikke saa Hedejorder, især i Haslum, Galten, Wisling, Hadberg og Ørum Sogne; i Galten Herred udgjøre de vel i det Hele $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{4}$ Part imod Agerlandet. Disse Jorder, som i Galten Herred for det meste bestaae af en stiv og seig Leer, i Østerlisberg Herred derimod meer af en sandblandet maaraagtig Bund, med et tyndt, tuet, huller og ujevnt Overlag med mange sure og kolde Vandstaber, benyttes næsten ene til Græsning for Stude og Ungkvæg; eller hvor Overlaget er noget tørveagtigt, stjaeres Fladtørn til Brændsel. Vel ere i de senere Aar enkelte Pletter af disse Hedejorder, især i Galten Herred, bragte under Ploven, og nogle saa Huse opførte hift og her. Men disses Besiddere, manglende al Kraft og Kundskab til en saadan Opdyrkning, søge blot paa en kummerlig Maade at afvlinge Jorden nogle Halme, indtil det tynde Muldrag er saa udsuct, at for det første intet mere kan frembringes herpaa. Intetsteds sees her Spoer af en ordent-

lig planmæssig Rødning, Planering og Opdyrkning. Kun at afskibe de enkelte hedre Pletter lidt Straac til at overfodre og sultføde en Koe, et Par Faar og stundom en ussel Hest, er hine fattige Beboeres eneste Stræben.

Af Hedejorderne i Sønder og Mols Herreder er den største Deel opdyrket. Derimod henligge ikke ubetydelige Hedestrækninger uopdyrkede i Sønderhald Herred og især i Nørre Herred. Vel opbrydes nu og da nogle Pletter i disse Heder, men da de for største Delen ere af høist ringe Bestaaffenhed, nemlig magert Sand med et tyndt Maarlag, saa er der kun lidet Haab om, at disse Heder nogensinde ville ganske forsvinde.

De fleste Hedejorder findes dog i den nordlige Deel af Amtet, fornehmelig i Onsild og Nørrehald Herreder. Næsten hver Bye har her et større eller mindre Areal Hede. Disse Hedestrækninger ere vel i temmelig raa Tilstand og paa sine Steder meget ujevne, men deres Grundbestaaffenhed synes dog ofte at være ligesaa god som de allerede opdyrkede Jorders, hvorfor det, under heldigere Conjuncturer, sikkert vilde lønne Unagen at forvandle dem til Møieland. Og saa findes Spoor af, at de i ældre Tider have været under Dyrkning. I de sidste 30 Aar have her ingen Opdyrkninger af nogen Betydning fundet Sted, rimeligviis fordi man i det temmelig betydelige Areal af dyrkede Jorder allerede har mere Agerland, end man under nærværende Driftsmaade kan tilstrækkeligen gjøde og bearbejde, saa at Opdyrkning neppe her vil kunne fremmes uden ved Parcellering og Oprettelse af nye Steder eller Gaarde. Men da Udparcellering kun lidet er afbenyttet i disse Egne, seer man altsaa heraf en Grund til disse betydelige Hederes nærværende Tilstand. Som underordnede Aarsager kunne anses Nødvendigheden af Hederne's Benyttelse til Brændsel og til Faaredrift. Fremmedes deres Opdyrkning meget, da kunde maaskee opstaae Forlegenhed for Ildbrændsel, hvis man ikke tillige anlagde Skov paa de Strækninger, der vare mindre stikede for Ploven.

Hedejorderne's Forberedelse til Sød stcer sædvanligen ved at afskrænde og nedpløie Lyngen. Derefter paaføres Mergel,

undertiden 30 til 40 Læs paa en Tønde Land, eller og Kalf, hvor denne høves, i Forening med lidet dyrift Gjødning. Dyrkningsmaaden er da omtrent den samme som anvendes paa de af de dyrkede Agre, der anses at være for ringe til at bære Byg. Det første Aar saes, efter endnu en Pløining, Boghvede, undertiden Havre; dernæst tages een eller to Kugskjerve, stundom vel ogsaa et Par Havreskjerve.

Det er beklageligt, at man ved sliq Opdyrkning af raue Jorder sjældent tænker paa at give disse nogen varig Forbedring, men snarere blot søger at afstvinge dem den lidene Kraft, de besidde; thi at optage saadanne Jorder, for igjen om saa Aar at lade dem tilgroe med Lyng, er ikke ualmindeligt. Enten blive de da atter for bestandigen Hede, som de før vare, eller man tager om en halv Snees Aar paa ny nogle Kjerve deraf; men at Afgrøden kun kan blive ringe efter en saadan Fremgangsmaade, er let at indse. Blandt de Misgreb, som ere sædvanlige ved Hedejords Opdyrkning, hører Mergelens Misbrug, hvor man har dette Forbedringsmiddel til sin Disposition. Et mærkeligt Exempel herpaa kan hentes fra Jeberg Bye i Galtens Herred, hvor Bonderne i henved en Snees Aar paa en Hedeled uafbrudt afvekslede med Havre og Byg efter Mergling, saa at Jorden naturligviis omsider ganske udmagredes. Aarsagen til, at den saa længe holdt sig i nogenlunde Kraft, var den, at der fra en Høi, som omgiver bemeldte Led, Tid efter anden var nedstyrtet en Mængde frugtbar Muld.

De mere eftertænkfulde Landmænd lade derimod ikke deres opbrudte Hedejorder hvile saalænge til de igjen tilgroe med Lyng, men indtage dem i Drift tilligemed deres øvrige Jorder, især da de ere af den Formening, at de unge Lyngplanter tære paa Jorden medens de vore. Vel ere de opbrudte Hedejorder frugtbare i første Omgang, og de kunne endog da yde rigere Afgrøder end de gamle dyrkede Marker, hvilket vel forleder Mange til, som ovenmeldt, for bestandigen eller dog for en rum Tid igjen at udlægge deres Hedeledder, naar disse have baaret nogle Kjerve. Frugtbarheden aftager

dog kun i samme Forhold, som man ved en upassende Behandling udsuger den opbrudte Jord. Kunde og vilde man drive Merglingen planmæssigt, og ved et rigtigere Sædskifte fikke sig tilstrækkelig Gjødning, da skulde man vist sjældent fortryde at have anvendt Arbeide paa raade Jorderes Forvandling til varigt Pløieland. Erfaringen har viist, at endog Lyngheder af ringe Bestaaffenhed, f. Ex. med et sidt, tørveagtigt Jordsmon af ikkun 4 til 5 Tommers Tykkelse og med Sand til Underlag, ere blevne meget frugtbare, efterat være forbedte til Sæd ved tilstrækkelig Pløining og hensigtsmæssig Grundforbedring. Blandt andet kan herpaa hentes et Exempel fra Kugaard. Af en til denne Gaard hørende Hebe med 3 til 4 Tommer tyk Løvebund og med reen Estrandsand til Underlag, er efterhaanden opdyrket omtrent 50 Tdr. Land, saa at denne Jord bærer god Rug og Boghvede; men sjældent har man kunnet besaae noget Stykke før 3 eller 4 Aar efterat det første Gang var pløiet; thi Løvejorden er aldeles ufrugtbar, og tillige saa uopløselig, at den først efterat være pløiet og harvet flere Gange aarligt i 3 Aar smuldrer og blander sig med Sandet. Dog kan Mergel forforte Oplosningstiden eet Aar. Af denne Hebe brækkedes 4 Tønder Land i Vinteren 1821-1822, og under den tørre Tid i den paafølgende Sommer sattes Jld paa de opløiede Furer, som brændte temmelig godt. Vel blev Løvejorden ikke heelt fortæret af Jlden, skjøndt denne blev vedligeholdt i 3 Dage og Nætter, men blev dog derved saa sljor, at da en Brakharve siden efter sattes derpaa, lod den sig for det meste harve ud i Muld. Endnu havde intet endeligt Resultat af dette Forsøg, da den Jord, hvorpaa det foretoges, hidtil ikke havde baaret Sæd. Paa mange Hebejorder kunde ogsaa med Held saacs Byg, naar Mergel behørigen anvendtes.

Har man tilforn hist og hør med temmelig Jver drevet Opdyrkingen af Heber, saa synes denne Jver i den sildigere Tid at være meget sljølnet, og herover kan man vel ikke undre sig; thi om end ei andre Hindringer ligge i Veien for denne Sag, saa maa det dog erkjendes, at dette Arbeide er

lidet lønnende i en Tidspunkt, da Kornproductionen giver saa ringe Udbytte.

Til de saa Steder, hvor man endnu beskæftiger sig med at opbrække Hedejord, hører Gaarden Trinderup i Onsild Herred, hvor aarligen opdyrkes 5 til 6 Tdr. Land. Hidtil er her saaledes indvundet fra Heden omtrent 50 Tdr. Land. Den Fremgangsmaade, som ved denne Opdyrkning følges, er noget forskjellig fra den ellers almindelige. Man brænder nemlig ikke Lyngen, men slaar den af, hvilket her anses fordelagtigere, dels fordi Asten dog som oftest flyver bort inden den kan nedpløies, og dels fordi det Græs og Mos, som findes i Bunden af Lyngen, ved at nedpløies og raadne, efterlader mere Muld, end naar det udsættes for Jdens Virkning. Jorden pløies da gjerne om Esteraaret og ligger saaledes til næste Esteraar, da den atter pløies; nu paaføres Gjødsel, og efter endnu een Pløining tilsaaes Jorden med Bng, som lykkes bedre end Boghvede og Havre, naaget Jorderne dog ere temmelig lette. Sædslisten og Behandlingen er derpaa aldeles ligesom paa den allerede dyrkede Jord.

At anvende Brak ved Hedejords Opdyrkning hører isvrigt til Undtagelser. Bønderne i Viøsing, Galtens Herred, have forsøgt denne Maade. I den brakkede Hedejord, der var leersandet med et kvæget Underlag, saae de først Rug, dernæst Havre.

Ingensteds er Hedejords Opdyrkning foretaget uden i Forbindelse med allerede bestaaende Avlsbrug. De Smaasteder, som hidt og her ere etablerede paa Heden, skulde hine deres Tilværelse; thi naar en Hytte der er opført, saa er den dertil henlagte liden Hedeled opdyrket ved fremmed Hjælp. Paa saadanne Smaasteder holdes meest Faar, som baade Vinter og Sommer søge deres væsentligste Næring i Heden.

Foruden Hederne gives i Randers Amt en betydelig Deel raae Jorder af en anden Art, nemlig Kjørstrækningerne. I hvad Tilstand disse befindes, og hvorledes de benyttes, er alt i det Foregaaende omtalt.

11.

Saafæd.

Uintets Beboere sørge med Omhu for at flaffe sig reent og godt Sædeforn; ja denne Gjenstand er maastee blandt de Dele af Agerbruget, hvorpaa man i en Række af Aar har henvendt fortrinlig Opmærksomhed. Ved Kornets Indgaaing hensættes sædvanligen det bedste og renefte for sig selv, og deraf tages Sæden. Naar man, formedelst en mislykket Afgrøde eller af andre Aarsager, ikke kan eller vil benytte det Hjemmeavlede til Udsæd, sørger man for at faae denne andenstedes fra; men desvære savner Bonden ofte Evne til at kjøbe godt Sædeforn.

Snevre Kastsloer og Mangel paa gode Menseredslaber lægge vel og ofte Hindringer i Veien for at Bonden kan faae reent Sæd. Det var vist godt, om han kunde overkomme at bygge Skure eller Halvtage til Kastsloen; thi det bedre og det flettere Korn kan ikke tilbørligen blive adskilt, formedelst for korte Kast.

I de lerede Egne erholdes som oftest Sæderugen, ved Kjøb eller Ombytning, fra de sandige Egne. Saaledes give Bønderne i Rougsøe Herred 2 Eder. Sædehavre for 1 Ede. Saarerug fra Nørre Herred. Den Rug, som avles paa Sønder Herreds skarpe sandige Jorder, er især fortrinlig god, og blev derfor tilforn meget søgt til Saafæd. Handelen med Sæderug var en af de vigtigste Erhvervskilder for dette Herreds Beboere, som endog havde et Slags Monopol derpaa. Men ved en omhyggeligere Dyrkningsmaade, især ved Indførelse af Brak og Provfierug, ere nu andre Egne, som før hentede deres Sæderug fra Sønder Herred, selv i Stand til at forsyne sig hermed, saa at denne Handel nu er meget indskrænket, hvorved Herredets Beboere have tabt betydeligt.

Den Mand, som før affatte 100 Tdr. Sæderug, sælger nu neppe 3 Tønder. Fra Rugaard affættes dog endnu aarligen omtrent 100 Tdr. Sæderug, endog til længere bortliggende Egne. Medens Sæderugen fra Sønder Herred var meget søgt, blev i Almindelighed Sæden luget; ja, Vigtigheden af at frembringe reen Rug var endog da saa erkjendt blandt Bønderne, at de aarligen fort før Høst holdt Syn paa hver Mand's Ager; den, som da befandtes at have meget ureen Sæd, maatte give Mulct, hvis han ikke strax sørgede for, at Ukrudet blev luget af Ageren.

Denne Skik har endnu vedligholdt sig i Thorsager, som er en af de Byer, der især vare berømte for deres gode Sæderug; men forresten synes Ligegyldighed for denne vigtige Sag meer og meer at indsnige sig blandt Bønderne i Egnen, og man ser nu her megen Klinte mellem Rugen, skjøndt det dog ikke er ualmindeligt at luge Saaesæden.

Bønderne paa Mols tage deres Sæderug fra Afgrøden af deres Sandmarker; Rugen er her af den almindelige danske, og udmærker sig ved sit korte Straa og sine smaae Dupper, men den synes dog at busle sig stærkere end Provstierusgen, og staaer derfor som oftest tættere end denne.

12.

Dyrkning af mindre almindelige Sædearter, So- der og Handelsplanter.

I de senere Aar har Provstie-Rugen meget udbredt sig i den største Deel af Amtet og vundet saa stort Bifald, at den er paa Veie til at fortrænge den danske Rug. Paa Mols samt i Nørrehaald og Onsild Herreder, holder man sig dog endnu næsten ubelukkende til den sidste. Men forresten er det en Sjældenhed at see anden Rugart end Provstierugen dyrket ved Herres og Præstegaarde, og den finder meer og meer Indgang blandt Bønderne.

I de gode Sogne i Gjerlev Herred avledes forhen ingen Rug; Beboerne maatte kjøbe Brødrugen eller tilbytte sig den for Sædehavre. Men Provstierugen, som nu er indført her, lykkes saa fortrinligt, at de endog have til Salg deraf.

Iffun i Galten og Østerlisberg Herreder har St. Hans-Rugen udbredet sig i den sildigere Tid, men den yndes langt fra ikke saameget som Provstierugen.

Med enkelte store Gaarde, saasom Vosnæsgaard og Clausholm, dyrkes gjerpe en heel eller halv Bang med Vinters Hvede. Bønderne dyrke i Almindelighed ikke denne Sæd. Meest udbredt er dens Dyrkning i de gode Byer norden for Randers Fjord og paa de stærke Jorder i Galten Herred. Men da man her sjældent behandler Hvedeagrene tilbørligen, og ikke er meget nøieføende med at faae reent og godt Sæde-korn, saa er Afgrøden som oftest kun stikket for Brændeviinskjælden. Paa Randers Kjøbstædjorder indtager Hveden en betydelig Plads i Sædstikket da man her sjældent saaer Rug. Ogsaa paa Grenaae og Hobroe Byejorder tiltager Hvedens Dyrkning.

De fleste Landmænd udenfor Bondestanden dyrke nu toradet Byg forsaaavidt deres Jorder ere passende dertil. Ogsaa en og anden Bonde, især i den bedre Egn, giver dette Fortrinet for det serradede Byg. Dog er der Andre, som ikke nyde det toradede, fordi de ansee Straaet deraf som mindre tjenligt Foder. Udentviol har Skatteforudsleverancen fornemmelig givet Anledning til Dyrkingen af det toradede Byg, da man vanskeligen kunde levere serradet Byg af tilbørlig Vægt. Til Randers Amtstue leveres aarligen af toradet Byg omtrent 15 til 1600 Tønder.

Med Gaarden Hæssel ved Grenaae har man begyndt at saae af den sorte Marsthavre i nogle opdyrkede Kjær. For en 20 til 30 Aar siden dyrkedes paa Løvenholm og Sørvad tyrkisk Havre (*avena orientalis*); ligesaa i Kongsløe Herred, især ved Estruplund; men den fandt ei Bifald længe, fordi Kjærerne vare meget tilbøielige til at falde af; den gule sorte Havre, som endnu findes i Omegnen af Randers, menes at stamme derfra. Forresten er den saakaldte Blandingshavre (halv hvid, halv graa) meest udbredt. — Imidlertid dyrkes i nogle Byer i Gjerlev Herred, saasom i Gjerlev, Hald og Stoubye, af den store hvide Havre, hvormed de forsynes de omliggende Egne til Saesæd. Med flere Aars Dyrkning bliver den graa og udarter.

I de gode Sogne paa Mols ere Erter en Hovedsæd; Bonden besaaer her en heel Wang dermed, skjøndt Afsetningen af Erterne i den sildigere Tid skal være aftagen. Bønderne ere her omhyggelige for at saae gode Erter til Udsæd, i hvilken Hensigt de graae Erter pilles fra. Det er kun de hvide eller saakaldte Raage-Erter her dyrkes. Næstens Bønderne i Sønder Herred have en næsten overdreven Forkjærlighed for Ertesæden, som de ofte hviist upassende anbringe i Sædfliset, og som de dyrke om de end have nok saa ringe Jord, er man derimod i Galten Herred meget tilbage med denne Sæd, hvilken her ikke dyrkes i den Rængde eller er af den Qualitet, som den kunde og burde paa denne Egns fortrinlige Jorder. Aldrig er her en heel Indtægt besaaet hermed, men kun enkelte Agre og Jordstremler,

Det samme gjelder om Vikkeavlen, som i det hele er høist indskrænket. Med saare faa Undtagelser dyrkes ikkun Vikker hist og her i det Smaa til Blandingsfoder. At Bølgæsød aldeles ikke bruges i de lerede Strøg norden for Randers Fjord, viser, hvilken Magt gamle Vaner kunne have.

Der gives nok ikke mange Egne i Landet, hvor Kartoffelavlen har fundet saa villig Indgang, som paa visse Steder i Randers Amt. — Tallet paa de Landmænd i og udenfor Bondestanden, som dyrke Kartofler i Marken og i det Store, er ikke lidet og forsøges med hvert Aar; thi meer og meer overbeviser man sig om Fordeelagtigheden af denne Vært baade som en gavnlig Foderplante og som en forberedende Frugt. Det er især siensynligt, hvormeget de Exempler have virket, som ere gidne paa Vosnæsgaard, Skafføgaard, Amaliegaard, Rugaard, Weilsgaard, paa Præstegaardsmarken i Mariemalene, og flere Steder. I 1824 blev ved Rugaard lagt 100 Eder. Kartofler. — Velbehandlede smaae Kartoffelagre kan man nu see i flere Landsbyer i Galten, Østerlisberg, og Sønder-Herred, Sønderhald, og Nørre-Herreder. At Kartoffelavlen udbreder sig saa meget i det sidstnævnte ringe Herred, er især høist glædeligt; den bidrog meget til at afhjælpe den Forlegenhed, som den maadelige Kornhøst i Aarene 1821 og 1822 her frembragte; Kartofler udgjorde da mange Fattiges fornemste Føde; ja man bagte endog Brød af Kartofler og Rug, hvilket fandtes meget velsmagende, men noget udsiere end Brødet af Rug alene.

I Galten Herred gives nu flere Bønder, hvis aarlige Kartoffelafgrøde pleier at udgjøre 500 til 800 Tønder.

I ingen Landsbye i Amtet er Kartoffelavlen saa vidt brevet som i Bøldum. Ogsaa Divild Bye udmærker sig i denne Henseende.

Men uagtet Amtets Bønder saaledes, hvad Kartoffeldyrkingen angaaer, ikke mangle gode Exempler, givne dem af deres Jevnlige, saa er det dog langt fra, at Mængden herved er vakt til Efterfølgelse; thi om end en og anden begynder at dyrke Kartofler i Marken, næies han dog som oftest med ikkun at lægge et Par Skjepper hist og her i en Agerende og sjældent pleies de endda saaledes, at de komme ham til synderlig

Nytte. Meest forsømt er Kartoffeldyrkningen i de 4 Herreder norden for Randers. I denne Egn dyrkes alene Kartofler i nogen Mængde ved Dronningborg, og Maren-Møller, samt af Præsterne i Udbyeneder og i Støvring, og af et Par Bønder, den ene i Gjerlev, den anden i Raabjerg.

Hvor man fodrer Køerne med Kartofler alene, har man vel bemærket at Smørret bliver hvidt og magert, men at det dog ret godt kan staae ved Siden af andet Vintersmør. — De Mænd, som dyrke Kartofler i det Store, fede aarligen nogle Høveder med disse.

Dyrkningen af Rotabage er indført ved enkelte Avlsbrug, især i Galten Herred. Naar Roden ved Udplantningen dypes i en Blanding af Mergel, Køegødning og Vand, er Kaalraben altid voxet frodigen uden at man har havt nødig at vande den. Ved Fodring med denne Jordfrugt har man gjort den uforklarlige Jagttagelse at Melk og Smør faae i et Aar Affmag derefter, i et andet ikke, Møndt Kaalraben er given i lige Mængde. Fodres meget stærkt dermed, giver den altid Affmag, men brugt vekselsviis med Kartofler, er Melken fri derfor. Kaalrabi æde Kreaturerne forresten med Graasdigthed, selv om den er bedærvet.

I Sandegnene, hvor enkelte Mænd udenfor Bondestanden først have gjort en Begyndelse med at dyrke Spergel, lader det til som om denne Foderurt finder Yndest ogsaa blandt Bønderne, af hvilke Nogle efterfølge det givne Exempel ved at faae lidet Spergelsrøe. — Nørre Herred samt Egnen omkring Mariager ere de Steder, hvor Spergel dyrkes hyppigst, og man synes her at komme til Overbeviisning om, at den kan anvendes som en vigtig Mellemstød, og at den i de magrere Egne er et fortrinligt Surrogat for almindeligt Foder. Ogsaa paa Skafføegaard og paa Præstegaardsmarken i Thorsager har man forsøgt Spergelen. Paa første Sted var omtrent 3 Eder Land besaaet dermed i Aaret 1824. Det er paa faldende, at dens Dyrkning ikke er mere udbredt, da den ofte i Mængde findes vildtvoksende imellem Baarsæden. Forresten vidner Erfaringen tilfulde om, at Spergelen, ligesaa lidet som andre Planter, er i Stand til at modstaae de skadelige Virk-

ninger, som langvarig Tørke nytter paa de sandede Jorder og disses Afgrøder. *)

Med Kapsavlen har man ved et Par Herregaarde begyndt i det Smaa. Men kun ved Vosnæsgaard dyrkes Kaps i det Store; her anvendes en halv Indtægt dertil. Paa saa Steder er vel og Jorden saa fliffet for denne Sæd, som netop her.

Til egen Brug dyrkes Hørren overalt, hvor tjenlig Jord dertil haves, men i de ringere Egne vil denne Plante sjældent trives og bliver undertiden neppe fingerlang; dens Dyrkning er derfor meget indskrænket i Sønder, Sønderhalds og Nørre-Herreder, ihvorvel det synes at Bonden i disse Egne ikke mangler Sands for Høravlen, hvortil han gjerne afbesnytter sine Agerender eller Pletter i Haven; der saacs høist et Par Ekpr., men neppe af hver tredie Bonde og i det Hele med lidet Held. — Paa de bedre Strøg norden for Randers er Høravlen ikke ubetydelig; her saacr en Bonde gjerne 2 til 4 Ekpr. Hørfrøe, og sælger af Hørlærred circa 50 Alen og af Blaarlærred 25 Alen; saa mindre, men mange mere. Hørren saacr man sædvanligen her efter 2 Pløiningen i den Wang, som er indtagen og gjødet til Byg, fljændt man vil have erfaret, at den Hør, hvortil der er gjødset, ikke bliver saa stærk i Taven, som den ugjødede.

I Galten Herred dyrkes Hør ikke blot til egen Brug, men ogsaa til Sæg, saavel af Frøe som Tave, den sidste undertiden spundet i Garn eller forarbejdet til Lærred. Wiisling Sogn er især bekjendt for sin Høravl. Enhver Gaardmand saacr her fra 4 Ekpr. til en Tønde Hørfrøe aarligt; Hørren behandles paa almindelig Wiis, dog har man til Frøets Rensning begyndt at bruge Pergamentsfold. I et godt Aar kan en Bonde her avle en Sueses Rispond Hør, hvoraf da det halve sælges. Det

*) Svergelien, som før var meget almindelig paa Alhedens Colonier, i Karup Sogn, o. fl. St., gaacr her mere og mere af Brug, da der paaastaars, at den udmagrer Jorden. Desuden giver den kun lidet Udbytte, især i tørre Somre, og er vanskelig at bjerger, hvorfor Sandmarksdyrkeren vist gjorde vel i at foretrække andre Foderurter, som ere mindre mislige.

Viisfinger-Hørfrøe søges begjertligen til Sæd i Egnen. Om Foraaret, før Bygsæd, falbydes Hørfrøe ved ugentlige Markeder i Randers. Det meste deraf falholdes imidlertid af Sønderlyng Herreds Beboere, hvilke lægge særdeles megen Vind paa Høraavl. I den frugtbare Deel af Østerlisberg Herred dyrker gjerne hver Bonde Hør til første Kjev i omtrent den halve Jndtægt; til en Gaard paa 6 à 7 Tønder Hartkorn faaes almindeligen 8 til 10 Skpr. Hørfrøe efter to Pløininger, men uden Gjødning, som Erfaringen har viist at give en grovere Hørtave, meget Ukrud, og at medføre Leicsæd; den gjødede Hør forbrænder og let i tørre Somre. Skulde Gjødning anvendes med Held til Hør, da mener man at den burde udføres og spredes om Efteraaret eller Vinteren paa Grøn-jorden, og denne da om Foraaret kun gives een Pløining. Hørrøen vilde da upaatvivseligt faae en frodig Væxt og Ukrudet ei komme saa hyppigt som i mere bearbejdede Jorder. — Productet, som sjældent mislykkes, forarbejdes af Huusmødrene til Lærreder, hvis Salg altid giver Bonden en liden Jndtægt. I heldige Aar sælges ogsaa flere Lis pund Skjættet Hør fra denne Egn. — Uagtet man her troer, at den Hør, som bærer modent Frøe, ikke er saa fin til Spinding, som den, der rustes grøn, lader dog Enhver saa meget modnes, at deraf deels kan ventes det Fornødne til Sæd for næste Aar og deels kan blive noget Frøe tilovers til Salg til andre Egne, hvis Beboere i hvert Aars Mai Maaned komme til Aarhus flere Torvedage i Råd for at kjøbe Hørfrøe. Noget sælges til Olie-møllerne.

I Kongssøe Herred, hvor hver Bonde hidtil i det mindste avlede den Hør, han med sine Folk kunde bearbejde, har Høraavlen i de senere Aar tiltaget, tildeels som Følge af at en paa Brahetrolleborg oplært Hørbereeder har nedsat sig i Ørsted. En Gaardmand saar nu her indtil 6 Skpr. Hørfrøe og sælger undertiden et lidet Quantum af den avlede Hør. I denne Egn gjødes ei heller til Hørrøen af den foroven angivne Aarsag.

Der gives imidlertid ogsaa Egne, hvor man kjøber den Hør, som man meget vel kunde producere selv. Udentvilt er dette Tilfældet i den østlige Deel af Nørre Herred, hvor man

kun dyrker lidet Hør i Forhold til den gode Jord, som her høves. Forresten er det paa de fleste Steder Brug, at Tjeneskepigerne faae hver noget Hørstrøe faaet; ligesaa og Huusfolk, som tjene i Høsten.

Det er udenfor al Tvivl, at Landmændene i og udenfor Bondestanden vilde med langt større Iver end nu lægge Vind paa Høravl, naar de ikke savnede Kundskab om Hørens bedste Dyrkningsmaade, og naar de paa en Fabrik eller hos en kyndig Mand kunde faae den hjemmeavlede raa Hør tilbørligen behandlet. Nu spille de kun Tid og Penge for at faae denne Hør bragt til at blive et ringe eller middelmaadigt Material, som det ofte neppe nok kan lønne sig at bearbejde.

Særliges ønskeligt vilde det være, om et større Antal unge Bønder sønner fra forskjellige Egne bleve ved det Offentliges Foranstaltning oplærte i Hørens rigtige Dyrkning og Tilberedning.

Mærkelig er den temmelig betydelige Hampavl, som drives paa Mols. Paa en Bondegaard af 4 à 5 Edr. Harts Korn saaes fra 1 til 3 Skpr. Hampestrøe og bestandigen paa een og samme Plet, som til den Ende gjødes hvert Aar; Saaetiden er i Begyndelsen af Maii. Endog i tørre Aaringer lykkes Hampen temmelig godt, hvilket vel tildeels er en Følge af dens tidlige Saaening; dog bliver Hampen sjældent over 1 Alen høi. Af Productet gjøres ei alene de nødvendige Reeb, men Bønderne forfærdige tillige deraf Pakke- og Sække-Lærred, m. m., som de sælge i Aarhus.

Forresten er Hampavlens i de øvrige Herreder ubetydelig, dog især norden for Randers. Kun i Kongssø og Sønder Herreder dyrkes nogen Hamp til eget Forbrug, ligesom i de gode Byer i Nørre Herred, hvor smaae Loftstøtter anvendes dertil; her voxer Hampen godt til. Under Krigen begyndte Hampavlens at udbrede sig i nogle Egne, navnlig i Østersøisberg Herred, men med hiin ophørte ogsaa denne; thi Erfaringen lærte, at denne Avl udfordrede god og velgjødet Jord, og dog stod den hjemmeavlede Hamp meget tilbage i Styrke for den østersøiske.

Af Humle, Kummen, Tobak og andre sjeldnere Havedelsvæxter dyrkes næsten intet. Et af de største Humleanlæg i Amtet findes ved Overgaard, hvor en Plads er indrømmet dertil i den skønne store Have, som hører til Gaarden. En Huusmand i Gjesing benytter sin Have til Peberrodsavl, hvilken udgjør hans vigtigste Erhvervskilde. Ogsaa en Huusmand i Weggersløv, Nørre Herred, sælger aarligen 14 til 16 Pbd. Peberrod af sin Have. En Bonde i Stabrand, Sønder Herred, ogsaa Huusmand, har til Kummenhave indtaget og særskilt indhegnet omtrent 1 Skpc. Land. — I nogle af de bedre Egne, navnlig i den sydlige Deel af Østerlisberg Herred, og den vestlige Deel af Mols, hvor Kløveravlen har faaet Indgang, søger man stedsse at avle det fornødne Frøe til Udsæd; undertiden lykkes det en og anden Bonde at kunne sælge et Par Lis pund.

Jngen af Amtets Kjøbstæder lægger synderlig Vind paa Handelsplanters Dyrkning. Det var vel og kun Randers og maastee Grenaae, som havde Leilighed dertil.

13.

Sygdomme hos Sæden.

Rust angriber ikke sjældent Rugen, dog hyppigst i de Egne, hvor der gives betydelige Kjær, saasom i Sønderhald Herred. Den indtræffer oftest i vaade Somre, og den Rug, som er saaet i Nærheden af disse sumpige Steder, lider meest heraf. De fleste Landmænd ere derfor enige i, at denne Sygdom for- nemmelig foraarfages af de fra Kjær, Moser og andre sum- pige Steder opstigende Dunster, som efter Nattefrost og ved stille Veir blive, i en vis Periode under eller efter Drænin- gen, hængende i Rugen til langt op paa Morgenen, og da først ved den fremtrædende Soel bortdunste. Jo mere ved- holdende den Taage er, som dannes af disse Dunster, og jo stærkere Soelheden er, des lettere angribes Sæden. Nogle søge Aarsagen i andre locale og temporaire Omstændigheder, saasom: for sildig Udsæd paa og slet Behandling af sibe, kols- de, og til Rug mindre flikkebe Jorder.

Ved at gjøde stærkt paa muldrige Jorder, har man ogsaa sporet, at Sæden, baade Rug og Hvede, udsættes for Rust. Forresten er denne Sygdom i de sidste Aaringer bleven langt sjældnere end den tilforn var, uden at man dertil kunde angive anden Grund end de mere tørre Somre, og i afvigte Aar 1826 — det allertørreste — er den ganske udebleven. Ventelig vil denne Omstændighed hidrage til at formindste Frygten for Berberisferne, som man har tillagt en Virkning, der vist har mere end een Aarsag. At Bønderne endog af alle Kræfter stræbe at faae denne Plante udryddet, seer vist paa mange Ste- der, og derpaa har man blandt andet havt et mærkeligt Exem- pel paa Støvringgaard. For endeel Aar siden fandtes her Berberisfer paa et Hegn, og da Bønderne i Egnen ansaae

disse som Aarsag til at deres Rug tog Skade af Røst, androge de flere Gange paa disse Berberiesers Udrøddelse, uden at de dog bleve hørte. Omsider gik de derfor saa vidt i deres Harm, at de, bevæbnede med Ører, i Høbetal indfandt sig paa Gaarden og fordrede Tilladelse til at omhugge Berberies-Buflene, hvilken Forvalteren under slige Omstændigheder nu ei fandt det raadeligt at nægte dem. — Vel har Rugen siden den Tid aldrig flaaet aldeles feil i denne Egn, men er dog i nogle Aaringer, især naar hyppige Jlinger have afverlet med stærkt Soelstin, hist og her bleven angrebet af Røst.

Da Spørgsmaalet om Berberiesens formeentlige fladelige Indflydelse paa Kornet neppe kan afgjøres særend flere og paalideligere Erfaringer ere samlede, saa var det endnu ikke af Veien om man anstillede nøiagtige Forsøg derover; thi har Berberiesen foraarsaget kun den halve Skade af hvad man tillægget den, da bør den vist ikke taales paa andre Steder, end hvor man er vis paa, at den ikke kan flade, og hvis dens Skadelighed kun bestaaer i Indbildningen, da er den for nyttig en Væxt til at dens Plantning bør indskrænktes.

Mærkelig er den Brand, hvoraf Rugen paa sine Steder blev angreben i de sidste Par Aar. Saaledes i Nimtofte i Nørre-Herred, hvor Kroemanden var den første, der i Sommeren 1823 bemærkede denne Sygdom i sin Rug; det paa følgende Aar udbredte den sig saa stærkt, at der paa Byens Mark fandtes Rugagre, hvorpaa den tredie Deel af Afgrøden var angreben deraf. Vedholdende Tørke og stærk Soelthed tilskriver man denne Sygdom, som er meget smittende. Nøget fremmed Sæderug var i Efteraaret 1823 udsaaet af Kroemanden i Nimtofte; selv denne Rug kunde ikke modstaae Smitten, skjøndt den vel var mindre angreben. Ogsaa ved Gaarden Dvelstrup paa Mols leed Rugen af Brand i Aaret 1824. — Ganste ubekjendt har denne Sygdom ei heller været tilforn. For en Snæves Aar siden skal man have mærket Spøer deraf baade ved nævnante Gaard og i Sørup Bye i Nørre Herred. Men paa sidste Sted tabte den sig dog snart igjen deels ved sund Sæderugs Anskaffelse og deels derved, at den smittede Rug, som blev udsaaet, ikke løb op.

I Aarene 1823 og 1824 leed ogsaa Havren paa sine Steder meget af Brand. Men forresten kan det dog ikke siges at nogen Sædeart hyppigt og i høi Grad angribes af denne Sygdom undtagen Hveden, som er en temmelig sjelden Sæd i dette Amt. — Man formoder at Brand kan hidrøre derfra, at Jorden ikke er tilstrækkeligen befriet fra overflødig Vand, eller mangler de Bestanddele, hvoraf Sæden skal trække Næring, saa og at den Sæd, som nedlægges, ikke er bleven fuldkommen moden indhøstet, eller er rynket i Kjernen. — Det almindelige Forebyggelsesmiddel imod Sygdommen, at kalke Saaesæden, anvendes af Nogle. — I Byerne paa den nordre Side af Randers Fjord leed Hveden meget af Brand i de første Aaringer efterat denne Sædeart var indført i Eggen; men siden man begyndte at kalke Saaesæden, har Hveden i Almindelighed ingen Skade tagen.*) Ved Skieringsmunkgaard har man flere Gange brugt aargammel Sæd og hver Gang undgaaet Brand, hvorfor man her aldrig uden i Nødsfald saar af den nyvalde Hvede. Nogle mene, at Brand i Hvede er en arvelig Sygdom, og des mærkeligere er det derfor, at man paa denne Gaard har avlet sund Hvede efter aargammel brandig Sæd.

I de til Kattegattet grændsende Egne, navnlig den østlige Deel af Gjerlev og af Sønder Herreder, yttres Havtaage undertiden en forbærvelig Indflydelse paa Sæden. Ja, man vil endog mene, at denne Taage kan være ligesaa ødelæggende, som den, der udbreder sig fra Vesterhavet.

*) I Aaret 1825 indtraf det Tilfælde ved Støvring Præstegaard med en Hvedevang, som paa den søndre Side er mere leerblandt, paa den nordre meest sandblandt, og tværtover hvilken gaaer tvende synlige Gruusaarer, — at Solen faldt i Hveden paa disse Aarer, saa at denne her blev angreben baade af Støv- og Kornbrand; men paa den øvrige Deel af Vangen sporedes ligesaalet hertil, som paa en anden Hvedevang. Paa Grund af lignende Erfaring, er det, at Engländerne, naar de dyrke Hvede paa lette Forber, lade Jorden sammentræde af Dvæjet efterat Sæden er saet.

Kun sjældent ødelægges Sæden af Insector. For et Par Aar siden var dette Tilfældet paa nogle Rugagre paa Skiering og Egaac Marker; Rugen angrebes her af Ørens tviste, som krøbe langs Straaet op til Kjernen, hvilken de fortærede. — Dannebrogsmænd Knudstrup i Rove Mølle havde i Sommeren 1826 det Uheld, at hans hele Rotabages Afgrøde, netop da den lovede at give et riigt Udbytte, blev aldeles tilintetgjort af en Art Orme, som han formoder at være de samme, der hjemføge Rapsæden, og som med saadan Graadighed oversaldt Rotabagen, at der inden faa Dage intet Blad var levnet paa nogen Plante, og selv de tykkeste Rødder vare saa angrebne, at de brast midt over naar blot Toppen berørtes. Disse Orme fandt han at være en saa uovervindelig Fiende, at han for det første ikke igjen tør prøve at dyrke denne ham saa kjære Plante, vis paa et lignende Uheld om en saa heed Sommer atter indtraf.

14.

Om den Grad af Modenhed, Sæden bør have
naar den indhøstes.

De fire Sædearter: Hvede, Rug, Byg og Havre ansees tjenlige til at indhøstes, naar Kjernerne ere nogenlunde haarde. Modenheden kjendes desuden derpaa: hos Hveden, at hele Straaet, især Knæet, er blevet brunt; hos Rugen, at Straaet er hvidguult og at Kjernerne falde af, naar man med en Hat slaar jævnt i den; hos Bygget, at Straaet har mistet de røde Striber og at Aret er brunt og begynder at hange ned; hos Havren, at alle eller de fleste Aar ere hvide i Toppen. Nogle høste Bygget og Havren, naar Aarene staae i fuld Nøde. Havren bør man ikke lade blive fuldkomment moden; thi man løber da Fare for, at det bedste affstødes ved Weiningen, endog om denne stæer i stille Veir. Naar derfor den største Deel af Afgrøden er saa nær Modenhed, at Kjernen, ved at trykkes mellem Fingrene, ikke længer viser sig melkeagtig og blød, da kan den høstes. — Erter og Biffer ansees for modne, naar de fleste Bælge ere brune, og Boghveden, naar en vis Deel af Kornene ere brune, og bør disse søges blandt de nederste Rismer; thi det er noksom bekjendt, at der ansættes de første Korn, hvilke kunne være modne, ja endog betinge Høstningen, medens endnu Toppen blomstrer. Boghveden kan, især i vaadt Veir, afmies før alle Korn ere modne, da den, ved Hjælp af sin fastige Stilk, kan eftermodnes medens den ligger paa Skaar, eller naar den sættes paa Toppen i Hobe.

Fordi Proustie-Rugens Kjerner lettere falde af, end den almindelige jydsk Rug, have Nogle tiltraadet, ikke at lade hiin Sæd naae fuld Modenhed. Imidlertid er herimod bes

mærket, atken tidligere Høst neppe forhindrer denne Affalden. Meget mere ere Adskillige af den Tro, at naar Sæden høstes saa tidligt, at Kjernen ikke har faaet sin fuldkomne Haardhed, da svinder den i Kapselen, der nu bliver for viid, og altsaa lettere taber Kjernen. — Den store hvide Havre høstes man sædvanligt førend den er aldeles moden. — Naar Bygget bliver fuldmodent, erholder det et noget mørkere Udseende end ellers, men vrages derfor ikke af den kyndige Handelsmand. — Da det serradeede Byg, formedelst Straaets Svaghed tæt ved Året, lettere affødes i stærk Blæst end det toradeede, lader man gjerne hiint opnaae en mindre Modenhedsgrad.

At lade Sæden opnaae den høieste Grad af Modenhed før den høstes, er ikke at anbefale hverken i Henseende til dets Indhøstede's Quantitet eller dets Kvalitet. Den Landmand, der vil have sit Korn til at opnaae den høieste Grad af Modenhed før han høster det, taber meget derved; thi der falder da altfor meget af under dets Behandling, eller formedelst Storm, før det kommer i Laden, og dette Affald er just de fremmeste og bedste Kjerner. Høster man derimod Kornet naar det er mindre modent, det vil sige, naar det har Udseende af Modenhed, skjøndt Kjernen endnu ikke er aldeles haard (fra hvilken Tid det dog ikke drager mere Næring af Straaet), saa falder der meget mindre af under Behandlingen og følgerlig avler man mere. Ogsaa bliver der af det sidste vel saa gode Handelsvarer som af det første; thi ved Behandlingen af det stærkt modne Korn har man tabt de allerbedste Kjerner paa Marken, og derimod kun vundet den liden Fordeel, at de sine År, som vare tilbage i Vært, ere tildeels komne med og bleve nogenlunde modne; hvorimod man ved det mindre modne beholder det gode Korn og taber Smaakornet, som bliver svangt. Men naar dette svange Korn ved Kastning og Rensning er skilt fra det bedre, bliver Udbyttet haade større og vel saa godt, som af det stærktmodne, fordi man ved dette har tabt de bedste, men ved hiint kun de fletteste Kjerner.

Den kyndige Landmand skjøner ogsaa let, naar han bør høste; han vælger det Dieblif, da Sæden har naaet den Grad af Modenhed, at hverken formange overmodne Kjerner fastes

i Stubben, eller formeget umodent Korn efterledes i Straact ved Tærningen.

Bonden overveier sjeldent, naar den gunstige Tid til Høstningen er forhaanden, men saasnart hans Naboe har givet ham Exemplet, begynder han ogsaa med at høste. Dette byder Nødvendigheden ham, for at han ikke skal blive tilbage med Høstarbeidet, og see sin Sæd ødelagt af fremmede Kreaturer, naar disse løslades, før han har faaet alt i Huus. — Om Productet ved saadan Fremgangsmaade kan blive tjenligt til god Handelsvare, ændse vel de færreste Bønder.

15.

Kornvarernes Bestaaffenhed, — derveds Renaning
og Tørring.

Den Rug, som produceres paa Østkanten af Amtet, især i Sønder-Herred, bærer sædvanligt Prisen for hvad der af denne Sædeart avles i andre Egne; den er fortrinlig reen og god, og skal finde ligesaa villig Afsetning til Bagerne, som den østersøiske Rug; dens Vægt er i Almindelighed 12 Lpd. til 12 Lpd. 4 Pd. pr. Tønde, og hvad der gaacr herover, anses for udmærket Vægt. Den Rug, som sælges fra Rugaard, veier sædvanligen 13 Lpd. Rugens almindelige Vægt er dog ogsaa fra andre Dele af Amtet angivet til 12 Lpd. à 12 Lpd. 4 Pd.; ringest er den Rug, som leveres fra Støvring Herred og nogle andre bedre Strøg.

I de gode Egne er det færradede Byggs sædvanlige Vægt 10 Lpd. 8 Pd. à 11 Lpd.; i Dunsild Herred opnaacr det sjældent denne Vægt, hvilket overhovedet ogsaa gjelber for de østlige Herreder under forrige Kalø Amt; thi hvad der her avles baade af Byg og Havre er for det meste maadeligt Gods. Bygafgrøden var i Aaret 1824 særdeles fortrinlig af Vægt; den største Deel af det færradede Byg, der leveredes paa Randers Amtstue, veiede 11 Lpd. 2 Pd. og derover. — Det toradede Byg produceres gjerne til en Vægt af 11 Lpd. 8 Pd. à 12 Pd., og i den sydlige Deel af Amtet bringes det ei sjældent til 12 Lpd. 8 Pd. — I Støvring og Nørhald Herreder avles nok ellers bedre Byg end i de andre Dele af Amtet.

Havren bringes almindeligviis til en Vægt af 8 Lpd. 4 Pd. à 8 Lpd. 10 Pd. Den hvide Havre, hvis Dyrkning er meest udbredt paa nogle Steder i Gjerlev Herred, veier omtrent 9 Lpd. — Havren har i de senere Aar været en ikke

uvigtig Handelsartikel for denne og andre Egne omkring Nansders, hvor Handelshuset Ree, især i Aarene 1821 og 1824, har opkjøbt temmelig betydelige Quantiteter af denne Kornsort til Forsendelse. Saavidt vides udslibede dette Handelshuus i det sidstnævnte Aar over 12000 Tdr. Havre til England.

Hveden, hvis Dyrkning, som ovenmeldt, næsten indskrænker sig til enkelte Herregaarde og nogle Byer i Støvring og Galten Herreder, kan regnes til en Vægt af noget over 13 Lpd.; Erter (efter Opgivende fra Østerlisberg Herred) ligeledes til 13 Lpd.; Boghvede (i Sønder Herred) 9 Lpd. til 9 Lpd. 4 Pd.

Forsaauidt Dyrkningsmaaden har Indflydelse paa Sædevarernes Bestaaffenhed, da har man gjort den Bemærkning, at der i den Sæd, som avles i Rougsøe Herred paa de saakaldte Alfædsjorder, hvilke bestandigen ere under Drift, findes langt flere frange Kjerner end i den, der fremsbringes paa ubhvoilede Jorder, eller ved hensigtsmæssig Sædsfølge, hvilken sidste Sæd er vægtigere og fastere i Kjernen.

Bonden forbeholder sig gjerne den rehesse og bedste Sæd til egen Brug, hvorimod den ringere bringes til Torvs, eller rydes i Licnde, Landgilde eller andre Contributioner. At den Sæd, Bonden sælger, er af ringeste Qvalitet, er en Følge af, at han sjældent erholder større Betaling for det rensede og tørrede Korn, end for det maadelige. Sjældent eller aldrig kjøbes Sædevarer efter Vægt, hvilken den dygtige Kjøbmand endog troer overflødig, da han mener at kunne uden den besømme Kornets Qvalitet. Nogen betydelig Forandring til det Bedre vil neppe stee i denne Henseende, saalænge Bonden fra Kjøbmandens Side savner Opmuntring til at høve sin Sæd til bedre Handelsvare. Men Kjøbmanden paastaer at han ikke kan staae ved at give synderligt mere for velbehandlet Korn, end for det ringere, saalænge hiint ikkun tilbydes af enkelte dygtigere Landmænd, da de Sædevarer, som salbydes, dog alligevel (maastee paa et ringe Quantum nær) skal renses og tørres for at blive forsvarlig Handelsvare, saa at det næsten er Kjøbmanden ligegyldigt i hvad Tilstand han modtager dem. Naar Bonden nu og da bringer nogle faa Tønder

Sæd til sin Kjøbmand, finder denne det sjældent Umagen værd at undersøge om Sæden er bedre, end den, der almindelig leveres, men han lader den kaste i sin Kornbunke og indskrivar Quantiteten i Bondens Contrabog. Naar da deres Mellemværende ved Aarets Udgang opgjøres, bliver der aldrig Spørgsmaal om, hvorledes de Kornvarer ere bestafne, som Bonden har leveret i Aarets Løb.

Dog have unægteligen de senere Aars Kornudskrivninger været en kraftig Spore for Bonden til at beslitte sig paa, ved Kjønsomt Valg af Udsæd, Kornets Reengjørelse og Rugens Lærring, at tilveiebringe bedre Sædevarer end tilforn. Uden tvivl vilde de gavnlige Virkninger af denne Foranstaltning endnu mere nytte sig, hvis der var noget Liv i Handelen; thi den Tid er nok snart forhaanden, at det ei længer svarer Regning at udslibe flette Kornvarer.

Bonden renser sin Sæd paa gammel Viis med Kasteskovel og Haandsold. Kornrensningsmaskiner havees kun ved Herregaardene, og endda ikke ved dem alle. De ere deels engelske deels af de vinstruppe og pederstruppe, m. m. Paa Kasse havees en Rensmaskine af en egen simpel Construction, omtrent af Udseende som en Klæderulle; den er henved 5 Alen lang og 1 Alen bred. Soldet bevæger sig paa 4 Hjul, to ved hver Ende, af circa 1 Qvarters Diameter; det er af Pergament og forsynet med Huller, næsten alle af eens Størrelse, omtrent 1 Linie i Gjennemsnit. En Karl staaer ved den ene Ende af Maskinen og trækker Soldet frem og tilbage, hvorved Sæden, der i Forveien maa være renset med Kasteskovlen, glider hen ad Soldet, og falder ud ved Maskinens anden Ende, medens Klinten falder igjennem Hullerne ned under Maskinen; en anden Karl er ideligen bestyktiget med at bunke Sæden paa Soldet; han faaer ogsaa Tid nok til efterhaanden at kaste den nedfaldne, rensede Sæd til en Side. Denne Maskine befrier især Rugen fra Klinte, da Hullerne i Soldet ere runde. Paa denne Maskine kunne to Mennesker dagligen rense 40 Tdr. Sæd. Paa andre Steder, hvor Maskinen ogsaa skal være benyttet, har den ikke vundet Bifald.

Skjøndt Randers Bye har drevet betydelig Kornhandel, har dog kun en Enkelt blandt de herværende Kjøbmænd anstaaft Kornrensningsskaffiner. Kjøbmændene i Mariager have et Slags, omtrent som de i Møllerne brugelige Vifter, der kunne fratage Støv og Avner, uden at anden Rensning derved kan opnaaes; men undertiden har man her laant en Renseskaffine, som havees paa Maren-Mølle, og er indrettet med forskjellige Bold.

Kun det Korn, som forbruges i Huusholdningerne eller som leveres paa Amtstuen, bliver tørret. Hertil benytter man sig af Bagerovnen. Egne Tørre-Anstalter findes intetsteds, hverken i Kjøbstæderne eller paa Landet. En af de større Kjøbmænd i Aarhus tørrer Kornet paa Maltkøllen, hvorover da udspændes et Seil, som Kornet lægges paa.

Egentlige Korntørnings-Indretninger ville neppe nogen finde blive almindeligen indførte paa Landet, da de ere for kostbare for enkelt Mand at anstaaft, og Flere kunne vanskeligen forenes om at anstaaft og bruge dem i Fælledslab. Bunden er desuden af den Formening, at Sædtørringen ikke kan svare Regning for ham, isærdeleshed naar han boer i en Egn, hvor Brændsel er kostbart. Sædevarernes Forædling ved Tørring burde ogsaa mere være Kjøbmandens end Landmandens Sag; hos hiin kunde den drives i det Store, og vilde da bedre betale sig.

Jøvrigt ere Nogle af den Formening, at den ved Loftveiring og idelig Omrøring tørrede Sæd kan blive ligesaa god Handelsvare, som den oventørrede.

At lade Kornet forædle til Meel eller Gryn, for saaledes at sælge det, kan Landmanden ikke godt befatte sig med, saalænge Møllernes Antal er saa indskrænket i hans Egn, at han ofte har Besværlighed nok ved at faae sit Huusholdningskorn malet, især naar han paaftaaer det veiet paa Møllen. *) Vore

*) I den nordre Deel af Amtet er dog Møllernes Antal meget stort; saaledes findes ved Mariager 12 større og mindre Møller paa ikke engang 1 □ Mil. I de søndre Herreder klages derimod flundom over Mølletrang.

Møller maatte være bedre indrettede ihenseende til Sigtværet om de skulde levere Meel, der var god Handelsvare. En nødvendig Betingelse herfor var desuden gode Torreanstalter ved enhver Mølle, som formalede Korn til Forhandling. — Nu frembyder sig desuden neppe nogen synderlig Leilighed til Afsetning for hine Artikler, hvoraf i de sildigere Aar ikkun ringe Quantiteter ere udførte, og det alene ved Nordmænd; det meste har bestaaet i Skibsgryn eller hele Gryn.

16.

Om Producternes Affætning.

Forsaavidt Beliggenheden kan i denne Henseende komme i Betragtning, da er unægteligen Randers Amt meget begunstiget. Fjorde, Bugter, og Landets hele Dannelse imod Søesiden, gjøre, at Kystens ere meget udstrakte, og at beqvemme Ladepladse kunne havees paa mange Punkter. Kjøbstæderne ere, naar man undtager Ebeltoft, anlagte paa de for Landmanden beleiligste Steder. Ikke desmindre ligge dog endeel af Amtets Beboere i temmelig Afstand fra nærmeste Kjøbstad. Saaledes have Bønderne i Kongssø Herred, samt i endeel af Nørre- og af Sønderhald-Herreder 4 à 5 Miil til Randers, hvis Torv de søge. Paa den store Landtunge eller Halvø, der indbefatter Nørre, Sønderhald samt Sønder og Rolvs Herreder, findes vel to Kjøbstæder: Grenaa og Ebeltoft. Men mange af dem, der boe paa dette Strøg, have over 3 Miil til en af disse Stæder, som desuden ere for ubetydelige til at kunne forhjælpe Landmanden til synderlig Affætning for hans Producter. Derfor pleie Herregaardene, om de end ligge ganske nær en af disse Kjøbstæder, hellere at søge Aarhus eller Randers, skjøndt de da maae sælge hver Tønde Korn 2 à 3 Mark under gangbar Priis, fordi Kjøbmanden skal hente det med sine Skibe fra Ebeltoft eller Grenaa, hvorhen det føres. Kun i de senere for Kornhandelen mislige Aar have disse Herregaarde solgt deres Korn til Kjøbmændene i de sidstnævnte Byer. De Landmænd, som boe midt imellem Randers og Aarhus, have vel henvend 3 Miil at føre deres Producter, men disse to Stæder frembyde ogsaa en bedre Leilighed til Affætning, end næsten alle øvrige Torvepladse i Jylland.

Kandørs er, med Hensyn til Producternes Affætning, af største Vigtighed for dens frugtbare Omegn, skjøndt Handelen her, som i alle andre Stæder, overordentligen er aftagen. Byens Kjøbmænd (med Undtagelse af Huset Nee, der har udsatte Commissioner) have i de sildigere Aar ingen Exporter haft af Korn. Bemeldte Huus har af Skattekorset udslibet betydelige Partier, især Rug, til Holland, tildeels til Norge. Byens Befolkning ansættes til 5000 Indvaanere, men er maaskee nærmere 7000; her ligger desuden et heelt Rytters Regiment og en Artilleriebrigade i Garnison, saa at Consumptionen er temmelig betydelig. Brænderierne, skjøndt i Aftagende, forbruge dog endnu meget Korn; deres Antal er omtrent 50. Handelen med Smør, Hud, Skind, Uld og Talg er særdeles betydelig. Den førstnævnte Artikel staaer paa udenlandske Priiscouranter nogle Procent høiere, end hvad deraf udføres fra Aarhus og andre danske Kjøbstæder, og concurrerer omtrent med det hollandske, maaskee fordi Omegnens Bønder holde saa mange Køer, at de kunne kjerne ofte, uden at samle længe paa Fløden, samt fordi de bringe Smørret friskt til Torvs i Bøtter.

Egnens Landmænd finde saaledes ret god Affætning for deres Producter, og Tillobet af Bønder er derfor i Kandørs overordentligen stort. Man har ved Tælling fundet, at alene fra Sønderporten indpasserede 700 Vogne paa 'een Torvedag, og det formenes at ligesaa mange indkomme igjennem Byens øvrige Porte. Den før saa berømte Handskefabrikation i Kandørs er nu af ringe Betydning. Byens Klædefabrikker vare i Aaret 1826 næsten ude af Drift; derimod har en af Borgerne i samme Aar anlagt en Kardfabrik, som sysselsætter en Mængde Børn.

Som Lader og Løseplads staaer Kandørs tilbage for mange andre nyeste Kjøbstæder; thi alene 6 Fod dybtgaaende Skibe kunne gaae op ad Fjorden lige til Byen. Nu eier Byen ikke heller større Fartøier, da den derimod forhen havde Skibe af 70 Lasters Drægtighed. Naar Kandørs Kjøbmænd forsende Varer, indlædes gjerne saa stort et Partie deraf ved Byen,

som Skibene kunne løbe igjennem Fjorden med; Resten føres i Pramme til Møllerup, 2 Mile fra Byen; store Fartøier kunne end ikke derfra gaae med fuld Ladning, men maae indtage en Deel deraf paa Udbøehsi Need, $4\frac{1}{2}$ Mile fra Randers. Af Varer, som sæværts indføres til Byen, gaae endeel med Pramme paa 4 à 800 Lønder op ad Fjorden fra et af disse Ladesteder, og Skibene beholde kun en saa stor Deel af Værene, som paa dem kan føres lige til Byen. Regen Uleilighed og mange Bekostninger ere forbundne med denne Pramsfart. Ved Udbøehsi saavel som paa den nordre Side af Fjorden ere Pakhuse opførte til Opbevaring af Varer, som her indlades eller udlosses. Disse Pakhuse, der eies af Kjøbmænd i Randers, have i de sidste Aaringer været bortleiede til Opbevaring af Stattekorn. Fjorden opmuddres hvert Aar. I den senere Tid ere dens Bredder tilgroede med Sæplanter; den skal derved være bleven mere seilbar, idet Vandet er sammentrængt inden snevrere Grændser og den egentlige Flodseeng saaledes paa en vis Maade fordybet.

Grenaae drev forhen en ikke ubetydelig Kornhandel, især paa Norge, og skaffede da den temmelig vidtudstrakte Omegn ret god Afsetning for en stor Mængde Rug, Byg og Erter. I de senere Aar har aldeles ingen Kornudslibning her fundet Sted for Kjøbmændenes egen Regning, men adskillige norske Skibe have indfundet sig her, og, mod Tømmer, Jern, Salt og Tjære, tiltustet sig Sædevarer, hvoraf ogsaa en Deel bruges i Byens Brænderier. Som Følge af Byens mindre Betydning staae dog disse Varer altid i lavere Priis her end i Randers. I Slutningen af 1825 kostede en Tdc. Rug 12 à 13 Mk. i Grenaae, medens den i Randers betaltes med 17 Mk.; de andre Sædearter betaltes paa samme Tid 1 à 2 Mk. ringere pr. Tdc. der end her. Kjøbmændene i Grenaae drive nu ingen udenrigs Handel, men hente deres Varer over Land fra Aarhus og Randers. Siden Aaret 1812 har Grenaae havt en liden Havn ved Mundingen af den Aae, som fra Kolind Sund udgøder sig i Havet. Men hvad der udstibes maa paa Vogne transporteres ad den meget sandede og $\frac{1}{2}$ Mile

lange Veie imellem Byen og Havnen, efterdi Aaen ikke er dyb nok til at Skibene kunne paafer den. For omtrent 200 Aar siden skal Grenaae have ligget lige ved Kysten, og da kunde Skibe ankre tæt ved Byen. Flere Spoer af en fordoms Havn findes endnu paa det Sted, som kaldes Slæbestedet. Men i Aaret 1628 blev Byen og Havnen ødelagt af de Svenske; hiin blev opbygget paa ny, men mere vestligt. Paa den Tid skal Byen have ciet over 100 Skibe; derimod ciet den nu ifkun et Par Smaafartøier.

Indseilingen til Grenaae Havn besværliggjøres ved de Sandrevler, som her findes, saa at ifkun smaae Fartøier, der stikke 3 à 4 Fod dybt, kunne løbe ind i Havnen; de større maae forblive udenfor, men finde ei her i stormfuldt Veir eller med østlige Vinde nogen sikker Ankerplads. Upaa-tvivleligen vilde det være til stort Gavn for Byen og Omegnen, hvis denne Mangel blev afhjulpen, hvilket vel lod sig gjøre, saafremt det Offentlige, med Hensyn til Byens gunstige Beliggenhed for Handelen, vilde yde nogen Understøttelse til dette Diemed. Endnu mere velgjørende følger vilde det have for Byen og Omegnen, hvis tillige den omtalte Aae blev gjort seilbar; dette kunde vel ogsaa skee uden overdrevne Beskostninger. Opnuddring paa enkelte Steder, de sandige Bredders Befæstelse ved Plantning af Piiel eller EU, Tilveies bringelse af et stærkere Tilløb fra Kolind Sund ved Aaens og Sundets Ørensning — angives som Midlerne til at naae dette Maal. — Da næsten aldrig nogen fremmed Hestes eller Ovægghandler besøger Markederne i Grenaae, ere disse til alle Tider ubetydelige; de holdes stedse et Par Dage efter de store Markeder i Randers, og komme saaledes ikke i Betragtning, naar først de Handelnde have gjort deres Indkjøb der.

Øbeltoft horer til de Smaastæder, der have lidt meest under Handelens Standsning. I ældre Tider skal denne Bne, som da, lige med de fleste andre, havde Borgemeester og Raad, og talte mange velhavende Borgere, have ført en temmelig levende Transithandel med fremmede Varer, saa at endog Randers og Aarhus forsynedes herfra. Men Byen er nu

i mærkelig Aftagende og største Delen af dens Indvaanere forarmede; i Auldsbruget have de kun en ringe Hjælpeskilde, da Byens Jorder ere af saa maadelig Beskaffenhed. Med alt dette ere dog dens Bygninger endnu ret godt vedligeholdte. Byen eier kun eet Fartøi af omtrent 450 Tønders Drægtighed. Dens udenrigste Handel indskrænker sig alene til, at et Par af dens Kjøbmænd undertiden udføre et Quantum Kornvarer til Norge, og til denne Transport fragtes da et Skib i Aarhus; men i de senere Aar har Kjøbmændenes Virksomhed meest bestaaet i Lushandel med Nordmændene, som om Sommeren hyppigt indfinde sig. — Byens Beliggenhed ved Ebeltoft Wiig frembyder vel en af de sikreste Ankerpladse paa Østkysten af Jylland. Men Byen kan neppe høste synderligt Gavn af dette Fortrin, da dens Opland er lidet og tildeels ufrugtbart. Den mangler desuden Havn, som den dog har havt i ældre Tider, og af hvilken ikkun Levninger ere tilbage. Alt, hvad der fra Byen skal udflydes, maa føres langt ud i Vandet til Baade, og fra dem føres paa Skibet. For at undgaae denne Uleilighed, begyndte man for flere Aar siden paa at anlægge en Skibsbroe. Men dette Arbejde, hvorpaa Byen alt har opoffret meget, er hidtil blevet ufuldendt af Mangel paa Capital; ja Bekostningerne, som vistnok maae være store, især formedelst den betydelige Længde, Broen bør have, synes endog at maatte overstige Byens Kræfter. Nødvendigheden af et saadant Anlæg skjønnes ei heller, under nærværende Forhold, at være paatrængende, da der ikke er Sandsynlighed for, at Byen skalde reise sig af sin Aftagelse og atter blive nogen Handelsplads af Betydning; og det var dog vel alene under denne Forudsætning, at Byens Indvaanere kom til at nyde Frugterne af de Opoffrelser, det begyndte Anlægs Tilensbebringelse vilde medføre.

At Ebeltoft i sin Tid er bleven Kjøbstad, skyldes vist alene den gode Ankerplads, som her have; thi da Byen forresten er beliggende saa at sige paa en Udkant af Landet, saa kan ikkun en ringe Deel af Landboere der finde et bekvemt Affætningssted for deres Producter, og den opfylder saaledes ei fuldkomment sin Bestemmelse som Kjøbstad. Det er alene

en Deel af det ikke meget befolkede Sønder, Herreds samt af Mols Herreds Boere, som søge Ebeltoft. Bønderne paa den vestre Landtunge af Mols søge hellere Aarhus, som ligesom dem ligesaa beleiligt naar Varernes Transport stcer sær- værdt, og hvor Afsetningen er fordeelagtigere end i Ebeltoft. Molboerne ansees og for at være gode Sæmænd.

Imidlertid er der ofte temmelig levende Omsætning ved Ebeltoft Markeder, nemlig om Foraar og Midsommer med Heste, og om Esteraaret med Dvæg. Foraars- og Sommermarkederne i Ebeltoft holdes altid 2 à 3 Dage før de store Randers Hestemarkeder, hvilket bidrager meget til, at de fremmede Prangere tage dette mindre Marked med paa Veien til Randers.

Mariager har en Fjøn og for Handel ret beqvem Beslignenhed, men er som Kjøbstad ubetydelig. Den har 6 Brænderier, som drives med temmelig Kraft, men som dog ikke ere tilstrækkelige til at forsyne de ikke saa Bønder, som søge Bhen. Af egentlige Handlende tæller den nu for Tiden kun tvende, og disse besidde ingen Capital til med Kraft at kunne virke. Ikke desmindre har her i de sidste Aar været temmeligt Liv i Handelen, idet flere norske Skibe have hjemført Bhen med Trælast og til Retourladning indtaget endeel Kornvarer. Dog er Aarsagen til, at Handelen her er tiltagen, saaledes kun temporair. Skibe eier Bhen ikke, og at fremmede Fartøier fragtes til Udsørsel af Sædevarer, stcer sjeldent. Til Byens Skibsbroe kunne Smaafartøier, som stikke 6 à 7 Fod dybt, lægge an. Indseilingen til Fjorden bliver nu opsuddret.

Da endog Bønderne, som boe nogle Mile vesten for Hobroe og Viborg, søge til Mariager for at handle, er det at formode, at de nærmere Boende, paa den nordre Side af Mariager Fjord, naar kun Forbindelsen med Bhen var nogenlunde let, ogsaa vilde søge den, og man har derfor antaget, at det, ikke alene for Bhen, men ogsaa for disse, vilde være af megen Interesse, at en Færgcindretning blev etableret. En saadan har og i ældre Tider eksisteret her, og eiedes af Mariager Kloster, men blev for omtrent 60 Aar siden ganske ned-

lagt, fordi, som man siger, den ikke kunde svare Regning. Færgegaardens findes endnu nordvest for Byen.

I den tidligere Tid har et lignende Anlæg været paatænkt; men endstjændt Admiral Løvensørn arbejdede derpaa, kunde dog intet udrettes, da Cieren af Grundens paa Fjordens nordre Side ei vilde indrømme Landingsplads. Nu er denne Hindring hævet, og det beroer altsaa kun paa, hvorvidt det nu maatte findes passende at iværksætte det, og om den nødvendige Capital kan erholdes.

Ingen af Delene troer man at være Tvivl underkastet. Bønderne paa hiin Side Fjorden ere nu for det meste bundne til Aalborg eller Høbroe. Til begge Steder have de en lang og besværlig Wei, og de Handlende vide, saa siger man, at benytte Nødvendigheden for de meer end forfnytte Bønder til at søge dem; (disse Bønders maadelige Forfatning skal især hidrøre fra det svære Hoverie, hvormed de altid have været betyngede). Denne Forbindelse med Mariager vilde maaskee ogsaa bidrage til, at flere Handlende der vilde nedsette sig, hvortil den temmelig seilbare Fjord allerede synes at kunne opmuntre. — Naar det maatte tillades Byens Havnevesen at anbringe Capital i Anlægget, da er dets Fond stort nok dertil, og om end ikke den fuldkomneste Sikkerhed er for, at en saadan Entreprise vilde give udmærket Udbytte, saa kunde endog nogen midlertidig Opoffrelse ei synes farlig, da den rimeligviis vorende Handel antages at maatte, ved Havneindtægternes Forsøgelse, meer end dække det mulige, stjændt ikke sandsynlige Tab.

Herimod er dog erindret, at en saadan Færge aldrig kunde yde nogen beqvem Passage eller Væretransport, og end mindre vilde forslaae til Overbringelsen af Forvejdagsvogne. Derfor have Nogle troet, at Anlægget af en Kjøbstad paa Nordsiden af Mariager Fjord var mere at tilraade, især da Mariager, eller dens Kjøbstadrettigheder, gjerne kunde, uden Skade for dens Beboere, flyttes derover, hvortilmod Nanders intet vilde have at indvende. Den sydlige Halvdeel af Aalborg Amt vilde nok unde den nye Stad Søgning, og begge være vel tjente med hverandre.

Hobroe har, ligesom Mariager, deeltaget i den omtalte Kornhandel paa Norge. Byen har en mere udstrakt Omegn og besæges derfor af flere Landmænd, saa at her findes større Affætning paa fremmede Varer. Dette, i Forening med Byens temmelig store Avling og Beliggenhed paa Hoved-Postrouten skaffer Hobroe ikke ubetydelig Næring. At Byen for nogle Aar siden, efter en Ildbrand, paa ny er opbyggt, giver den et ret pynteligt Udseende.

De fleste Herregaarde paa Østkysten have her ret bekvemme Udflybningssteder; dog er det sjældent og i alt Fald kun om Midtsommer, at Korn her indlades; thi Foraar og Efteraar, da det meste Korn udflybes, er det alt for vanskeligt at ligge med Skibe ved de aabne Strande, hvor ingen Havn findes, og endnu vanskeligere at udflybe Korn og andre Varer, som ikke taale en Søstyrning, der uventet kan slaae ind i Baadene under Expeditionen. Kun Brænde, Tømmer og slige Ting kunne her udflybes med Sikkerhed. Bedre Lades og Lossepladse findes ved Boer og Udbyghoi i Kongsøe Herred, ved Gjerild i Nørre-Herred, ved Kalø Wiig, m. fl. Steder. De to sidste Ladepladse ere især gode, da baade store og smaae Skibe her kunne ankre og ligge trygge mod Uveir. Dersom der gaves privilegerede Handlende ved slige Ladesteder, vilde dette muligen bidrage til at lette Affætningen af Bondens Producter, med hvilke han maa tye til de monopoliserede Kjøbmænd i Byerne. For Kongsøe Herreds Beboere stal denne Omstændighed saaledes være meget søkelig, da de ingen Kjøbstad have i Nærheden. Imidlertid maa bemærkes, at de i bedre Tider aldrig manglede Affætning paa deres Korn og Fødevarer; thi Nanders Kjøbmænd, af hvilke dengang mange vare formuende, kjøbte gjerne disse Producter, paa Vilkaar, at de leveredes ved Udbyghoi eller Møllerup, og de betalted endog med høiere Priser end i selve Nanders. Det samme vil vel blive Tilfældet, naar engang lignende Conjunctioner atter indtræde. Til Nørre-Herred komne undertiden Slagtere fra Helsingør for at opkjøbe Lam, som de indflybe ved

Gjerild Bugt, og det feiler neppe, at denne Egn's Bønder benyttede sig af Leiligheden til at omtuske Proviant til Skibe, perne imod andre Varer.

Derfom de Baand, Lovene have lagt paa Handelen, kunne løses, uden at Kjøbstæderne derved ruineredes, da vilde dette vistnok være af vigtige Følger for Landmanden, og især medføre væsentlige Fordele for dem, der ere Ladepladsene nærmest. De Kjøbstæder, som qualificere sig til at bære dette Navn, vilde end mere opblomstre ved fri Handel; at de øvrige gik til Grunde var vel intet Nationaltab; thi de tære kun paa Staten som en ulægelig Kræft. Imidlertid existere de nu engang; og Omsorgen for de Mange, som nu finde Ophold der — skjøndt dette ofte er høist tarveligt — bør derfor ei heller tabes af Sigte.

Hvad Veiene angaaer, da er det unægteligt, at Amtets Øvrighed lader sig disses Vedligeholdelse være særdeles magtpaaliggende, saa at Samfærdslen mellem Landet og Kjøbstæderne meget lettes ved de gode Veie, som findes paa flere Strøg af Amtet. Naar man passerer Landeveien imellem Randers og Grenaa, fjører man undertiden som paa en Chaussee; hvilket er saa meget mærkeligere, som denne Veie gaar over sandede Strøg; de Strækninger af Veien, der ere istandsatte, har man paaført et Lag Leer og ovenpaa dette et tykt Lag Gruus. Veien har i flere meget fugtige Vintre holdt Prøven ud. Den Vi, Landveie, som fører fra Randers over den vestlige Deel af Galten Herred til Nye, er fortrinligen vedligeholdt og udmærker sig endog tildeels fremfor Hovedlandveien imellem Randers og Aarhus, der er meget sandet. Man har begyndt paa at anlægge Chaussee imellem disse to Stæder; men maafløe gjorde man rettest i, ganske at ophøre med dette ikke meget fremstredne Arbeide, som vistnok maa være særdeles byrdefuldt for Bønderne, og som desuden ikke synes at være nødvendigt.

Landveiene fra Randers til Hobroe, Mariager og til Udbyehøi Færgested ere i en meget god Stand. Det samme gjelder for en stor Deel om Veien fra Ebeltoft til Grenaa. Denne Veie forbedres meget ved at paaføres Kalksten.

Kun de Weie, som fra de vestre Dele af Amtet føre til Ebeltoft, ere mindre gode, end de fleste øvrige, — en Følge af den sandede Jordbund og det bakkede Terrain. Især er Weien langs med Ebeltoft Bugt i maadelig Stand. Men at give denne Wei nogen betydelig Forbedring vilde ikke være til synderlig Nytte, da den kun afbenyttet af nogle faa Molboere, som søge Ebeltoft.

Af det Foregaaende vil man kunne slutte, at de Besværligheder, som nogle, og forholdsviis kun en liden Deel, af Amtets Beboere, formedelt locale Omstændigheder, ere underkastede med Hensyn til deres Producters Affætning, ei ere saa betydelige, at de jo uden stor Vanskelighed lade sig overvinde. Men langt vigtigere ere desværre de Hindringer, som Tidssomstændighederne lægge i Weien for Affætningen.

Saalænge Kornvarerne før og under Krigen fandt god Affætning, især til Norge, kunde Landmanden i Almindelighed fordeeltigen sælge disse til den Kjøbstad, han boede nærmest, og til de Kreaturer, han havde at affætte, fandtes altid Kjøbere nok. Men det er vitterligt, at Stillingen har i de senere Aar meget forandret sig, og at den Slappelse, hvori under Handelen lider, truer næsten alle Statens Borgere med Undergang. At de nærværende mislige Forhold og de for Fleerheden endnu sørgeligere Udsigter maae fremkalde Mismod og Sløvhed, er let at indsee, og dette viser noksom den daglige Erfaring. Naar endog den Duelligste og Driftigste, der af yderste Anstrængelse kjæmper for sin Opretholdelse, desuagtet har maattet bukke under, hvad bliver der da af den store Maaße, som kues af Sædvanens Magt?

Formedelt de høie Afgifter, som ere lagte paa Ladninger, der fra Danmark indføres i norske Havne, kan Kornhandelen paa Norge vanskeligen svare Regning for vore Kjøbmænd; flere af dem lade derfor maastee hellere deres Stibe raadne, end de benytte dem til Korntransporter til dette Land, hvorhen for den største Deel af vore Kornvarer forsendtes. Nu er det kun Nordmændene selv, der med Fordeel kunne drive Handel

med vore Kornvarer, hvilke de føre hjem som Retourladning; med egne Skibe bringe de Trælast hertil; deres Brædder og øvrige Trævarer faae de her let affatte. Derfor komme og mange norske Fartøier til vore bedste Søestæder, især til Kangers.*)

Da der i andre europæiske Stater ganske eller tildeels hersker Forbud imod fremmede Kornvarers Indførsel, saa have de saa Handelslede i Provinds- og Kjøbstæderne, der endnu eie Skibe, næsten ingen anden Brug for disse, end den, Fragtfarten tilbyder.

Naar Nordmændene ikke behøvede endeel af vort Korn, da vilde Producenterne endnu være mere forlegne med at faae dette affat. Dog maa Bonden virkelig tiltrygle sig Affætsning for sit Korn, til Priser, der ingenlunde svare til Productionsomkostningerne, og Betalingen modtager han i Varer, som komme ham dyrt at staae, men som han ikke kan undvære. I Sommeren 1824 erholdt han for en Tde. Rug 14 Mk., for en Tde. Byg 10 Mk., og for Havren 6 à 7 Mk.; dette er i Gjennemsnit 10 Mk. pr. Tønde Korn. Naar der nu — som almindeligst — avles 5 à 6 Tdr. Korn paa en Tønde Land geometrisk Maal, saa kan altsaa Afgrøden af denne Tønde Land ikkun udbringes til 10 Rdb. Drager man herfra alle Producentens Omkostninger fra den første Fure lægges og indtil Kornet leveres Kjøbmanden, da sees let, at lidet eller intet Overskud bliver tilbage for hiin.

Naar det paastaaes, at Indførselstolden paa fremmede Varer er for høi, og at dette er Grunden til vore Kjøbstæders og vor Handels Afsmagt, da kan man vist i det Hele taget ikke give denne Paastand Medhold, og neppe tør man

*) Dette er frevet i Aaret 1824, men den imellem Danmark og Sverrig og Norge oprettede og fra Begyndelsen af Aaret 1827 i Kraft traadte Handelstractat har nu fremkaldt en fuldkommen Reciprocitet, som, bygget paa billige Grundsætninger og tilsigtende disse Rigers fælles Interesse, upaatviveligen vil have velgjørende Følger.

fæste Lid til, hvad Nogle love sig af en tilraadet betydelig Nedsættelse i denne Told. Hvorledes kunde en saadan Forholdsregel staffe os det, vi netop trænge til, en mere lønnende Affætning for vore Producter? og hvorledes var det muligt at holde Statskassen stadsløs for det Tab, den derved vilde lide? Vilde man tænke at gjenvinde dette Deficit ved en ny Hartkorn's Afgift, da maatte man, for at lette Yderne en mindre følelig Byrde, nødes til at paalægge dem en langt større. Maae vi desuden ikke erkjende, at Danmark er, ved Siden af andre Stater, alt for ubetydelig og afnægtig til at turde gjøre det første Skridt til at jævne almindelige commercielle Forhold, ved et saa voveligt Forsøg, som det her omstalte? — Forøvrigt er det nok ikke Tolden, men Toldsvigen, der gjør mangan Kjøbstad Afbræk i dens Handel; thi vel kan en Bye have sig under et facilt Toldvæsen, men naar den derved bringes i Optøimst, da stcer det altid paa andre Kjøbstæders Bekostning, hvor Toldopshnet er mere aarvaagent. Erfaringer fra forskjellige Steder have tilstrækkeligen stadfæstet dette.

17.

Om Vore og Markfred.

Bønderne opgave endnu overalt Voret; deres Higen efter at slaae Kreaturerne løse er saa stor, at de ofte ei engang oppesvie Tiden, da alt Kornet er af Marken og Afgrøden tjenlig til at indhøstes; Enhver stræber, ikke at blive den Sidste, der benytter Voret.

I de østlige Egne, saasom i Nørres, Sønder- og Mols Herreder, er det vel Brug at lade Kreaturerne vogte Foraars og Efteraar, for at de ikke skulle komme paa fremmede Marker. Men denne Vogtning betyder kun lidet; thi som oftest seer Hyrden med Ligegyldighed paa, at Faarene og Dvæget nedtrampe Rugen eller foraarsage anden Skade. Faarene vogtes indtil Voldborgdag, da de sættes i Isir. Paa Mols har man sinaas Foldbe, i hvilke Faarene indelukkes om Natten. Dette bruges sjeldent paa andre Steder, skjøndt det vel var at ønske, da denne Foldning er at ansee som et Hjælpe middel til Markfreds Tilveiebringelse og Gjødningens Forsøgelse.

I Almindelighed falder det ingen Bonde ind, at fordræ Fred paa sin Lod. De faa, som lægge Vind paa Brakfrugtsavl, gjøre naturligviis en Undtagelse. Disse kunne ikke følge gammelt Skik, og maae benytte sig af den Ret, Forordningen af 9de Juli 1817 hjemler dem. Men den Modstand, som de herved møde, og den Forsølgelse, de paadrage sig, er næsten utrolig for den, der ikke veed og seer, hvor indgroede Bondens Fordomme ere. Virkeligen ere de Besværligheder, en Brakfrugtdyrker har at overvinde for at opnaae den for ham saa aldeles nødvendige Fred paa sin Mark, saa store, at mangen Landmand, som kunde ønske at iværksætte en forbedret Drift, alene deri finder Grund nok til at unblade det, og

hvis vedkommende Øvrigheder, i hvis Magt det for en Deel staaer at hæmme hiint Uvæsen, ikke med Varme antage sig de faa fremadstræbende Agerdyrkeres Sag, da vil Markufreden endnu længe blive en vigtig Hindring for agriculturalle Forbedringer.

Tilfjendegiver en Mand de Omkringsboende, at han ikke længer taaler fremmede Kreaturer paa sin Ager, maae de nødvendigen sætte disse under streng Bevogtning. Men stundom hævne de sig grusomt paa den, der har paaført dem de med saadan Vogtning forbundne Uleiligheder. Man har Exempel paa, at de om Natten have senderslaaet hans Plove og andre Avlingsredskaber, ødelagt hans Kartoffelager og den Sæd, der endnu ikke var høstet; kort sagt, grebet enhver Leilighed, der frembød sig, til at udføre deres hævnjerrige Hensigter. Det er saaledes ogsaa hændet, at et heelt Sogns Gaardmænd have forenet sig om, at tvinge Sognets Huusmænd til ikke at optage Kartofflerne for en Brakfrugtdyrker, i det de have truet Huusmændene med, at de i andet Fald ikke længere vilde være dem behjælpelige ved deres Lodders Dyrkning. Sandt er det, at den Forpligtelse til at vogte Kreaturerne, hvilken en enkelt Mand er berettiget til at paalægge de tilgrændsende Lodseiere, og som undertiden kan udstrækkes til flere Sognes Beboere, ikke i mindste Maade gavner disse, fordi de paa den Tid, Vogtningen finder Sted, ikke behøve Fred paa deres Marker. Men maae de ikke tilskrive sig selv, at de ingen Fordele have af al den Uleilighed, de ere underkastede for at tilveiebringe Fred paa en Andens Ager?

Wistnok er Markufreden en af de væsentligste Hindringer for et forbedret Agerbrugs Indførelse. Imidlertid, saalænge Bondens Avl overhovedet er saa ringe, at han ikke, uden siensynligen at udsætte sig for Federmangel, kan holde Kreaturer paa Stald strax eller kort efter Høsten, og derfor maa benytte Eftergræsningen til hen i November Maaned, baade til Heste og Qvæg, — har man formeent, at løs Drift i Voretsstiden ikke hensigtsmæssigen kan ophæves; thi, siger man, Kreaturerne vilde lide dobbelt ved at staae tæirede saa sildigt i Esteraaret; naar de gaae løse, kunne de dog i ondt Veir Randers Amt.

søge Ly. Men — kan ikke hver Mand vogte paa sit Eget? Gjør man ikke bedre i at tage Dvæget ind om Natten (selv om man intet Foder har at give det), end at lade det gaae ude og fryse?

Vel sandt, — ved vort Avlsbrugs nærværende Beslaffenhed kan Græsning paa Stubbene ei vel undværes; men denne lader sig meget vel forene med Markfred. Vogtning og Hegrning skulle være Midlerne dertil.

Til de saa Steder, hvor der temmelig strengt holdes over Fred paa uindhegnede Marker, hører Grenaae og Mariager. Paa Grenaae Bysjorder taales ikke løsgaaende Heste eller Faar, og Dvæget er bestandigen under Vogt. Som Følge heraf begynder ogsaa en tidligere Udsæd af Rugen her at finde Sted. Da nogle i og ved Mariager boende Mænd holde over Fred paa deres Marker, saa bevogter man nu her Kreaturerne, selv da, naar man om Vinteren nødes til at udjage det forfultede Dvæg.

I Galten Herred, hvor Bønderne, ligesom andensteds, ferhen vare ivrige Modstandere af Markfreden, er det og umiskjendeligt, at Sandsen for denne har udbredt sig i de sildigere Aar, — rimeligviis en Følge af, at Bratfrugtavlens saa betydeligen tiltaget her.

Naar man af det Anførte seer, hvor lidet de fleste Agerdyrkere bekymre sig om at tilveiebringe Markfred, saa vil man deraf kunne slutte — hvad virkeligen er Tilfældet — at forsvareligt Hegn omkring en Bondelod er et Særsyn i Randers Amt, hvilket altsaa i denne Henseende staaer meget langt tilbage for de sydligere Egne, endog af Nørre-Jylland. Ei heller mellem Byerne findes almindeligviis noget Hegn, ja ofte end ikke noget synligt Skjel, saa at ei blot mange Sogne, men flere Herreder, kunne siges at ligge i Fælledskab. Høist seer man Toster, Haver og enkelte Smaalodder indhegnede, for det meste med Steengjerder.

Forordningen af 9de Juli 1817 har dog sikkert hos Mange frenkaldt det Ønske, at indhegne deres Marker. Men Tidens omstændighederne nøde Landmændene til at opgive et saadant Forsæt, ved hvis Udførelse desuden paa mange Steder møder

en anden Banstælighed, nemlig Loddernes mislige Figur. De ældre Hegn kan man neppe engang overkomme at vedligeholde. Derfor sees nu Hegnet om flere Hovedgaardsmarker at forfalde. Saaledes ved Rosenholm, hvis Hovmarker vare fra bedre Tider omgivne af høie beplantede Diger. Dette Hegn, som man tilforn skal have regnet blandt de fortrinligste, der fandtes i Jylland, er nu i en meget forfalden Tilstand. Holbeekgaard og Estruplund i Rougsøe Herred have og forhen havt Markerne fredede med levende Hegn, hvoraf kun Levninger ere tilbage. Derimod blev Hegnet omkring Stenalt Marker, hvilket ligeledes var forfaldet, for nogle Aar siden istandsat og fornyet ved dobbelte Græster og Jordvold; desuden nyt Indhegn reist imellem alle Gaardens Bangstæfter. Det levende Hegn om Gaarden Fuglsøes Marker i Gjerlev Herred fortjente ogsaa at vedligeholdes bedre.

Nyt Hegn hører til Sjældenheder. Omkring Skafføegårdens Hovedgaardsmark er opført omtrent 4000 Favne deels enkelt, deels dobbelt Steengjerde; de enkelte Steengjerder anses her for de varigste, især naar man kun kan faae smaae Kampesteen dertil; disse Gjerder ere forsynede med Jordvold paa den indre Side. Præstegaardsmarken i Mørke er for faa Aar siden indhegnet med Jorddige og dobbelte Græster. Længs med Foden af Diget er omtrent i en Favns Afstand sat Pilestavre, som formodes at ville bedre lykkes her end paa Diget selv. Ved Rugaard er ei alene hele Marken omgivet med Steengjerder, men disse findes ogsaa inellem hver Bang, og de dertil brugte Steen ere alle opbrudte paa Gaardens Marker. En og anden driftig Bonde har ved Hegns Reising givet et følgeværdigt Exempel. Saaledes et Par Selveiergaardmænd i Attrup Bye, Rosmus Sogn, i Sønder Herred; den ene af dem har især viist, hvad en Bonde, endog uden at være formuende, kan udrette ved anstrængende Arbeide; i to Aar har han opført omtrent 1400 Favne lovligt Hegn, deels Jordvold og Græst, deels Steendige. Paa Bivild Mark i Sønderhald Herred sees en Toft af nogle Tønder Lands Størrelse indgjerdet med et velvedligeholdt levende Hegn, det fljøneste, der paa mange Miles Afstand findes om en Bøns

delod; det er opført af et Par Bønderbrenge, som opmuntres des til dette Foretagende ved at læse Høeghs Anviisning. En Bonde i Kreiberg, Hornslet Sogn, i Østerlisberg Herred, har nylig omgivet sin Lod med Jorddige og Græfter. Et Par Bønder i Gjerlev Herred have ogsaa viist sig virksomme i dette Punkt; den Ene er Sognesfogden i Dalhøveder, som er i Begreb med at indfæde sin Mark med levende Hegn, hvoraf han alt har sat en stor Deel; den Anden, som boer i Gjerlev Bye, har i to Aar indhegnet sin Lod, 30 Tdr. Land stor, med Jordvold; saavel paa Diget selv, som ved Foden deraf, har han sat forskjellige Slags villigtvørende Træer, der slaae godt an.

Ønsteligt var det, om disse faa Exempler kunde lede til Efterfølgelse. Men ligesom Mangel af Evne hindrer Mængden fra at reise nyt Hegn, saaledes maa ogsaa Usfreden aldeles kvæle Lysten dertil; thi saalænge Hegnet er udsat for at ødeslægges af løsgaaende Kreaturer, vil dets Rejsning eller Istandsættelse kun alt for ofte føre til unyttige Bøfføstninger.

18.

Qvægavl.

Hornqvæget i Randers Amt udmærker sig vel ikke ved sin Størrelse, men Racen er dog i det Hele god og forener de Egenflaber, der saa meget anbefale det jydsk Qvæg. Endeskjøndt Egnen imellem Aarhus og Randers har særdeles godt Qvæg, hvoriblandt udmærkede Individuer ikke ere sjeldne, saa udholder det dog ei Sammenligning med det fortrinlige Qvæg, som findes i den nærmeste Omegn af Randers, især i de gode Sogne norden og østen for denne Bye; men der gives og kun saa Egne i Jylland, der ere saa gunstige for Qvægavl og Opdræt, som netop denne, især formedelst den betydelige Høavl. Qvæget udmærker sig her ved Længde og Dybde, korte Been, Melkriighed hos Køerne, samt ved den Egenflab tillige at være godt flikkede til at fede. I de bedre Læder har Qvæget endnu været fortrinligere i denne Egn; i de sidste Aarti har Racen tabt sig noget, som Folge af, at Bonden har solgt de bedste Høveder for at tilveiebringe en større Pensgesumma. Qvæget paa Mols er ikke mindre end i Østerlæsberg og Galten Herreder, skjøndt man der har forholdsviis mindre Areal til at holde den samme Besætning; Græssets Fynd erstatter maaskee dets ringere Mængde. Imidlertid er dette Qvæg noget mere høibenet og har et mere affkydende Kryds.

Formedelst de magre Græsgange og den ringe Højberging er Qvæget i de østlige og nordlige Herreders skarpe Egne temmelig uansæeligt, dog især i Nørre Herred. Selv i Kongssøe Herred og i de til Kjærene stødende Sogne af Sønderhald Herred, hvor Qvægavl en er mere udvidet, trænger Ra-

cen h iligen til Forædling, da Dyrene mangle Dybde og Brede og almindeligen ere noget h ibenede.

 v gbes tningen paa Herregaardene er, med faa Undtagelser, af Jydsk Race, hvilken man (uden Tvivl med god Grund) foretrækker for de fremmede, hvad enten man besatter sig med Meierie eller Studehold. Mange k ndige Landmænd ere enige i, at Forædlingen af Landets  v g vansteligst opnaaes ved en fremmed Race; et Exempel til Stadfæstelse af denne Mening kan hentes fra Rugaard, hvor man har ansl sset h lsteenske Tyre og hvor Besætningen bestaaer af Køer, der ere faldne efter disse Tyre. Denne Race er vel større end den, som oprindeligen haves i Egnen, men den anbefaler sig aldeles ikke ved Melkriighed, og Køerne ere for det meste h ibenede, spidse og skarpknokkede. Ikke desmindre søge Bønderne i Omegnen begjertligen at erholde Kalve af den h lsteenske Race til eget Tillæg.

Det er unægteligt, at  v gracen, endog i de Egne af Amtet, hvor den er fortrinligst, kunde opnaae en høiere Grad af Forædling, hvis Bønderne vare mere n isef ende i Valget af Tillægsdyr, især af Tyre, og ikke brugte dem i for ung en Alder eller lod Tyren springe for mange Køer. (Det sidste søer vist alt for ofte, og da det paa de fleste Steder har fra  ldre Tider været Skik, at der i hver Bondebye holdes en fælles Tyr, kan den sidstnævnte af hine Misligheder egentligen ans es som en Følge af Gaardenes, ved Udskiftningen — tildeels ogsaa ved Hovriets Afskaffelse — forøgede  v gbes tning). Derhos formener man, at det vilde have særdeles velg jrende Følger, om noget klækkelige Præmier bleve udlovede for dem, der beslitte sig paa at have gode Stammedyr. Af Tyre, som i hver Hens ende qualificere sig dertil, findes for Tiden i Amtet færre end man kunde  nske.

Ligesom  v gracen er fortrinligst i Omegnen af Randers, saaledes er ogsaa  v gholdet langt betydeligere her end i de  vrige Dele af Amtet, dog fornemmelig i Byerne langs med den nordlige Bred af Randers Fjord, hvor de herlige Enge give Anledning til riig H bjergning. Paa en Gaard i Tjærebye, med 13 Tdr. Hartkorn og 130 Tdr. Land Ager og Eng,

holdes 12 Køer, 28 Stude, 12 Heste og 30 Faar — en Besætning, som nok kun faa Bøndergaarde af lige Størrelse kunne opvise Plac til. Paa en Gaard af 5 à 6 Tdr. Hartkorn i Støvring og tilgrændsende Sogne holdes 7 Heste, 14 à 16 Ævghøveder (hvoraf 6 eller 8 ere Malkekøer, Resten Ævier og Ungnød) samt 16 à 20 Faar. Paa de større Gaarde med 11 à 12 Tdr. Hartkorn, saasom i Østrup, holdes sædvanligen 11 eller 12 Heste, hvoriblandt tvende Følhopper, 30 Ævghøveder, hvoraf som oftest 12 Malkekøer og 30 Faar. Bønder, som leie Græsning og Højbjergning, holde naturligvis viis flere Høveder.

I Wisling holdes paa en Gaard paa 5 Tdr. Hartkorn med et Areal af 30 Tdr. Land, samt endeel Eng og Overdrevsgræsning: 12 à 16 Høveder (stort og smaat) 6 à 7 Heste og 12 à 16 Faar; dette Sogn hører og til de bedste i Galten Herred. I Voldum, hvor der er lidet Enghund og Overdrev, holdes derimod paa en Gaard af samme Størrelse ikkun 10 à 12 Høveder, 4 à 5 Heste og 10 à 12 Faar, thiandt Jordbunden er her omtrent af samme Bestaffenhed som i Wisling.

I Hjotehøi og tilgrændsende Sogne i Østerlisberg Herred holdes ved en Gaard paa 6 Tdr. Hartkorn med 36 à 40 Tdr. Land 6 Heste og 2 Plac, 7 à 8 Køer og 4 à 5 Unghøveder samt 10 à 12 Faar. Derimod gives i disse Sogne andre Bøndergaarde, der til samme Hartkorn have et Areal af 54 til 60 Tdr. Land, hvorpaa holdes 10 à 14 Køer og 8 à 10 Unghøveder, hvoraf 4 à 5 ere Kalve. Ved disse bedre Gaarde er Hestenes Antal gjerne det samme, som ved de mindre, men da ere Hestene der større og bedre fodrede end her.

I Knebel paa Mols holdes paa en Gaard af 4 Tønder Skib og med 30 Tdr. Land: 10 à 12 Høveder, hvoraf 6 à 7 ere Køer, Resten Ungkvæg, samt 4 Heste og 20 gamle Faar til Vinteren; men til de sidste have aparte Græsning paa Sand og Heдебakkerne. Koelsøgaard paa Mols græsfer 75 Høveder paa 275 Tdr. Land, Skibsatte for 46 Tdr. Hartkorn; derimod vinterfodres her 150 Høveder ved Hjælp af Tienden af 500 Tdr. Hartkorn.

I Sønderherred er Ovægavlen ikke af megen Betjendehed, deels formedelst Græsgangenes Knaphed, og deels fordi der holdes for mange Heste (dog færre end før), hvilket atter er en Følge af, at de magre Jorder næsten ikke afgive andet end Halm til Winterfoder, hvorfor Hestene ere smaa, og altsaa maa der holdes desflere. I denne Egn har en Bondegaard paa 5 Tønder Hartkorn med et Areal af cirka 30 Tdr. Land, sjældent flere end 4 til 5 Køer, et Par Stykker Ungkvæg og 1 à 2 Kalve, men i det mindste 6 Heste. Paa Høsfæl ved Greenaae holdes 150 Stude, samt en Snees Malkøer og ligesaa mange Heste, tilligemed cirka 200 Faar. Denne Gaard er særdeles stikket for Studehold, formedelst sine vidtløftige Kjør- og Engstrækninger. Endnu mere indskrænket er Ovægavlen i Nørre Herred, hvor Naturen lægger næsten uovervindelige Hindringer i Veien for dens Udvidelse. Selv i den bedste Deel af Herredet, nemlig den østlige, imellem Skeel og Grenaae, holdes paa de største Vandergaarde, af indtil 8-9 Tdr. Hartkorn, ikke mere end 6 til 7 Køer; men Areallet til en saadan Gaard er og kun 40 Tdr. Land. Derimod er Hesteholdet betydeligt, nemlig 6 til 7 Stk. store og smaa.

En Bondegaard i Gjesing paa 4 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn med 36 à 38 Tdr. Land sandede Jorder holder sædvanligen 4 Heste, 6 à 7 Køer og en Snees Faar. I Vivild Sogn, hvor der i det Hele have de bedre Jorder, gives derimod Gaarde, som om Sommeren kunne græsse 15 à 16 Køer og derved; det derved producerede Smør og Ost giver god Fordeel; Ungkvæget kjøbes ofte til denne Besætning. Men forresten er Ovægholdet kun ringe i Sønderhald Herred. En Gaard i Ørsted paa 7 Tdr. Hartkorn holder i Almindelighed 8 à 10 Heste (deraf 6 til Brug, de øvrige ere Tillæg), 20 Fætkreaturer (hvoraf de 8 sædvanligen ere Malkøer, de øvrige Tillæg), samt 20 Faar.

I den nordlige Deel af Amtet er Ovægholdet forholdsvis noget større end paa de fleste andre magre Strøg; saales i Nærheden af Mariager; en Gaard i Fjeldsted paa 4½ Tdr. Hartkorn holder 4 Heste, 1 Plag, 7 Køer, 4 Ungkvæg og 40

å 50 Faar. En Gaard i Katbjerg paa 1½ Td. Hartkorn holder 2 Heste, 4 Køer, 2 Ungkvæg og 20 Faar. En Gaard i Hau paa circa 4½ Td. Hartkorn holder 4 Heste, 1 Plag, 6 Køer, 4 Ungkvæg og Kalve, 30 Faar.

Men Kreaturerne maac i denne Egn nøies med en sparsom Underhold. Som oftest gaaer Dvæget ude til sidst i November, og, hvis Jorden er nogenlunde fri for Sne, udsendes i det mindste Ungkvæget atter i Martii Maaned, undertiden før, paa de nøgne Agre og i Heden.

Paa en Gaard i Sønder Onsild med 5 Tdr. 2 Skpr. Hartkorn holdes gjerne 4 Heste og et Par Plovstude, eller 6 Heste og ingen Stude; af Fækkreaturer regnes her 3 til 4 (unge og gamle) paa en Tønde Hartkorn.

I Gjerlev Herred er den almindelige Besætning ved en Gaard paa 5 å 7 Tdr. Hartkorn: 4 Arbeidsheste med Tillæg, 7 å 9 Køer foruden Ungkvæg.

I Omegnen af Randers, og overhovedet i de bedre Egne, tillægges i Almindelighed paa en Bondegaard 3 til 5 Kalve aarligen, hvoraf 2 å 3 Stkr., 2 å 3 Aar gamle, sælges. Næsten enhver Gaardmand i de gode Segne af Nørhald og Støvring Herreder udskyder gjerne 1 eller 2 Hoveder aarligen, som han om Sommeren fæder paa Græs, hvis han ikke seer sin Fordeel ved at sælge dem om Foraaret. Ellers sælges de sædvanligen i Randers eller til kjøbenhavnste Slagtere ved Midssommer eller om Esteraaret. Paa de store Bøndergaarde langs Randers Fjord affættes aarligen 12 å 16 to eller tre Aars Stude, deels af eget Opdræt, deels indkjøbte; de gaa enten til de større Gaarde i Egnen, for atter derfra at gaa syd paa til Staldning, eller og sælges de strax til Prangerne. Kan Winterholdet ei afhændes om Foraaret, sommergræsses Kreaturerne, og blive da desbedre flikkede til at gaa til Holsteen; enkelte Stykker afhændes og i Egnen, eller gaae til Kjøbenhavn. Bonden finder der saa god Fordeel ved denne Erhvervsgeen, at han i sin egen Huusholdning alene bruger Faars og Lammekjød, for at kunne sælge alle de Hoveder,

han feber. Selv for Indvaanerne af Hobroe er Dvægsedning nu for Tiden en ikke uvigtig Indtægtskilde; mange af dem feber om Vinteren med Korn nogle Køer til Affætning i Rjæbens havn.

I de ringere Egne, saasom i Nørres, Sønder og Sønderhald Herreder, indskrænker Tillægget sig til 1, 2, i det høieste 3 Kalve paa en Gaard aarligen; Bonden sælger 1 à 2 Køer om Aaret og indsætter Dvier i deres Sted. I de Byer, som have Part i de i Sønderhald og Rougsee Herreder beliggende Kjærstrækninger, er Tillægget derimod noget større. Paa en Gaard af 8 à 9 Lønder Hartkorn holdes dog ikkun 4 à 6 Ungkvæder, som søge deres Ophold i Kjærene, hvor de naturligviis ikke kunne blive fede, men dog græsses temmelig godt. Da Ungkvæg forresten ikke nu er i nogen synderlig Priis, saa lægge de fleste Bønder i denne Egn mere Vind paa at forsøge deres Faareflokk, som ved Ulsdens Salg giver bedre Indtægt.

Paa Mols tillægges aarligen paa en Gaard høist et Par Kalve, helst Dviekalve, der ligeledes sælges forsaavidt de ikke behøves til Besætningens Reccruteriug. Selv i de bedre Egne faaer Ungkvæget sjældent tilbørlig Størrelse og Huld af Mangel paa rigelig og pæsende Foder. Man seer derfor gjerne Markederne opfyldte med ringe og forknytte Ungnød, som ofte aldeles ingen Fordeel yde Eierne.

Det seer af det her Anførte, at Dvægets Antal i det Hele taget er lidet i Forhold til Bøndergaardens Størrelse, og dog har man paa mange Steder ondt ved at tilveiebringe endog et tarveligt Foder for det Antal, som have, hvoraf følger, at Dvæget i de ringere Egne er i en forknyt Tilstand. Det var derfor særdeles meget at ønske, at Bonden i Almindelighed og Beboerne af de mindre begunstigede Egne i Særdeleshed vilde lægge Vind paa Dyrkningen af saadanne Bærter, der kunde afhjælpe Mangelen af sædvanligt Foder. Enkelte driftige Mænd have givet paafaldende Exempler paa, hvor betydeligen en Gaards Dvægsbesætning kan forsøges ved Hjælp af en bedre Driftsmaade, især naar denne iværksættes i Forbindelse med Sommerstaldfodring. Saaledes havde Danne:

brogsmænd Knudstrup, medens han var Fæstebonde i Leerberg i Galten Herred, hvor hans Løb kun udgjorde 30 Tdr. Land, havet sin Besætning til 27 Høveder og 5 à 6 Heste, som alle holdtes paa Stald hele Aaret igjennem, og dog vare hans Jorder ifkun af de middelmaadige.

Et andet mærkeligt Exempel paa en, efter de locale Omstændigheder, betydelig Besætning afgiver Maren Mølle, hvor der paa $3\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn med et Areal af 73 Td. Land sandsede Jorder, holdes, ved Hjælp af Staldfødring, 4 Heste, 1 Plag, 21 Køer, 4 Ungkvæg og 70 Faar.

Paa de fleste Herregaarde bruger man at folde Dvægsbesætningen paa Marken. Denne Foldning iværksættes paa forskjellig Maade; sædvanligen flyttes Folden, som bestaaer af Lagter og Stolper, der hvile paa en Fod i Form af et Kors, hver fjerde eller ottende Dag. I en saadan Flyttefold, af omtrent en geometrisk Skjeppe Lands Omfang, rummes fra 70 til 90 Høveder. Kreaturerne ere i Folden i Middagsstunden og om Natten, og gaae den øvrige Tid løse paa Græsgangene. Sjældnere lader man Folden staae Sommeren over paa een og samme Plac; i dette Tilfælde strøes stærkt under Dvæget med Halm og Græstorv. — En tredie Methode anvendes paa Vosnæsgaard, og bestaaer deri, at Køerne (170 Stkr.), som gaae løse hele Dagen, om Natten indsættes i en Fold paa 16 Tdr. Land. Folden flyttes ifkun een gang hvert Aar, og da hen paa det ældste Græskleie. Man antager, at Ageren herved erhoder en halv Gjødsning. Deslige store Folde skulle dog ikke være at anbefale, fordi Kreaturerne gjerne søge hen til en af Siderne, hvorved Gjødsningen falder saa høist ulige; derfor foretrækkes ogsaa, som sagt, de mindre Folde, som flyttes een eller to Gange om Ugen. Hvad der forresten især vindes ved saadan Dvægfoldning paa Marken er den ikke uvigtige Fordeel, at man derved ganske sparer Uleiligheden med Gjødningskjørsel.

Naar der spørges: enten Malkekøer eller Fedeqvæg ere fordeleagtigst, flulde vel Prisen paa Sædvarer og paa Kres

aturerne egentligen gjøre Udslaget. Ere hine meget søgte og i høi Priis, og dlse derimod ikke, da give vel Malkesker størst Fordeel. Men er det Modsatte Tilfældet: ere Sædevarerne i ringe Priis og Kreaturerne betales vel, da synes det, at Landmanden ikke kan gjøre bedre Anvendelse af Sæden, end med den at fede Kreaturer. De nærværende høist varlende Conjuncturer gjøre det imidlertid umuligt at afgjøre dette Spørgsmaal.

Hvor Græsgangene ere magre, forbyder det sig selv at speculere paa Handel med Fedeqvæg, undtagen ved Hjælp af den endnu for lidet udbredte Kartoffelavl; men sendog under andre Omstændigheder indlader Bonden sig sjeldent i denne Entreprise, da Erfaringen har lært ham, at Malkesker hde ham, om end undertiden en mindre, dog altid en mere sikker Fordeel end Studehandelen, som vel i et gunstigt Dieblit kan forskaffe Landmanden et rigt Udbytte, men ogsaa til andre Lidelser paaføre ham et ubodeligt Tab. — De fleste Bønder i Randers Amt hente derfor Indtægten af deres Qvæg fra Afsetningen af Smør, Ost og af Ungqvæg; af det Sidste sælger Bonden aarligen 1, 2 à 3 Stkr. I Almindelighed ere Bondens Meicrieproducter ringe, som Handelsvarer betragtede, sjøndt dog mange Undtagelser finde Sted heri. Hvad Smørret angaaer, da kan det vanskeligen hos Bonden bringes til den Godhed, som ved Herregaardene, fordi han, som Følge af de færre Køer, han holder, skal samle for længe derpaa, inden han kan slaac det i Fjerdingen; hertil kommer, at Behandlingen ofte er sjødeskøs. Sædvanligen sælger Bonden Smørret i smaae Partier til Kjøbmændene, hos hvem det bliver ættet om inden det nedlægges. I de fleste Bondes huusholdninger bruges kun lidet Smør, hvorimod næsten alt sælges. Ostene laves sjeldent af den nymalkede Melk, og ere derfor ikke fede, men ellers i Almindelighed ret vel behandlede. I Randers Egnen lægger Bonden megen Vind paa at tilberede gode Oste, hvortil her gjerne tages sød Melk. Fra Byerne norden for Randers Fjord faaes især gode, fede Faaremels-, Oste, som ere meget søgte i Randers, dog mere til egen Huusbrug end til Handel. Ikkun, som meldt, de med

flere Resourcer begavede Bønder i den gode Egn norden for Randers, samt enkelte andre velhavende Gaardmænd, befattede sig tillige med Dvægsfedning; de fede ikke blot Stude, men ogsaa Køer, og holde omtrent et lige Antal af begge. Af de Sidste udsæer man til Fedning dem, der ere de ringeste Malskøer.

Under Krigen gaves mange Heste, og Dvægghandlere blandt Beboerne af Amtets bedre Egne, især mellem Randers og Aarhus. Men deres Tal er siden betydeligen aftaget; i deres Velmagtsdage levede de høit, og mange af dem maae nu fortjene deres Udkomme ved at arbejde for Andre. Uden tvivl er det ogsaa en Daarlighed at ville være Agerdyrker og Dvægghandler tillige; thi det Første fordrer, at Manden selv er hjemme, og det Sidste, at han altid er ude. En af Deleene maa da forsømmes, og det bliver gjerne Avlsbruget, som maa lide derunder, ei alene fordi det er lettere at ride end at gaae, men vel og fordi Personen ikke kan figurere saa meget bag Ploven, som paa Ryggen af en Hest.

Paa Hedestregene i de nordlige Herreeder udgjøre Faar sædvanligen Bondens Hovedbesætning; imidlertid sælger han ogsaa jevnlig et Ungnød.

Uagtet adskillige Landmænd udenfor Bondestanden have ophørt med den usikre Studehandel og valgt Køer til Besætning, saa holdes dog endnu paa de fleste Herregaarde alene Stude som Hovedbesætning, i hvor ringe det Udbytte end er, disse for Dieblicket kaste af sig. Haab om, at en heldigere Tidspunkt igjen kan indtræffe for denne ikkun saaaar tilbagende endnu for de jydsk Landmænd saa indbringende Handelsgreen, afholder vist flere af disse fra at foretage nogen stor Forandring ved deres Dvægsbesætning. Andre, som maafløe ønskede at anlægge Meierie, hindres derfra af Mangel paa rummelige og tilbørligen indrettede Melkestuer, samt fornødne Meierieredskaber, hvis Anskaffelse kræver en ikke ubetydelig Beføstning.

Tidsomstændighederne have nødt mangen Landmand til at sælge af Besætningen for at tilveiebringe de fornødne Udgifter, og derimod for Sommermaanederne at bortleie nogen Græs-

ning, hvorved dog altid have en sikker Indtægt. Ved flere større Gaarde ere 50 til 100 Kavallerieheste indtagne paa Græs. Paa Høgholm græssedes i Sommeren 1824 endeel i Wenshøvel og Salling opkjøbte Stude, tilhørende en Dvæghandler og bestemte til Udførsel; ogsaa paa Rosenholm var leiet Græsning for 50 Stude.

Til de Gaarde, som nu have Meierie, høre Rugaard, Katholm, Meilgaard, Vosnæsgaard, Schieringmunkgaard, Clausholm. Meieriebesætningen paa Rugaard, bestaaende af 150 Køer, er bortforpagtet paa 20 Køer nær. Af hver Koe giver Forpagteren aarligen en Fjerding Smør og et Lpd. Ost; men han har, foruden fri Boepæl og Brændsel, 10 Ldr. Rug og 10 Ldr. Byg. Paa Katholm holdes 150 Køer; desuden noget Ungkvæg. Paa Vosnæsgaard, der tilforn havde Stude til Besætning, holdes nu 170 Køer, som alle ere af jydsk Race, da man har befundet, at disse make ligesaa godt som de store Marskkøer, uagtet Græsgangene til denne Gaard ere fortrinlige. Dette Meierie er uden tvivl et af de bedste i Jylland; det er i en fløn Orden og giver et efter Lidenne rigt Udbytte. Her regnes en halv Tønde Smør aarligen af hver Koe. Saavel paa denne Gaard, som paa de fleste andre Meieriegaarde, have Kjørneværker, som drives ved en Hest. Det kan bemærkes, at de Kjørværker, som bruges i gode Meierier, ere deels af Lyng, deels af Svinchaar; med hine strupes Kjørrene før Kaagningen, med disse efter samme; herved holdes Kjørrene fuldkomnest rene. Melk og Fløde sies som oftest igjennem Haarfigter.

I Randers Amt, som uden tvivl i hele Østregnen, er Svineavl en ikke af nogen Betydning. De fleste Gaardbeboere have en grisebærende Soe, men sælge for det meste Tillægget, paa et Par Stykker nær, i en Alder af 4 Uger. Ved Jule-tider slagtes Soen og en Griis til Bondens Huusholdning; en anden Griis overføres som Grisefoe for næste Aar.

19.

Feste-Optræt.

Enstemmigen paastaas, at Hesteavlens ikke er hvad den har været, især i Begyndelsen af Udstykningsperioden, men at den er aftagen baade i Henseende til Racen og til Hestenes Antal. Man angiver som Aarsager dertil:

a) Under Krigen vare Hestene i høi Priis. Derved fristes des Mange til at sælge de bedste Hopper og beholdt da de svagere til Tillæg, hvorved Racen nødvendigviis maatte tabe i Godhed. Nu nødes Mange til at sælge af Trang, hvoraf Følgen er den samme, da de fortrinligste Dyr først affattes. Desuden er Affætningen for Tiden ringe i Sammenligning med hvad den har været, saa at Landmanden ikke har den Opmuntring, som før, til at sørge med Omhu for Racens Vedligeholdelse eller dens Forædling:

b) Tilforn havde Stutterier ved de fleste Herregaard, og Hingster holdtes her til Afbenyttelse for hvert Godses Bønder. Disse Stutterier eksistere ei længer, deels formedelst Herregaardenes Adspjittelse, — som altsaa i denne Henseende ikke har havt heldige Følger, — og deels fordi det nu anses for deeligligere at holde Køer eller Stude paa de Herregaarde, der endnu ikke ere udstykkede.

Hingstholdet er gaact af Brug; kun Faa have og Evne til at anskaffe og holde kostbare Heste. Gode Hingster ere derfor saa sjeldne, at der undertiden ikke findes een i flere Herredet. Blandt de Herregaardsstutterier, som tilforn fandtes i Randers Amt, udmærkede sig især de paa gl. Estrup, Scheel, Overgaard og Dronningsborg, hvilket sidste holdtes for Kongelig Regning. Af disse Stutterier findes nu intet Spøer tilbage, undtagen forældne Staldbygninger; den for 12 Hingster og 12 Hopper indrettede bequemme Stald paa Gammel:

Østrup og det dermed i Forbindelse staaende Ridehuus ere nu til liden eller ingen Nytte.

Naar det forresten tages i Betænkning, at Hingsterne ved disse Stutterier vare af jydsk Race, hvilket er den almindelige Mening, da vil man kunne træffe sig med, at de ugunstige Virkninger, deres Ophævelse har yttret paa Hesteracen, ei ere anderledes, end at der jo kan raades Bod paa dem, naar kun Regjeringen sørger for at hævde Savnet af tjenlige Hingster, hvor det er forhaanden, og naar Bonden selv vil tænke paa sin Hesteraces Forædling ved at træffe et flansomt Valg af Han og Hun.

c) Det er tildeels kun Bonden, der besætter sig med Hestevlen. Men den Hingst, han afbenytter, er ofte gammel og svag eller fuld af Feil. Han savner i Almindelighed Indsigt i at vælge den meest feilfri Hoppe til Tillæg, og har sjældent nogen Idée om, at det er af Bigtighed, hvilken Hingst han benytter, og tager derfor sædvanligen sin egen eller sin Naboes 2 Aars Plag (som han kan have for intet) til Beskytning, førend den samme Aar bliver skaaren. De, der gjerne ville bruge en god Hingst, naar den findes i Eggen, have undertiden ikke Evne til at betale derfor. Hvor velgjørende end Stutteriebesigtigelse er, kunne de dog ikke altid raade Bod paa, hvad der er Følger af Landmandens forknyttede Omstændigheder og hans deraf fremkaldte Modløshed.

d) Endstjændt de nærværende Conjuncturer have lært Bonden at stræbe efter at tilveiebringe et mere passende Forhold i Antallet af hans Besætning af Heste og Hornkvæg, gives der dog endnu mangen Bonde, som holder flere Heste end han behøver til sin Gaards Drift, da han ei indseer Muligheden af at kunne pløie med 2 Heste, endog paa sandede Jorder. Han kan derfor ikke slaffe en, i Forhold til sin Gaards Areal for stor, Hestebesætning den tilstrækkelige Underholdning, hvilket jo maa have skadelig Indflydelse paa Dyrene og bidrage til, at Racen forringes med Hensyn til Udvikling i Væxten. *)

*) Den tidlige Alder, hvori Hestene tages til Arbejde, anføres ofte som en Aarsag til Racens Forringelse. Men den Lem-

Det Anførte nægtes kan man dog et nægte, at Hesteavlens endnu staar paa et høit Trin i endeel af Randers Amt. Derom vidne de mange Skønne, endog udmærkede Dyr, som fremskilles ved Stutteriebesigtigelserne i Randers Bys; ja dette Amt er, efter Sagkyndiges Mening, det fortrinligste i Jylland med Hensyn til Hestopdræt. Antallet af tjenlige Stammedyr, især af Hopper, er nok ogsaa forholdsviis større her, end i de øvrige Amter; ifølge autentiske Kilder fandtes i 1824 i dette Amt 450 af Stutterie, Commissionen brændte Hopper og 7 brændte Hingster. Dette synes at vise, at man dog ikke saa ganske har tabt Sandten for at vedligeholde Racen, og dertil har ei heller nogen tilstrækkelig Anledning været forhaanden; thi er end Affætningen paa Heste ikke saa betydelig og saa lønnende, som i Krigsaarene, saa kunne dog de bedre af disse Dyr endnu altid finde Kjøbere, som betale dem til endog temmelig høie Priser. Naar der for en god Hoppe forlanges og gives indtil 200 Rbd., kan det ikke siges, at Bonden mangler Opfordring til at lægge Vind paa Racens Forædling, saameget mindre som han desuden anspees dertil ved Stutteriepræmierne. Bønderne i de bedre Egne indsee og fuldt vel, at Hesteavlens er en af deres vigtigste Erhvervsøgrene, som de derfor ei behandle med Ligegyldighed.

De fortrinligste Heste havees i Omegnen af Randers, især i de bedre Sogne af Støvring og Nørrehaald Herreder; de udmærke sig lige meget ved Størrelse og Bygning, og opnaae sædvanligviis en Høide af 10 Qvarter 2 Tom. Slette Been ere imidlertid en temmelig almindelig Feil ved denne Egns unge Heste. Som Aarsag hertil angiver man ofte, at det fede Høe, her havees, er for stærkt for Tillægget. Men snarere er denne Feil maaskee en Arvesvaghed. Den silbige Inds

ælbighe, hvormed den jydske Bonde omgaes sine Heste, er saa stor, at det ringe Arbejde, de unge Plagge forrette, maaskee snarere er gavnligt end skadeligt for dem, i det de derved styrkes. Naar de bruges for Ploven, spændes de baagerst, og den yngste Klob sættes til at gaee i Buren, hvilket ansees for det letteste Dræt; en 3° eller 4^oaarig sættes til at gaee paa Land.

binding, Mangel paa rensende Foder efter samme, alt for lid den Bevægelse (Hestene røres ikke hele Vinteren igjennem), forbundet med altfor kornrig Føde, kan ei heller have gavnlige Indflydelse paa Hestene, som desuden ikke holdes tilbørligen rene.

Opdrættet er i denne Egn betydeligt; der gives her flere Bønder, som aarligen tillægge 2 Føl. Ogsaa er Hesteavlens fornemmelig at ansee som Kilden til den Velstand, der, endnu i denne for Landmanden uheldige Tidspunkt, spores blandt Bønderne i de gode Byer norden og østen for Randers; thi de have hvert Aar en anseelig Indtægt af deres Heste. Som et Exempel kan nævnes en Bonde i Tjærebye, der i Foraaret 1824 solgte 3 unge Hopper for 500 Rbd. — 3 Albet og Tjærebye findes tvende Hingster, som alt et Par Gange ved Stutteriebesigtigelserne have forskaffet deres Eiermand den højeste Præmie. Disse Hingster ere særdeles frugtbare; den i Tjærebye har, ifølge Eierens Opgivende, grundet paa en Bog, han førte herover, i Aaret 1822 bedækket 130 Hopper, hvorefter faldt 105 Føl, i 1823 110 Hopper, hvorefter faldt 91 Føl; denne Hingst stal deels ved Præmier, deels ved Bedækning, have indbragt ham over 1000 Rbd.! Egnens Besboere i en Afstand af 3 til 4 Miil, endog paa den søndre Side af Fjorden, tyer til Albet eller Tjærebye, for her at faae deres Hopper bedækkede; for hver Bedækning gives sædvanligen 9 Mk., forsaavidt Hoppen bliver med Føl; i andet Fald kun 2 Mk. — Men denne stærke Søgning, som viser, at der gives altfor faa gode Stodhingster, er neppe til Gavn for Hingsterne og Racen, da disse sikkerligen ofte afbenyttes over deres Kræfter og derved svækkes; de bedække 5, 6 eller endog flere Hopper i Døgnet; den omtalte Hingst i Tjærebye bedækkede 167 Hopper i Sommeren 1824.

Næstefter Randers, Egnen ndmærker sig, med Hensyn til Hesteavlens, den østre Deel af Nørre-Herred eller Byerne mellem Skel og Grenaa. Tillægget er her temmelig betydeligt og Racen god. Denne Egn's Bønder have en særdeles Forkjærlighed for deres Heste, som de pleie og behandle med megen Omhu; at holde Hestene paa Stald om Sommeren er,

som ovenfor meldt, ikke usædvanligt i disse Byer. Racens Godhed tilskrives for en Deel det fordoms Stutterie paa Steel; man vil mene, at de Hingster, som holdtes paa denne Gaard, vare af engelsk Herkomst, hvilket dog ei synderligen spores nu paa Egnens Heste; Kjendt de have et let Fodstifte, synes dog Kroppens Omfang, i Forhold til de fine Been, at være lidet disproportioneret; især er Bugens Form ikke den bedste. Sandsynligviis er dette en Følge af, at Racen er blandet, formedelst finbenede Hingster og Hopper af en mindre ædel Art. Man seer og Bastarder, som ved langt, krumnæset Hoved og spids Bryst aldeles vanstabe Racen. — De Heste, som her tillægges, ere i det Hele vel kun smaae, men skulle især være tjenlige til Ridebrug, og affattes sædvanligen til Randers, hvor de betales bedre end i Grenaae. Paa Hestemarkederne i sidste Bye sees derfor sjældent skønne Heste; de, som her salghedes, ere smaae, men blandt dem findes dog mange, der ved velsluttet Krop anbefale sig til Arbejdsdyr.

Paa de øvrige frugtbare Strøg, saasom i Galten, Østerlisberg, Rongssø og tildeels Gjerlev Herreder, kan Bonden nu og da sælge en god Hest af eget Tillæg, men Racen er ikke saa fortrinlig her som i den fornævnte Egn ved Randers, hvorfra næsten ene Euirassseerheste kunne erholdes. Hestene i Rongssø Herred, saavel som paa Mols, ere temmelig smaae, dog større og af en bedre Art, end de, der tillægges i de ringere Sogne af Sønderhald Herred, saavel som i Sønder Herred, og overhovedet i de magrere Egne, hvor Dyrene, medens de ere unge, sjældent kunne nyde den Pleie, som i de bedre Egne, og hvor forresten Bonden maa indskrænke sit Hesteopdræt til at vedligeholde sin Besætning, uden at han i Almindelighed kan befatte sig med at tillægge Heste til Salg. At Racen her er mindre god, hidrører dog ikke blot fra disse Egenes ringere Beskaffenhed, men maa ogsaa tilskrives Mangel paa gode Hingster, hvorover der meget klages af Beboerne. For end mere at opmuntre til gode Hingsters Holdning, har man anseet det for gavnligt, om Hingst-Præmierne forsøgedes sanledes, at der blev een paa 40 Rdd., een paa 30 Rdd. og

to paa 20 Rbd. rebe Sølv. Kun i et sjeldent Tilfælde burde gives 50 Rbd. i Hingst-Præmie.

De sandige og skarpe Egne høste sjeldent Nytte af Stutteriebesigtigelse, fordi Præmierne altid vindes af de bedre Egenes Beboere. Naastue var det derfor godt, om særskilte Præmier udlovedes for hine Egne, og især naar disse vare langt fjernede fra de større Kjøbstæder. Naar tvende Hingster, en fra den gode og en fra den skarpe Egn, concurrere til Præmie, burde altid den sidste gives Fortrinet, forsaavidt de begge have lige Værd.

Ogsaa var det ønskeligt, om Bønderne, mere end nu flcer, opmuntredes til at holde gode Hopper. Sagens Vigtighed synes endog at opfordre til Anvendelse af passende Tvangsmidler for at forhindre Brugen af flette Tillægsdyr. (Saalænge de desangaaende i Placaten af 6te December 1780 givne Bestemmelser overholdtes, skal dette, hvor man med Kyndighed og Iver tog sig af Sagen, have havt meget gode Følger). Saadanne Tvangsmidler har man fundet nødvendige andre Stæder, hvor ogsaa Stutterievæsenet ydes Regjeringsnes særdeles Opmærksomhed, f. Ex. i det Hannoverste.

20.

Faareavl.

I Amtets bedre Egne er Faareavlen ikke af stor Betydning, og betragtes her som Biting. Anderledes forholder det sig i Sandegnene, hvor Faaret er Bondens vigtigste Huusdyr. Paa en Bondegaard i Nørre-Herreeds ringere Sogne er det ikke sjeldent at finde en Flok af 50 til 100 Faarehøveder. I Sønder- og Sønderhald Herreder er Faareavlen ei heller ubetydelig. Her er det ikke ualmindeligt, at der paa en Bondegaard holdes 30 Faar. — Ogsaa i Herrederne norden for Randers er Faareavlen af Bigtighed. Paa sine Steder lade Bønderne i en Bye alle deres Faar drive paa Heden under fælleds Bevogtning; saaledes i Aalsrode paa Katholms Gods, til hvilken Bye hører en stor endnu uudskiftet Hebe, hvor en Flok paa over 500 Faar søge deres meste Næring. Ligesaa paa Hald Hebe i Nørrehald Herred, hvor et stort Faarehuus er indrettet. Hvor Dyrene dog skulle gaae løse, er saadan Fælledsdrift meget at anbefale, naar Flokken er betydelig, da Rugfæden i For- og Efteraar kun derved kan staaes.

At de oprindelige Faarestammer for største Delen ere fortrængte ved Blanding med fremmede Racer, derom ere Alle enige, og dette kjendes noksom paa Dyrene. Men da Blandingen allerede for længere Tid siden er iværksat og Racernes Særkjender nu ere saa godt som forsvundne, bliver det høist vanskeligt, om ikke umuligt, at afgjøre til hvad Slægt eller Art enhver Egns Faar henhøre.

Saafermt der endnu nogensteds i de bedre Egne findes Faar, der kunne regnes til den oprindelige Stamme, hvilket er saare tvivlsomt, da er disses Tal i alt Fald høist indskrænket. — I Hebeegnene derimod er den oprindelige Faarestamme

mindre fortrængt af fremmede Racer, Skjøndt det endogsaa her falder vanskeligt nok at finde Individuer, som forene Hersesaaerets eiendommelige Egenheder.

Hist og her, især paa Herregaardene, har man ved Anskaffelse af spanske Bædre bidraget lidet til Forædlingen af den indenlandske Faareraace, men da den herved fremkomne Blanding forplantes ved sig selv, taber Afkommet efterhaanden de Fortrin, hvorved den spanske Race anbefaler sig. Ingensteds finder man en Faareflok, som ved Hjælp af denne Race har opnaaet nogen mærkelig Grad af Forædling i Henseende til Uldens Fiinhed og Mængde. Hvad Bonden angaaer, vilde dette ei heller være ønskeligt, da han ikke selv kan befatte sig med den fine saakaldte Raceulds Forarbeidning, og han ligesaa lidet kan fordeelagtigen afsætte den i smaae Partier. Ei heller er han tjent med en Race, der saa lidt stikker sig til Slagtesaar som Merinoerne. — At Jylland savner et Stamshæferie, hvorfra reenspanske Bædre kunde faaes uden for stor Bekostning, er vel forresten en af Aarsagerne til, at den ægte fiinuldede Faareraace saa langsomt udbreder sig ei alene i Randers Amt, men i saa mange andre Egne af denne Provinds. Ved Gaarden Ingvorstrup i Sønder Herred have en liden Flok af spanske Faar, og her agter man at vedblive med Forædlingen. Ved Rugaard og Hørsel har man ogsaa havt spanske Bædre, men er nu tilfunds at anslaffe Bædre af den Race, som findes paa Østergaard, om hvilken nedenfor skal blive talet. Enkelte Mænd i Galten Herred og i de andre bedre Egne have gjort Forsøg med at indføre den spanske Race, men det er ogsaa kun blevet derved.

De Faar, som almindeligen findes i Galten, Østerrisberg og endeel af Sønderhald Herreder, samt paa Mols, ere i det Hele af et godt Slags; men hvorfra de egentligen nedstamme er uvist. Man vil sige fra femeste Bædre. De have en temmelig anseelig Størrelse, ere lavbenede og brede over Ryggen. Faarene i Kongsløse Herred ere usædvanligen store; i Sønderhald Herred udmærker sig i saa Henseende en Flok, som findes ved Estruplund, og som synes at nedstamme af Marsksaar. Ogsaa de Faar, som sees paa de bedre Streg i de fire Herreder nord

den for Randerø, ere af et temmelig stort Slags og uden tvivl som oftest en Blanding af Merino-Racen og eiderstedtske eller feinerste Faar; fornemmelig anbefaler sig ved Trivselighed og Ulden's Godhed den samlede Faareflokk, som have i Byen Lem, beliggende omtrent $\frac{1}{2}$ Miil fra Randerø.

Faarene i Sandegnene kunne ingenlunde maale sig med dem i hine bedre Egne; de ere ikke blot mindre, men mangle Dybde og Bredde; især er Krydsset meget afstyvende; Halsen paa dem er liden og kort, — hvilket nok forresten er en Anbefaling for disse Faar. Deres som oftest forknytte Udseende, røber den sparsomme Underholdning, de nyde. De klippes 2 Gange aarligen og give neppe mere end $1\frac{1}{2}$ Pd. Uld efter hver Klipping. Disse Hedefaar ere sædvanligen af blandet Race; i Sønder-Herred har Egnens oprindelige Faarestamme meere eller mindre maattet vige for Afkommet af den spanske Race, og i Nørre-Herred er den indenlandske Faarestamme blandet med en engelsk Race. Paa Hedestregene nord for Randerø ere uden tvivl Faarene mindre blandede, og i Almindelighed noget større end de, der have i de nysnævnte to Herreder.

Bønderne forarbejde den største Deel af deres Uld hjemme, og sælge derfor ikke meget af denne Artikel.

En af de bedste Faareflokke i Amtet findes paa Østergaard i Nørre-Herred; den tæller nu 60 Moderfaar. Sandsynligvis nedstammer den fra Southdowns og Merino-Racen tillige; Faarene, hvis Ansigt og Been have graabruun Farve, udmærke sig ved Størrelse, en velbygget Krop, Haardfærdighed, Trivselighed og Uldrigthed; de føde ofte 2 Lam; en Bødd giver aarligen 6 til 10 Pd. uvasket Uld. Denne Race søges med Begjærlighed og forplanter sig mere og mere; den er vist ogsaa meget at anbefale til Forædling af Faarestammerne i de bedre Egne. Et Væderlam betales nu paa Østergaard med 10 Rbd. og et Faar med 20 Rbd. Uforteret, uvasket Uld solgtes her i 1824 for 3 Mk. 5 s. pr. Pd.; denne Uld staaer dog i Fiinhed tilbage for Ulden af den ægte spanske Race. Paa Esdringholm have og en Røn Faareflokk, nedstammende fra Østergaards Racen.

Paa Stafføgaard høves en Faareflaas, som formeentliggen er en Blanding af den femerfle, danske og Merino Racen, og som for over 30 Aar siden skal være indført paa Gaarden. Disse Faar anbefale sig ved meer end almindelig Størrelse, ved Længde og Dybde, Brædde over Ryggen, Krydsset og Boverne samt ved Uldriighed; en Væder giver 7 til 8 Pd. vaslet Uld; men denne kan ei engang henregnes til den middelfine; den er hidtil betalt med 2 Mk. 4 Sk. pr. Pd. Ansigt og Been paa disse Faar ere mørkegraae. Godset og Omegnen ere forsynede med Vædre af denne Race.

Ved Maren Nølle i Onsilb Herred høves en Faareflaas, som er Afkom af den femerfle og jydsk Race; Faarene ere store og bære temmelig fin Uld.

At den indenlandske Faarestamme har i de bedre Egne opnaaet nogen Forædling ved den hyppige Blanding med fremmede Racer, kan vist ikke nægtes; især naar Tælen er om Uldproductionen. Dog maa det erkjendes, at man i saa Henseende sjældent har med Stædighed gaaet frem efter nogen vis Plan, da man i saa Fald sikkert vilde være kommet videre. Hvad de magrere Egne angaar, da er det nok uvist, om Faaravlens i det hele taget her har vundet ved, at det almindelige Hedefaar er paa Veien til at blive fortrængt af fremmede Racer, der som oftest kun lidet passe for disse Egne. Paa sine Stæder, f. Ex. i den nordlige Deel af Onsilb Herred, finder man Hedefaaret at være blandet med nogle Bestandter af det femerfle Faar, og her anses Væderen for god naar den kun har en lang Hale, om den end paa en stor Deel af Kroppen bærer stride Haar istedetfor Uld. Man kan altsaa med Rette sige, at Faaravlens har i denne Egn taget en meget uheldig Retning. Den fine Uld, som det oprindelige Hedefaar leverer, betales nu langtfræ ikke saa godt som i forrige Tider og dette kan maaskee være en af Aarsagerne til, at man ikke anvender mere Omhu paa at vedligeholde Racen i dens Reenhed.

At Vædre og Faar i Almindelighed gaae løse om Esteraaet, maae nødvendiggen bidrage til, at Racen udarter, og dette desmere, hvor man ikke kan (saasom i Hedeegnene) eller

hvor man af Eiegeylbighed forsømmer at yde Dyrene den tilbørlige Pleie.

Nogle Enkelte have prøvet Faarefoldning, men igjen op hørt dermed. Ved Sødringholm foldes Faarene om Natten; i 1824 var en Boghvede Ager paa denne Maade gjødslet. Ved Skieringmunkgaard, hvor der holdes omtrent 70 Faar, foldes disse Middag og Aften i et Indelukke hvor der stræes med Kughalm; den Gjødning, her falder, benyttes enten om Efteraaret til Kugsæden eller om Vinteren til Engens Gjødsling. Intet Exempel vides at være foretaget med at staldføre Faarene.

Bønderne i de bedre Egne behandle deres Faar temmelig stedmoderligen. Fra midt i April eller først i Mai staae de tværede Dag og Nat indtil Sæden er i Huus, og blive sjældent eller aldrig vandede. Fra den Tid begynder Hyrden strax at drive, og Faarene hjemtages da om Natten. Faarestierne ere i Almindelighed usunde, snevære, mangle Luft og Strøelse; kun de færreste Steder lades Faarene ud cengang om Dagen for at drage frisk Luft og søge sig Drikke. Men ei sjældent seer man, som Følge af denne Behandling, hele Byestokke angrebne af Skab, saa at en Bonde stundom kan om Foraaret miste en halv Sneses Faar og flere.

Især i den østre Deel af Amtet have Faarene i de senere Aar lidt meget af Skab og Svæld, som ofte er gaact over til Lungebetændelse, hvilket dog rimeligviis for en stor Deel har sin Grund deri, at Bønderne ikke itide søge Raad derimod. Ogsaa i den nordre Deel af Amtet, navnlig i Stavring og Nørrehalsherreder, er Skab nu almindelig og perennierende. Denne Sygdom bliver nok vanskeligen udrøddet førend Øvrigheden tager sig deraf og foranstalter en af Dyrlegen udført samtidlig Cour over hele Egnen under Herredsfogdens og Sognefogdernes Tilsyn; thi ligesom nu een Mand faaer renset sin Flok ved Hjælp af Nottetruib, bliver den smittet af en anden under den lase Samdrift. Paa Weilsgaard har man i flere Aar helbredet Faarene for Skab ved at bade dem i Havvand, og har dermed brugt den samme Fremgangsmaade, som anvendes med den væhlste Skabsuppe.

Karet, som dertil bruges, maa dog atter fyldes med friskt Sævand, naar 20 Faar ere vaskede deri. Et andet sikkert og lidet bekosteligt Middel, som er brugt paa Hessel og Skieringmunkgaard, bestaaer deri, at man har indgivet hvert Faar 1 Theeskefuld stødt Svovl, en Morgen strax efterat det er indtaget paa Foder og en Time før end det fodres; efter 8 Dages Forløb er dette gjentaget, og høist sjældent har man behøvet at give en tredie Portion, da Faaret imidlertid var helbredet.

Paa Østergaard og enkelte andre Steder anvendes Kartofler som et gavnligt Vinterfoder for Faar. I det Tilfælde, at en Kartoffel bliver siddende i Dyrets Hals, bruger man her et simpelt Raad derimod; man holder nemlig paa den ene Side af Svælget en Træklods og giver fra den modsatte Side et Slag paa det Sted, hvor Kartoffelen sidder, hvorved denne knuses, saa at Dyret kan synke den.

21.

Have dyrkning.

Bonden bekymrer sig saare lidet om Havevæsenet. Vel har han ved sit Sted en liden Plet Jord, almindeligen af en halv til en Ekpe. Lands Størrelse, som han kalder Kaaigaard eller Have, men som for største Delen er begroet med Græs og Ukrud, og hvori alene dyrkes nogle Kartofler, lidet Grønkaal og de nødvendigeste Madurter, saasom: Gulerødder og Pebersillie, dog ogsaa kun i høist ubetydelig Mængde.. Seer man end i en saadan Have nogle faa Kirsebær- og Æbletræer eller et Par Stikkelsbærbuske, da ere de hensatte hist og her uden Plan og Orden; forresten udgjøre en Hylb og et Par Piletræer dens Pryd. At dyrke Sæd i Haven er ikke sjeldent i de magrere Egne.

De fleste Kjøbstæder forsyne sig selv med de fornødne Haveproducter; Grenaae har især temmelig betydelige Kjøkkens haver, hvorfra endog Omegnens Bønder forsynes med deres Winterforraad af Grønkaal. I Bondens Huusholdning bruges kun lidet af Haveurter, og dette lidet kan han som oftest have for en Bagatel deels i Kjøbstæderne, deels fra Herregaardene. — Det er altsaa ikke underligt, at Have dyrkningen saa meget forsømmes.

Kaanders er temmelig tæt bebygget, og i denne Bye findes selvsagt kun saa Haver af nogen Betydning, hvorfor Haveproducter her i Almindelighed kunne fordeedlagtigen affættes. Det synes ogsaa som om Bønderne i Omegnen vise nogen mere Opmærksomhed for Havevæsenet, end ellers almindeligen. Ved flere af de store Gaarde i Albet findes saaledes Haver paa

et Par Skpr. Land og derover. Ved en af disse holdes en ordentlig Urtegaardsmænd, og fra denne Have er der affat mange Urter i Randers. Ogsaa vesten for Randers, i Hornbæk og hen ad Landeveien til Viborg en halv Miil længere ind i Sønderlyng Herred, Viborg Amt, ere i de silbigere Aar vel dyrkede Haver anlagde paa 1 til 2 Tdr. Lands Størrelse, der ere godt indhegnede og omplantede med Piiil. Dog er det langt fra, at alle drage sig hiin Omstændighed til Nytte som de burde; de fleste Bønderhaver i Støvring Herred ere ligesaa ubetydelige og slet dyrkede som andensteds; i Støvring Bye, hvor der gives 16 Heelgaarde, foruden Boelstedet og Huse, findes neppe en Snees Frugttræer. Sognefogden i Møllerup har i den silbigere Tid anlagt en Frugthave paa 2 à 3 Skpr. Land; den er den bedste, der findes hos nogen Bonde i den Egn. I Christrup leve nogle Gartnere af at affætte Kjøkkenurter til Randers.

I Haslum, Bærum, Drum, Bisping og Laurberg Sogne i Galten Herred findes derimod adskillige ret gode Kirsebærhaver. Enkelte Bønder her sælge aarligen 3 à 4 Hjerdinger sorte Kirsebær, som føres til Randers eller Aarhus Torve. I endeel af Østerlisberg Herred, saasom i Skjødstrup Sogn, samt i Følle og Rønde Byer i Bregnet Sogn ved Kalløviig, avles ikke ubetydeligt af Æbler og Blommer, men kun lidet af Jordfrugter. Der er den Bonde her, som aarligen kan affætte til Aarhus henved 100 Tdr. af disse Træfrugter, og som forhen kunde dække sine Skatter med Indtægten af sin Have. Selv i bemeldte Sogne ere Bønderhaverne dog ifkun paa 2 à 3 Skpr. Land, og ofte indbefatte de da ogsaa lidet Engbund.

Ifkun paa enkelte Steder kan det spores, at Havedyrkingen gjør nogen Fremgang: f. Ex. i Vivild og Gjesing Byer i Sønderhald Herred, i Orsted Bye i Rougsø Herred, i Voldum i Galten Herred. En Gartner, som boer i Gjesing, har anlagt en Træstole, hvori findes fine og grove Frugttræer, hvormed han, for taalelige Priser, forsyner Omegnen. En Bonde i Voldum har anlagt en Have paa 2 Skpr.

Land, hvoraf en Part benyttes til Frugttræstole og en anden Part til Kjøkkenurter. Denne Mand har alt solgt mange unge Træer til Egnens Bønder, hvormed han, ved sit veludførte Haveanlæg, har givet et gavnligt Exempel.

Er end saadanne Planteskoler ei af stor Betydning, saa kunne de dog, saalænge Havedyrkningen ikke drives med mere Iver, forsynes de af Omegnens Beboere, der søgte Træer til Udplantning, med disse. Godt var det, om flige Bomstoler fandtes i flere Egne, saa at Bonden kunde erholde gode Træplanter uden for megen Uleilighed og Bekostning.

Tvende Bønder, den ene i Gjerlev Bye, den anden i Kastbjerg Bye, Gjerlev Herred, dyrke deres med endel gode Frugttræer forsynede Have med megen Omhu, og give derved et gavnligt Exempel, som dog hidtil er blevet uden synderlig Virkning.

Blandt Bønderhaver i Amtet udmærker sig den, som i 1817 er anlagt ved Gaarden Blegvad i Raasted Sogn, Stovring Herred. I denne Have, hvis Anlæg røber megen Smag, findes mange forædlede Frugttræer, foruden en Mængde Buskvæxter af Ribb, Stikkelsbær m. v. Haven indtager omtrent 10,000 □ Alen og er godt indhegnet med Steendige og vilde Træer. — Ogsaa en ung Bondemand i Weggerløv Bye, Nørre Herred, hvor han besidder og driver en liden Huuslod, har i de faa Aar, han har været bosat der, vist en ualmindelig Iyst til Havedyrkning. Han har med megen Møie anlagt og indhegnet en Have paa et Areal af omtrent 12,000 □ Alen, som før hans Tid var deels Pløjeland, deels Eng, deels endog Løvgrav, og meget sumpigt. Hidtil har han meest benyttet denne Have til Dyrkning af forskellige Jordfrugter, hvoriblandt Peberrod og Agurker. Om Foraaret sælger han til hele Omegnen en stor Deel Kaaletplanter og Havesæe af alle Slags. I hans Have findes allerede 50 forædlede Frugttræer, foruden omtrent 300 Ribbuske og 50 Stikkelsbærtorne.

Nye Have anlægges forresten sjældent af Nogen, undtagen af Udflyttere og Parcellister, og om disse Have gjælder

hvad der er sagt om de ældre, baade i Henseende ell deres Størrelse og Dykning.

I nogle Byer tillader Localet ikke nye Havers Anlæg eller de gamles Udvidelse, efterdi man ved Udskiftningen ikke har tænkt paa at tillægge hver Mand fornøden Haveplads eller en Toft. Saaledes er dette, blandt andet, Tilfældet i Støvring.

22.

A. Skove.

Nanders Amt har forhen havt stor Overflødighed af Skov, men som ogsaa er benyttet saa vel, at betydelige Skove deels ere aldeles forsvundne, deels meget fortyndede. Desuagtet og skøndt man paa sine Steder vedbliver med denne Ødelæggelse, ere dog endnu flere Egne temmelig begavede med Skov. Aarsalet, som denne indtager, angiver Justitsraad Bruun til 17,738 Tdr. Land.

Den Eiendom, der er rigest paa Skov, er Weilgaard i Nørre-Herred; Skoven, omtrent paa 2,100 Tdr. Land, kan og ansees som den fornemste Herlighed til denne i en mager Egn beliggende Gaard, men er meget indtaget; den indeholder meest Bøg, Birk, Æl, forholdsvis lidet Eg; den største Deel af Træerne ere unge og just ikke i den bedste Grøde. Foruden Weilgaards Skove findes i Nørre-Herred ikkun tvende andre af nogen Betydning, nemlig den ved Scheel paa 300 Tdr. Land, og den ved Østergaard paa 400 Tdr. Land; disse to Bøgeskove ere ogsaa rige paa unge Træer, men kunne ei, ligesaa lidet som Weilgaards Skove, afgive synderligt til Hugst for Dieblirket, uden til Gaardenes og Egnens Fornødenhed. Selveierne, som forhen hørte under Ørbekgaard, have nogle smaae Skovlodder, som for det første kunne gøde Eierne det tilstrækkelige Ved til egen Brug. Et lidet Bøgeskrat, tilhørende Gaarden Scheel, findes ved Enslev, men er meget udsat for de skarpe Vestvinde. Disse have i sin Tid anrettet megen Skade i Nørre-Herreds Skove. Saaledes skal forud have staaet en betydelig Skov paa Bakkerne imellem Ginnerup og Enslev, men som aldeles ødelægtes ved Storm henimod Midten af forrige Aarhundrede.

De vidtudsstrakte Skove imellem Gammel-Estrup, Løvenholm og Nyomgaard i Sønderhald Herred, saavel som mere østlig ind i Nørre-Herred, ere i Løbet af det sidste Aarhundrede mærkeligen formindskede, saa at her sees flere Strækninger, der før vare bedækkede med Skov, men nu ikke bære andet end Lyng. Mange tusinde Favne Brænde ere i Løbet af det sidste Aarhundrede favede her og siden indfavede ved Nygaard's Strand. Kun en ringe Part af det forrige Skovareal er nogenlunde opdyrket, saasom endeel af Brunmosen. Bønderne paa gl. Estrup Gods have havt Tilladelse til at indtage under Dyrkning nogle af disse Jorder, som de have deelt imellem sig Ager om Ager, hvorved en Art Fælledskab er opstaaet.

Paa den saakaldte Ahlhede, som er en halv Miil lang og beliggende mellem Høiholtgaarden og Munkhuset, skal have staaet en stor Egeskov, som Grev Danneskjold Samsøe, da værende Eier af Løvenholm, for 70 à 80 Aar siden lod omslugge. Som en Mærkelighed fortjener at ansøes, at der paa denne saakaldte Ahlhede endnu findes Epoer af Agerrene, skjøndt denne lyngbegroede Strækning, siden Skovens Omhugning, beviisligen har henligget udyrket. Disse Agerrene maae vel altsaa have deres Oprindelse fra den antefylsvanske Tid eller være ældre end den omhuggede Egeskov.

Den endnu tilværende Deel af de ommeldte Skove kan vel indtage omtrent et Par tusinde Tønder Land; den største Part deraf hører til Løvenholm og gl. Estrup; ogsaa Stenalt, Holbekgaard og Nyomgaard have Skovpartier her.

Af gamle Ege og Bøge findes en betydelig Mængde i Løvenholms Skove; en stor Strækning er bevoret med Birk, som ere krumpne og gamle og blot tjenlige til Brændsel. Imidlertid findes her paa flere Steder en fortrinlig Opgrøde af unge Ege og Bøge i saadan Mængde, at de endog nu for Tiden staae for tæt paa hinanden, saa at de burde udtyndes; disse Træer ere paa en Snævs Aar af sig selv opvoxede; de fleste ere allerede af en Alens Tykkelse forneden og have dertil svarende høie og ranke Stammer. Bunden maa altsaa her være meget gunstig for Trævæksten, og Løvenholms Skove maae saaledes altid beholde stort Værd. Der menes, at hvad Lø

venholm end flulde koste, saa var den dog, for Skovens Skuld, endnu mere værd. Det Hele er under god Fredning; 6 Skovfogder ere her ansatte. I de senere Aar er intet Betydligt fløvet herfra.

Skovene til Gammel-Estrup have langt fra ikke det Værd, som Løvenholms Skove, om de end ere af noget større Udstrækning end disse. De indeholde meest Bøg, hvoraf en stor Deel ere i Aftagende; de kunne alene afgive Gavnved og Brændsel til Gaardens og Godssets Brug. Af de enkelte gamle Ege, som hidt og her findes, ere ogsaa de fleste i Aftagende, endel ganske raadne. Noget Ell og Afl findes og her. — Adskillige af disse til gl. Estrup hørende Skovparter ere uindhegnede, dog uden at noget Fælledslab existerer. Kun i tvende Skovparter, nemlig i Auning og Laarup Skove, afbenyttede Bønderne Græsningen.

I Sønder-Herred har Øren ei heller hvilet; her ere ogsaa Træer borthugne for Føde; især den østlige Kyst, som for nogle Decennier siden var tæt bevoxet med Skov, bærer et sørgeligt Vidnesbyrd herom. Men man maa ogsaa tilstaae, at Veligheden her var særdeles indbydende for Vedets Udflibning, og denne Omstændighed har man her, som paa saa mange andre Steder, vidst at drage sig til Nytte i Krigsbaareri. — De Skove, som tilhøre Katholm, Skjersøe, samt Ekelvieerne fra Rugaards Gods, ere saaledes meget forhugne; Katholms Skov paa over 700 Tønder Land skal for Dieblikket neppe indeholde 500 Favne Brænde! Endnu har Rugaard omtrent tre hundrede Tdr. Land Skov, mest Bøg, kun faa Ege; denne Skov, som er fuldkommen indhegnet og fredet, samt vel forsynet med Opgrødc, afgiver aarligen 3 à 400 Favne Ved til Salg; desuden et Skovareal af omtrent 200 Tdr. Land, som er udlagt til Græsning, men er dog indhegnet og vedligeholdes som Skov, skøndt Græsningen benyttes naar den behøves. Høgholm har et Par hundrede Tdr. Land Fredfløv, og mest Bøg; ogsaa Ekelvieerne omkring denne Gaard have nogle smaa Skovlodder; men de betydelige Skovstrækninger, som forhen fandtes her, ere ganske forsvundne. Ill Hæssel findes ikkun en liden Kratsfløv. Møllerup, som Randers Amt.

ligger ved Kallseviig, eier derimod en god Ege og Bøgeskov, som dog endnu er meget ung. Til Beviis paa hvor gunstig Skovgrunden her er for Trævegetationen, kan tjene, at en Ege paa Roden solgtes i Aaret 1800 for 170 Rd. dE.

Osterlisberg Herred henhører ogsaa til de fløvrige Partier af Amtet. Stamhuset Rosenholm eier en herlig Fredskov paa imellem 5 til 600 Edr. Land, hvoraf en stor Deel er tætsluttet Bøgeskov, men endnu altfor ung til at afbenyttes; Skoven er og riig paa Birk. For endeel Aar siden blev Birkeskoven, efter høiere Ordre, fredet; men da Bønderne i Karlebye havde Græsningsret her, maatte til dem, som Erstatning for Tabet af denne, frakjæres $\frac{1}{2}$ Deel af Skoven. Dette frahegnede Skovstykke, som bestod af gamle, tætslaaende Træer, der bleve borthugne, er nu derved forvandlet til Heide, og den tilbageblevne Fredskov for det første berøvet Læ mod vestlige og nordlige Vind. — Til Amaliegaard haves et endnu større Skovareal; men her findes adskillige bare Pletter, som dyrkes med Sæd. — Rosnæsgaards Skov, som indbefatter omtrent 350 Edr. Land, er særdeles vel behandlet og riig paa Bøge og Ege; den afgiver aarligen 3 à 400 Favne Gavntømmer og Brændsel, som meest udflydes ved Kallseviig, hvortil her gives beqvem Leilighed.

Omtrent 60 Edr. Land meest Underfløv haves til Skieringbye, og til Skieringmunkgaard er cirka 30 Edr. Land Skov, hvoraf aarligen sælges lidet Bøgebrænde og Gavntre til Egnens Beboere; disse Skovstykker ere vel ikke fredede, men staaes dog temmeligen. I Hjortehøi Sogn findes og ret god Underfløv. Kallse har omtrent 600 Edr. Land Skov, bestaaende af Ege, Bøge, Afl og Ell, alt i fortræffelig Grøde, da Skoven i en Snees Aar har været fredet. Men da de gamle Træer bleve stærkt medtagne før Aaret 1805, kan for Dieblicket kun lidet Gavntre eller Brændsel sælges fra denne Skov.

Skafføgaard har ikke betydelig Skov, neppe 100 Edr. Land, hvoraf Halvdelen er i temmelig god Grøde; den øvrige Skovpart, hvori før var fælleds Græsning, er nyligen indhegnet og bestaaer af gamle fra hinanden vidstaaende Bøge,

samt af den unge Opgrøde, som i de sidste Aar er fremkommen ved Hjælp af Fredning og Plantning.

Galten Herred er en mindre skovrig Egn, som dog af Gavntræ og Brændsel i det mindste har til Huusbehov. Claus-holms Skove, der indtage imellem 3 til 400 Tdr. Land, ere de betydeligste; de bestaae meest af store, ranke Bøge, ere fredede og velbehandlede. I de øvrige Skovstykker i Galten Herred ere mange Selveiere lodtagne; saaledes har Bisping Bye en skøn Bøgestov, som leverer fortrinligt Brændsel; desuden en betydelig Ellestov; men disse Skove ere ikke fredede; Bærum Bye har ogsaa en Ellestov og en ubetydelig Bøgestov.

Mols er et bært Land; af Skjersøe og Lyngsbøegaards Skove er kun lidet levnet; Jøsgaard og Øvelstrup have nogle ubetydelige Skovstykker, alene bestaaende af unge Elle. Ebeltoft Bye eier en liden Skov paa omtrent 30 Tdr. Land, som indeholder endeel Bøge, nogle Ege og Elle, der ere i god Opgrøde; men denne Skov, som skal være skænket Byen til et Havneanlæg, kan ikke forsyne den med Brændsel. De sinesse Ellekrat, som hist og her findes paa Bøndermarkerne, fredes omhyggeligt formedelst Mangelen paa Brændsel.

I Rougsøe Herred findes kun to smaa Skovstykker, nemlig ved Steenalt en Ellestov, som er fredet, og ved Estruplund en god Bøgestov, men uden Hegn.

Den nordre Deel af Amtet er temmelig vel forsynet med Skov, naar man undtager de nordlige Sogne (Lem og Borup) i Stovring Herred, samt hele Nørrehaub Herred, hvor der kun findes en eneste Plet med Skov, nemlig i Linde. Stovringgaard har gode indhegnede Fredskove, hvis aabne Pletter nu næsten alle ere beplantede og besaaede; en stor Mængde unge Træer staae her i den bedste Grøde. Indtil for 8 Aar siden holdtes her aarlige Skovauktioner, hvor Egnens Beboere da kunde faae det fornødne Gavntræ, som de nu maae hente fra Fusingøe eller kjøbe paa Torvedagene i Randers. Forresten afgives aarligen fra Stovringgaards Skove omtrent 80 Favne Brænde til Klosterets Brug. I Nærheden er Lindberg Skov, som vel udgjør en Snees Tdr. Land og

ifflun bestaaer af unge Træer; den eies af nogle Kjøbmænd i Randers og er i den sildigere Tid bleven indhegnet. Ved Dronningborg findes en selden Sjør Egestov. Til Gjesfingsgaard ere gode Skove, som omhyggeligen fredes.

Skovene i Gjerlev og Onsild Herreder ere vel ikke af stort Omfang, men kunne dog i det mindste forsyne Egnen med det fornødne Gavnstammer og Brændsel. Overgaard og Sødringholm have sjele Egestove, hvori ogsaa endel Bøge og andre Træer. Trudsholms Skov bestaaer meest af unge Elle og er indhegnet. En liden Lund ved Dalbyene der indeholder Eg, Ask, Espetræer og Hæsel. I Kjellerup og Skjoldstrup Skove i Onsild Herred findes en stor Mængde Bøge; den sidste Skov er dog meget forhugget. Hegnet derom vil, saalænge det er nyt, kunne staae nogenlunde Fred; men her, som overalt, ere Løvediger, opførte paa Sandbund, af liden Barighed eller Nytte. Hou Skov indeholder ogsaa meget Bøg, men af forkrympet Vært. — Til Mariager Kloster haves en Sjør Bøgelund, som er indhegnet. Men forresten er kun en ringe Deel tilbage af den tætsluttede Skov, som prangede der før denne Eiendom blev udparcelleret i Begyndelsen af dette Aarhundrede. — Gaarden Trinderup eier en liden Kratstov med Eg, Bøg og Espetræer; ogsaa findes noget Krat ved Hobroe, og dermed staaer i Forbindelse en sjør ung Skov paa henimod 20 Tdr. Land, tilhørende Skovsgaard i Skjellerup Sogn.

B. Sluttede Plantninger af vilde Træer.

Saa meget man har arbejdet paa at faae de tilværende Skove ødelagte, saalidet har man tænkt paa at frembringe nye, kjøndt dette vel i Tidens Længde kunde lønne sig; thi om end de fleste Egne have en tilstrækkelig, tildeels overflødig Mængde af Brændsel, som derfor i disse Egne er i lav Priis, saa er man derimod, formedelst den altfor overdrevne Hugt i mange Skove, udsat for at lide Mangel paa Gavnved, især hvis den levende Rest af disse Skove ikke tilbørligen fredes, hvilket ingenlunde fleer overalt. For Dieblicket spores vel neppe denne Mangel, men den vilde nok vise sig, naar forandrede Omstændigheder gave Anledning til en forsøgt Forbrug af Skibs- og Bygnings-Tømmer. De ældre Skove ere saa medtagne, at hvad derfra af Tavnebrænde udslibes til andre Provindser kun er lidet imod før. Årsagen til, at Brændpriserne ere i Kjøbenhavn stegne saa betydeligen, lader sig saaledes let forklare. — Ønskeligt var det jo og under nuværende Forhold, om vi ved en omhyggeligere og udvidet Skovkultur bragte det dertil, at vi kunde undvære Tilførsel af Trælast fra Udlandet.

Udentviol kunne de skarpsandede Heber og overhovedet alle meget sandede Jorder, som dertil ere stikkede og hvoraf en saa stor Deel gives i Jylland, ikke anvendes paa en fordeelagtigere Maade end til Skovopelskning, især af Naaletræer. Da Naaletræer lykkes paa næsten alle Sandjorder, hvorunder ikke er Ahl, var det ønskeligt, om Naaletræfrø blev udsaaet paa saadanne Jorder; der vilde da neppe hengaae mange Aar inden Skove fremstode, hvor nu ikke sees andet end det bare Sand eller og Lyng. Endog paa Flyvesand synes Naaletræer at ville trives. Eierren af Weilgaard har for en halv Snes Aar siden gjort et Forsøg med at plante Fyr paa et lidet Stykke af Hjemmed Sandflugt; Træerne staae paa nogle Steder i

herlig Grøde, uagtet de ere blottede for alle Vinde, og de kunne alt benyttos til Lægter, Humlestænger o. desl. Ogsaa ved Skafføegaard er paa Flyvesand anlagt en liden Granplantage, som tegner ret godt.

Naar saadanne ringe Jorder anvendtes til Skovs Opelstning, kunde man uden Resco oprødde alle Ellemoser, og anvende de sibe til Eng og de høie til Sædavl og Græsgang. Disse oprødede Moser ere ogsaa stikede til Hørs og Hampsavl, og deres Dyrkning vilde under alle Omstændigheder svare bedre Regning end de skarpe Sandjorder, som benyttos til Sæd og Græsning, og som derimod kunde give godt Udbytte, naar de først ere bevoxede med Naaletræer.

Hvad i Særdeleshed Randers Amt angaaer, da gives her flere Strækninger, som nu ere til liden eller-ingen Nytte, men som passende kunde tages under Skovkultur; blandt andet den bakkede Kyst af Mariager Fjord og Kysten af Sønderherred; paa begge disse Strøg har, som meldt, før været Skov, og altsaa kan man være desto visere om et heldigt Udfald af Plantninger her; fremdeles de høie nøgne Sandbanker langs med Ebeltoft Wiig, forsaavidt de qualificerede sig til saadan Anvendelse, hvilket fortjente at undersøges, især med Hensyn til, at Mols Land er saa fattigt paa Brændsel. — Heberne i Onsil og Nørrehaub Herreder, især de bakkede mellem Kjærbye og Wester, Tørslev, kunde og burde ligeledes benyttos til Skov, saameget mere som ogsaa denne Egn har stor Mangel paa Træ. Blev her engang Skov, da vilde de norden for Spentrup nu næsten tilgroede Kalkgrave igjen vorde aabnede til Gavn saavel for deres Eier, som for det nærliggende Randers, der nu maa have sin meste Kalk & Mile borte fra Daughjerg.

Men Ulykken er, at saadanne Anlæg ei lade sig udføre uden Bekostninger, hvorfor det neppe er tænkeligt, at Noget kunde befatte sig dermed i en Tidspunkt, da man nødes til at styre enhver Opoffrelse, som paa nogen Maade kan undgaaes, og da ydermere mangen Skoveier, uden at ændse Fremtiden eller Anordningerne, har misbrugt en af sine vigtigste Indtægtskilder — Skoven, saalænge indtil den for Dødblikket intet

mere kunde afgive. — Forsaavidt Talen er om Bonden, da behøver det neppe at bemærkes, at der, naar ogsaa Lidenne varo bedre, ingen synderlig Anstrængelse kunde ventes af ham i dette Punkt, saalænge han har saa liben Sands for Plantning, at endog hans Have er næsten blottet for Træer. Fæstere ere vel ved Lovbud forbundne til Plantning saavel i Mark som Have, men da denne Forskrift, skjøndt den uden synderlig Byrde kunde opfyldes, hidtil saa godt som er bleven uden Virkning, formedelst utilbørlig Lunkenhed fra Bedkommendes Side, saa synes den at fortjene Indskærpelse og maa skee endog Udvidelse forsaavidt Selveiere angaae. Men Marksufreden er desværre endnu en væsentlig Hindring for Træplantningens Fremme.

Neppe noget Sted i hele Amtet er der virket saa meget for denne Sag, som ved Støvringgaard, hvor der i de sidste 20 Aar er indtaget under Skovlinien og beplantet et Areal af over 50 Tdr. Land, som forhen laae til Agerbrug. De skjønne Plantninger af unge Ege og Bøge, der findes paa denne Strækning, ere Frugterne af en nu afdød Forvalters Driftighed og hans Sands for Skovvæsen.

Bed Overgaard og Løvenholm findes smaae Plantager af Naaletræer, ved Høgholm nogle Nilsplantager, samt Granplantager ved Nistvadtrøe og ved Gaarden Granborg, den sidste beliggende sønden for Landeveien imellem Randers og Grenaae i Sønderhald Herred.

Bed Overgaard haves desuden en god Træskole med alle Slags vilde og udenlandske Træer, hvorfra maa skee om et Par Aar 100,000 unge Træer kunne udplantes. Et Ellekær paa 22 Tdr. Land ved Fugelsøe i Gjerlev Herred er af Gaardens nu afdøde Eier indhegnet og opelstet, og Træerne staae i god Bært. Sognefogden i Møllerup, Støvring Herred, har indhegnet nogle Skjæpper Land i en Krog af sin indre Mark og beplantet Stykket med alle Slags vilde Træer. — Forresten vides Ingen, som har indhegnet Lodder til Skovopelstning.

C. Tørvestjær.

Medens mange Egne ere saa rigeligen forsynede med Tørvestjær, at de deraf have meget mere end Beboerne selv kunne forbruge, maae andre Egne næsten ganske savne denne Herlighed, og det værste derved er, at de sidste netop kunne henregnes til dem, der ere fattigst paa Skov.

Størst Overflødighed af Tørvestjær har Sønderhalds Herred i de betydelige Moser imellem Løvenholm og Skafføsgaard, hvilke afgive en stor Mængde ypperlige Tørv. Gjesing Mose og flere, Løvenholm tilhørende Moser samt Escomosen og Møragermosen, hvilke have betydeligt Omfang, ere fra gammel Tid blevene planmæssigen behandlede; der stjæres i lange Rækker, blot 9 Tørv dybt, hvoraf de 2 øverste Tørv anvendes til Gravens Opfyldning, at ikke Vand skal blive staaende; paa den Maade kan man næste Aar begynde hvor man slap det forrige, og efter 20 til 30 Aars Forløb skal man atter kunne stjære Tørv paa de samme Steder. Af Pindstrup Mose er den største Part beliggende i Mariemalene Sogn, og er udpartcelleret deels fra Rhyongaard, deels fra Holbekgaard, og i mindre Stykker deelt imellem, eller kjøbt af de omkringværende Beboere; ogsaa Stamhuset Estrup har sin Part i denne Mose. Her graves ikke sjældent 18 à 19 Tørv dybt og dog naaer man ikke Bunden; Tørvemassen har altsaa betydelig Dybde i denne Mose og er af fortrinlig Bestaaffenhed. At man der stjærer saa dybt, har en dobbelt Aarsag. Deels kan Vandet ei lettelig bortledes, eller, om det end ved Grøfter kunde været bortledet, er det ikke skeet; hvor man altsaa har skaaret cengang, maa man forlade Graven, undtagen man vilde stufte Vandet i en anden nærliggende Grav, hvilket og undertiden skeer; men ellers maa vist rum Tid hengaae inden atter kan stjæres Tørv der; man søger altsaa at benytte Lei-

ligheden saalænge den gives eller lader sig benytte. Deels blive Løvne bedre jo dybere der graves, hvorfor man altid stræber at naae de bedste Løv, af hvilke en stor Deel brændes til Kul, som, naar Løvne ere tilbørligen tørrede, skulle være af en meget god Art, ja, efter Smeddes Erklæring, endog bedre end Steenkul. Dybere end 18 à 19 Løv, som er over et Menneskes Høide, eller saa langt han med Spaden kan bringe Løvne op af Graven, kan man ikke vel komme, fordi Bunden bliver mere og mere vaad og dyndagtig, og Vandet søger da til, og ved sin Ankomst forhindrer Arbeidet. Ja, paa adskillige Steder i Mosen, dog ikke paa alle, kan det skee, naar Graven er nogenlunde rummelig, f. Ex. en 3 Alen lang og bred, og Løvestjærerne ere komne dybt ned, at det underværende Vand kan trykke eller hæve Løvgravens, til 4 à 5 Løvs Tykkelse fortyndede, Bund, icke ret tilligemed Menneskene, som derpaa staae og arbeide. Graven er da sies blikfligen fyldt med Vand, og intet videre er dermed at foretage. Det samme har man og hørt om andre Moser, ligesom og, at Vandet undertiden kan, i saadanne dybstkaarne Løvgrave, straaleviis spruble op af Bunden, naar derigjennem tilfældigviis bliver nogen Åbning, saa at Arbeiderne maae saa hørt som muligt stige op af Graven; her er det altsaa aadens bart, at Mosen maa betragtes som et tykkere eller tyndere Teppe eller Løvelag, der hviler enten paa Vand — og deraf lader sig da saadanne Mosers, ligesom og undertiden Enges, gnygende Tilstand forklare, — eller paa et Lag af Sand, hvorigjennem Vandet sies og hvorfra det med Kraft fremvælder naar Løvelaget ikke længere er tungt nok til at holde det nede.

Gjesing og Pindstrup Moser ligge for langt fra Kjøbstad til at det kunde lønne sig at føre Løv derhen til Salg; men Beboerne af Birring og de andre Sogne, der ligge Nærs ders nærmere, benytte denne Indtægtstilbe med Fordeel.

De Løvekul, som fremkomme ved Dvnbagning, forbruges til Smedearbeide; af 5 Sene Løv faaes sædvanligen 2 Skpr. Kul; med de Løvekul, man paa deene Naade er holder, kan man næsten hjælpe sig Aaret om.

Ved Rosenholm have ogsaa betydeligt Tørvestjær, ja Kjørerne og Engene bestaae her næsten fornemmelig af Tørvestjær. Desuagtet sælges dog herfra ikke mange Tørv, fordi Omegnen for største Delen kan forsyne sig selv dermed og det ikke kunde lønne sig at transportere dem langt formødelst den lave Priis paa denne Artikel.

Enkelte Sogne i Østerrisberg, Herred saafom Eggaar, Hjortehøi og Skjødstrup, have ikke Tørvestjær til Fornødenhed, end ikke ved Hjælp af Hedetørvene, men kunne kjøbe Tørv fra andre Sogne i Herredet, som have Overflødighed deraf til Salg, saafom Thorsager, Tødberg og nogle dertil grændsende Sogne. Af Bønderne her ere Adskillige Fæstere og maatte altsaa egentligen ikke afhænde Tørv fra Møserne, men de finde dog lettelig Leilighed dertil, om de end ikke kunne drage saa stor Indtægt af disse som Selveierne, paa hvem ingen Tvang hviler i saa Henseende.

Galten, Herred har for det meste Tørvestjær til Huusbehov; ved Clausholm findes endog betydelige Møser, ligesom ogsaa i Galten og Leerberg Sogne.

I Nørre- og Sønder, Herreder have Tørvemøser i Mængde, dog ikke paa alle Steder. Den vestlige Deel af sidst nævnte Herred er ikke saa riig derpaa, som den østlige, hvor Byerne Hollested, Draabne o. fl. især have store og gode Møser, men disse behandles i denne Egn saa daarligt som det vel er muligt; thi der skjæres i Flæng og hvor enhver finder det beqvemest for Diebliffet uden mindste Orden eller Hensyn til Fremtiden! Paa Grevflabet Scheel have neppe det nødvendige Tørvestjær, men Bønderne her maae hente en Deel af deres Ildbrændsel fra Kamten Mose og andre fraliggende Steder. Til Skjervad Hovedgaard forefindes en betydelig Mose, som hidtil er noget mishandlet; men man er nu betænkt paa Vandets Afledning for at Mosen kan komme under hensigtsmæssig Behandling. Disse to Herreder forsyne Grenaae og Ebeekost, som selv intet Tørvestjær have, med det fornødne Brændsel, hvilket her er godt Kjøb. Sædvanligviis gives paa disse Tørv 2 Mk. 8 ß. à 3 Mk. for et Bøndelæs Tørv. Ogsaa i denne Egn brændes Kul af Tørvne til

at smedde ved; i Skovegnene brændes desuden Trækul, dog kun til egen Brug.

Naar Egnen norden for Ebeltoft undtages er Møls-Herred næsten ligesaa fattigt paa Tørvestkjer som paa Skov, og det lidet, som høves af hiint er af ringe Beskaffenhed; dog søger man at drage saa megen Nytte deraf som muligt; de ubetydelige Møser behandles godt og Bonden paa Møls er i det hele meget sparsoimelig med Brændselet, hvoraf saa meget gaaer til Spilde i andre Egne, deels paa Arnen, deels især ved Tørvemosernes urigtige Behandling. Mølboerne hente den Tørv, de kjøbe, fra Østerlisberg Herred, og maac ofte transportere dem flere Miil.

Rougsøe-Herred, især den nordlige Deel, har ogsaa Mangel paa Tørvestkjer, men Herredets Beboere kunne for lav Priis kjøbe deres Brændsel i Sønderhald-Herred. Adskillige af dem have endog tilkjøbt sig Part i den førnævnte Pindstrup Mose, som dog er mange af dem temmelig fraliggende.

Randers Bye har godt Tørvestkjer i sine Enge, men det afbenyttes kun af saa, meest Embedsmænd. Forresten forsynes Byen deels fra adskillige i Nærheden liggende Landsbyer og deels fra Egnen ved Silkeborg med det fornødne Brændsel, som, forsaavidt det kommer vesten fra, paa Pramme føres herhid ad Gudenaac. Flere Kjøbmænd og Brændeviinsbrændere i Randers have kjøbt Moseparceller i Middelfom og Lybsgaard Herreder i Nærheden af Gudenaac.

Støvring Herred har ikke store, men gode Tørvemoser, som for det første afgive det Fornødne til Beboernes egen Brug. 3. Kjærene i Gjerlev Herred stjæres mange Fladtørv, men kun lidet af Rlynetørv; Kastbjerg og Gjerlev Sogne have herlige Tørvemoser i Engene; Fæsterne i det sidste Sogn betale deres Landgilde til Støvringgaard med Tørv.

Beboerne af Onsild og Nørrehald Herred hente i Almindelighed den største Deel af deres Brændsel fra Hederne, som derfor ere af Bigtighed for dem, og hvis Opdyrkning allerede paa Grund deraf endog er bleven ansæet for betænkelig ved at fremkalde Mangel paa Brændsel. Denne Betænkelighed vilde dog høves hvis de opdyrkede Lødder indfædes med levende

Hegn. — Enhver, som har Part i Heden, fljærer nu her en Mængde Fladtjørn og ved hver Gaard sees disse opstablede allerede før Høst, for at have i Forraad Karet om. I disse Egne findes kun lidet af Moser og Kjær, saa at de Skudtjørn, som man fljærer her, ikke vilde forslaae til Beboernes Forsyning.

Angaaende Tjørvens Reproduction, da formenes, at denne meget beroer paa Mosens Bestaaenbed; saaledes antage Nogle at den løse Tjørn voxer omtrent 1 Tomme, den fastere $\frac{1}{2}$ og den haarde Kulkjørn $\frac{1}{2}$ Tomme aarligen, forudsat en ordentlig Behandling. Da ingen nøiagtige, sammenlignende Observationer vides at være anstillede herover, ville vi forresten indskrænke os til at levere nedenstaaende Meddelelse fra en udmærket Botaniker, Herr Pastor Lyngbye nylig forflyttet fra Gjesing og Nørager Kald i Sønderhald Herred. Hans Anskuelse af denne Gjenstand, med særdeles Hensyn til den først omtalte Gjesing Mose, har han fremstillet saaledes:

”Det er almindeligt antaget, at Tjørven voxer ovenfra nedad; thi ovenpaa de i nylig gravede Tjørvegrave fremkomne stillestaaende Bunde vise sig om soie Tid mange Slags af de cryptogamiske Vandplanter, saasom Conserver, Zygnemer, Linckier &c.; nogle af disse formere sig stærkt ved Skud i Længden, og danne et ovenpaa Bundet sthørende Plantevæv, som varer Sommeren over, uddør derpaa, synker til Bunds, raadner og danner det første Grundlag af Dynd paa Bunden. De i samme indeholdte Kierner fremspire paa ny til næste Forsaar, danner atter et sammenfiltret Lag af Vandhaar paa Overfladen, og saaledes fortfaer Naturen i flere Aar indtil større Cryptogamer, saasom Sphagnum, Hypnum &c. for hvilke de mindre have ligesom banet Veien, fremkomme, og forsøge, til ligemed de deri sig opholdende og derefter hendøde Bændsecter, endmere Dyndet paa Bunden. Saaledes bliver af disse Hydrophyters, Mosers og Insecters forraadnede Dele aarligen et Lag tilsat paa Bunden, som da efterhaanden tiltager og fylder Graven, og som tillige ved større Planters Ankomst og Fremvæxt, i Forbindelse med en foregaaende dør

misl Proces, danner nye Løv i de afflaarne Sted. Saaler des kan man altsaa sige, at Løvten i Almindelighed ansættes fra ovenaf nedad, idet den underste Deel af Algerne og Mosserne, som idelig mere og mere forraadne, nedtrykkes i Vandet ved de nye aarlige Skud, som høre sig opad. Efterhaanden indfinde sig større phanerogame Planter, saasom Hattinia, Myriophyllum, Menyanthes, Sparganium, og senere, naar Laget er blevet noget fastere, Drosera, Andromeda, Vaccinium, Salix, Erica, og nogle Græsarter, som Scirpus, Carex, Juncus, Eriophoren &c.; det først dannede vegetabilse Væv bliver da tykkere, tættere og fastere, saa at man kan begynde at træde derpaa, og tilsidst gaac og kjøre derpaa.

Hvad nu Giesing Mose, hvor jeg ofte har været, angaaer, da har det dermed en anden Bestaaffenhed; dens Overflade er tør, frie for Vand, og der er altsaa ingen Vegetation forhaanden af de nævnte cryptogamiske Vegetabilier, Overfladen er endog ganske steril eller ufrugtbar, og frembringer intet uden hist og her nogle enkelte Buste af Lyng og Enguld; thi formedelt de 2 øverste Lag afflaarne Løv, som Graven eller Bænken paa det afflaarne Sted fyldes med, bliver Overfladen temmelig smuldret, og under Foraarets og Sommerens Lørke aldeles støvagtig; her bliver Vegetationen standset, og den er og der, saa at sige, ganske uddød. Denne Mose vorer altsaa ikke foroven; vil man altsaa antage, at den vorer, da maa det skee i Bunden forneden, som rimeligviis hviler paa Vand; men derved skeer det, at denne, om jeg saa maa sige, underjordiske Vegetation unddrager sig for Jagttagerens Bine, og lader ham her med sine Giesninger blot samle ligesom i Mørke. Imidlertid synes mig dog, i de nederste Lag af de afflaarne Løv at spore noget vegetativt Liv; de i hinanden tæt sammensluttede mere og mindre fine Rødder, der udgjøre den egentlige Løvdmasse forekommer mig i det mindste ikke at være gangne i Forraadnelse. Herhos bemærkes tillige, at i Giesing Mose, uagtet den allevegne er omringet af Skov, ingen omstyrkede Træstammer findes, hvilket dog saa mange andre Steder er Tilfældet; endogsaa Fyr eller Gran har jeg

seet opgravet i de herbærende mindre Moser; rimeligviis har denne Mose altsaa tilforn været en dyb Søe, som efterhaanden er sammengroet. Jeg uddrager altsaa heraf den Slutning, at Mosen, hvilende paa Vand, voxer forneden.

Man kunde her gjøre den Indvending: Det er ikke nødvendigt at forudsætte, at denne Giesing Mose voxer forneden; ligesaa lidet for nedden som for oven; man kan sige, at den har afvoeret, har naaet sin Modenhed, ja Alderdom og Maximum, og at den forbliver i sin gamle Status, kun med den Forskjel, at den efterhaanden formindstes eller fordybes lidt ved de aarligen affaarne og derfra bortførte Lørv. Men hertil kan svares, at Mosen ved hver Gravning fordybes i det mindste $1\frac{1}{2}$ Alen; thi der graves, efter det foregaaende, 7 Lørv dybt, hver Lørv er 5 à 6 Sommer tyk, dette udgjør, cirka $1\frac{1}{2}$ Alen, og efter 20 til 30 Aars Forløb kunde man, om man vilde, atter fjære Lørv paa de samme Steder, og da gaar atter $1\frac{1}{2}$ Alen bort; dette udgjør i et Seculum 3 Alen og derover. Da man nu kan antage, at der har været staaren Lørv i denne Mose i 100 Aar, og 100 til, saa synes denne Bortfjæring af Mosen Overflade nødvendig at maatte have den Indflydelse paa Mosen, at den, ved efterhaanden at blive saa betydeligen lavere, maatte fyldes med Vand*), saavel med tilløbende Regnvand fra de høiere liggende Egne, som især med Vand fra den i samme Mose beliggende saakaldte Potsøe, som da maatte antages at løbe over sine Bredder, eller at lade sit Vand sige igjennem Jorden eller Lørvemosen til de lavere Dele i Mosen, indtil det var kommen i Ligevægt; men dette er endnu ikke sleet. Mosen er ikke fyldt med Vand; ei engang om Vinteren; den er endog om Sommeren ganske tør, saa man kan magelig ride og kjøre der, som man behager. Efter Diesyn er den i Midten, hvor der fjæres, endnu ligesaa høi, som ved Bredderne. Heraf synes man altsaa berettiget til den Slutning, at Mosen Overflade efterhaanden hæ-

*) Er ingen nødvendig Forudsætning; thi Mosen kunde have et Underlag, som lader Vandet, der fra høiere Steder strømmer i Mosen, synke igjennem sig.

ver sig lidt; og jeg for min Part mener, at dette stæer ved Silvært i Bunden, som antages at hvile paa Vand, eller med andre Ord, at Mosen, som sagt, vorer fornedet.

Ungaaende denne Potsæ, da ligger den noget nær midt i Mosen, har ganske stillestaaende Vand, og hørerken Tilsløb eller Udløb; den danner en temmelig langagtig Firkant af Størrelse som en stor Gaardsplads, henved 100 Favne lang, men ikke fuldt saa bred. Ved Bredden er den meget dyb, i Midten er den rimeligviis endnu dybere; man mener endog, at den er bundløs, som dog ikke kan antages. Vands det deri er, som Mosevand i Almindelighed, bruunt eller sortsladent; ikke findes ved Søens egentlige Bredder mindste Spor til vegetativt Liv; ikke engang den mindste Conserva eller Linckia; ligesaa lidt findes der i samme Vand nogetsomhelst Spor til animalt Liv, ikke engang det mindste Vandinsect. Søen er at betragte som et stort Vandhul, der muligt kan være frembragt derved, at der engang i de ældre Tider er kommen Ild i Mosen, og at denne Ild efterhaanden har boret sig dybere og dybere ned; eller maaskee den rettere er at ansee som den sidste Levning af den større Sæ, som Mosen fordem rimeligviis har dannet; at denne Potsæ i Bunden staaer i Forbindelse med den østen for samme liggende Langesøe, som Nogle antage, er i mine Tanker ikke saa urimeligt. I Følge det om denne liden Sæ anførte, kan man med Rimelighed antage, at Løvmasfen i bemeldte Giesing Mose gaacr dybt ned i Jorden; og da der i samme, ifølge det ovenanførte, ikke findes Træstammer, kan man ligesaa supponere, at den tilforn har været en Sæ; deraf følger, at den muliggen endnu kan hvile paa Vand, og saaledes maaskee i Bunden have en os ubekjendt subterrant Vegetation, og det saa meget hellere, som Fibrerne i den nylig afflaarne Løvmasse ikke synes, som sagt, at være gangne i Forraadnelse, men at have vedligeholdt noget vegetativt Liv. Slutteligen bemærkes, at Løvmasfen i denne Mose afgiver et hyperligt Brændematerial, efterladende efter Forbrændingen en næsten kridhvid Afle, let som en Fjær, og uden Iblandelse af jords eller svovlsagtige Dele."

23.

Huusflid.

Ved denne Green af Windstibeligbed udmærker Qvindelsjønnet sig nu som forhen. Gaardmandskonen med sine Døttre eller Tjenestepiger, Huuskonen og Indsiddersten forarbejde, sædvanligst af hjemmeavlet Hør og Uld: Hør, og Blaarlærred, Hvergarms, Tøier af mangehaande Wynneste, Badmel, m. m. Sjældent træder man ind i en Bondestue, uden at finde Fruentimmerne bestjefstige hermed naar de ere frie for anden Huusgjerning. Ogsaa blandt de høiere Stænder er Sands for huuslig Windstibeligbed meget udbredt. De fleste Huusmødre udenfor Bondestanden forsyne deres Huus ved egen og Døttres Flid med det fornødne af Uldent og Linned, og hvad de deraf aarligen tilvirke, er ofte meget betydeligt; de forstaa ogsaa mangen fattig Huusqvinde Fortjeneste ved Spind, naar de ei selv kunne overkomme dette, og deres Windstibeligbed udstrækker sig ikke sjældent til Forarbejdning af fine Bomuldstøier. Almuen i Valtø, Nørre, Ronghøe og Sønderhald Herreder frembringer af Huusflidsproducter ikke meget mere end til Familiernes egen Brug, hvilket vel fornemmelig har sin Grund i den indskrænkede Høraavl her. Fra Østerlisberg Herred, den sydlige Deel af Sønderherred, Mols, Gjerlev, Onsilb, Nørrehald og Støvring Herreder sælges derimod en betydelig Mængde Lærreder og Badmel, samt, især fra de to sidstnævnte Herreder, desuden andre uldne Tøier saasom Dynevaar og Hvergarn. Hvor man i disse Herreder ikke selv avler saa megen Hør som man har Leilighed til at forarbejde, kjøber man Nøsten. I Østerlisberg Herred og i de fleste Egne lader man gjerne Tøierne væve hos Landsbøveværerne, af hvilke der gives mange. Paa Mols samt i Gjerlev og Onsilb Hørs

reder haves derimod sædvanligen een eller et Par Baverstole i hver Gaard og i hvert Huus. Alene fra Nørrehaald Hæred sælges aarligen flere Tusinde Alen for det meste særdeles godt Hørlærred og omtrent halvt saa meget Blaarlærred, hvoraf en stor Deel hales i Randers.

Almuen af begge Kjøn klæder sig almindeligen i hjemmestjorte Tøier. Til Hverdagsbrug bære Mandfolkene sædvanligviis blaac Badmels Trøje og Buxer, stribet Hvergarns Vest og hvide Uldstrømper; om Sommeren hvide Lærreds Buxer. Mange af de Ældre gaae og i korte hvide Badmelsbuxer. I Egnen norden for Randers gaae Bønderne som oftest i Skinsbuxer. Til Høitider bruges blaac Frakker, som oftest af Badmel, undertiden af Klæde med Sølvknapper. Paa flere Steder, meest i de ringere Egne, ere Bøndens Hverdagsklæder usfarvede. I Omegnen af Randers klæde Bønderne sig i det Hele taget noget bedre end andensteds; til deres Hædersdragt hører blandt andet en fin meget lodden Hat og lange Støvler, der naae op over Knæerne. De rigere Bønder lade Tøiet farve i Kjøbstaden, hvorimod de mindre velhavende, og fattige, gjerne farve eller lyde det hjemme, hvilket sidste strax kjendes af den modbydelige Lugt, der er ved saadant hjemmefarvet Badmel.

Fruentimmernes daglige Klæder bestaae sædvanligviis i en Sirtses Hue, Korsklæde og Kappe af fint Hørlærred med vævede Kniplinger, et hvidt eller trykket Hørlærreds Halsstørklæde, et Hvergarns Livstykke, som oftest med røde Krimer, Badmels Skjort, hvidt Lærreds Forklæde, Uldstrømper og Træskoer. Ogsaa til Høitider, saasom Bryllupper og Barseler, ere Qvindfolkene klædte i en smul Hvergarns Dragt; undertiden i Sirtses Kjole. Ikkun rige og mere formuende Bønderdøttre gjøre heri en Undtagelse; disse vise sig ved flige Leiligheder i sorte Silke, eller Bombastskjoler og med massive Sølvkospændere, s. Ex. norden for Randers; her sees man alle Fruentimmer uden Undtagelse i saadan Dragt ved Begravelser, hvor ofte 100 Mennesker og derover bevartes alene paa Sørgehusets Bekostning. Til Altergang og Jordefærd maa Enhver have en sort Kjole, almindeligen af Stof, Bombastin
Randers Amt.

eller og af hjemmegjort Tøi. Tyndet erholder for en Deel sin Løn i hjemmegjorte Tøier. Endog mange Fruentimre i de høiere Classer seer man at bære Hvergarnskjoler. Overalt kan det ikke blive ubemærket, hvormeget man søger at unddrage sig Luxus i Klædebragt saavel som i Levemaade; Nutidens Trængsler maatte vel ogsaa nødvendigen fremkalde Tarvelighed blandt alle Stænder, om den ikke før fandt Sted.

Det kan saaledes ikke nægtes, at Huusfliden blandt Qvindeskjønnen er paa en sønkelig Fod, hvad Mængden af det Tilvirkede angaaer; ja at den endog er tiltaget i de senere Aar formedelft de lave Priser paa Landmandens sælgelige Producter, og den derved fremkomne Nødvendighed for ham paa enhver mulig Maade at see sine Indtægtskilder forøgede. Virkeligen er ogsaa Huusfliden mangen Bondes vigtigste Resource, og i Wisvæxtaarene 1821 og 1822 var den maaskee paa sine Steder hans eneste. I det Hele vilde der dog nok blive tilsvirket endnu mere, dersom Fruentimmerne kunde sidde stadige ved Rokken. Men de maae ofte forrette Arbeide som Karlene kunne og burde udføre. Paa mange Steder anseer saaledes Karlen det for en Skam for sig at rense Korn, og ikke sjeldent maae Pigerne holde reent under Nøget.

De Lærreder og andre Tøier, som forarbeides til Salg, føres i Almindelighed til den nærmeste Kjøbstad, hvor de enten sælges til Kjøbmændene eller falholdes paa Markederne. Dog tye Sælgeren helst til Narhuus eller Randers, hvor især mange af disse Varer bydes tilfals ved Nismarkedet i den førstnævnte Bys og ved de ugentlige Markeder, som om Løverbagen holdes i den sidste.

Men det er beklageligt, at der ved hiin utrættede qvindelige Flid kun høstes ringe Frugter, naar de hjemmegjorte Sager sælges. At disses ringe Qualitet som Handelsvare er Hovedsagen dertil, behøver neppe at bemærkes. I enkelte Egne, hvor meget produceres til Salg, f. Ex. i Gjerlev Herred, stræber Almuen vel meer og meer at rette denne Mangel, men i det Hele taget ere dog de Lærreder, som forarbeides i Bondens Stue, langt fra at kunne udholde Sammenligning med de fabrikmæssigen tilvirkede, hverken i Udseende

eller Censformighed. I de Lærreder, som Bonden falkhyder, og som sædvanligst ere forarbejdede af dansk Hør, findes gjerne en Mængde sorte Pletter, hvilket formodentligen kommer af Hørens feilagtige Behandling; og Lærrederne ere som oftest kun maadeligen blegede. Almindeligen ere de kun lidet over 1 Alen brede, men ofte holde de neppe engang 4 Lv. i Bredden, og derhos ere de af saa forskjellig Bessaffenhed, at Kjøberens skal søge længe inden han finder nogle eensartede Stk. Fine Lærreder forfærdiges slet ikke af Bonden.

Af alt dette følger, at Producenterne maae lade sig nøie med en Betaling, der kun lidet svarer til den paa Værernes Forfærdigelse anvendte Tid og Fliid. Det høieste, der kan naaes for en Alen Hørlærred er 40 sh , men da maa det ogsaa være af udmærket god Bonitet; og vel ikke 1 blandt 100 Bønderkoner frembringer saadant Lærred; almindeligen gives fra 24 til 28 sh pr. Alen; for Blaarlærred 16 sh . Af det sidsste Kjøbe Besterboerne meget i Aarhus. Overhovedet driver denne By den betydeligste Lærredshandel, som dog er ringe imod før, da den nu næsten ene er indskrænket til Kjøbenhavn og andre indenlandske Steder, især Lolland og Falster. Lærredshandelen paa Norge er derimod mærkeligen aftagen, og til andre udenrigske Markeder affattes intet. Dette er ogsaa en af Aarsagerne til, at vor Almues Vindstibeligbed for Olea blikket lønnes saa lidet. De Kjøbmænd i Aarhus, der besfatte sig med denne Handel, lade endeel Lærreder opkjøbe ved Markederne i Ebeltoft, da det, der kjøbes af denne Byes Indvaanere, kun er til egen Brug.

At Huusflidens Producter ere af ringe Qualitet ligger fornemmelig i det Mængsfulde ved Spindningen og Vævnningen. Hiin er sludstet; de færreste Spinderstær sørge for at faae en fin og jevn Traad. Mængden af de Lærreder, der falkhydes i Aarhus, er forfærdiget paa Møls; men vilde man her lade spinde Hør, da skulde man have ondt ved at faae dette besørget efter Ønske. Syden for Aarhus, i Ring Høred, besitter man sig langt mere paa godt Spind og derfor ere de Lærreder, der komme herfra, af bedre Bonitet end Mølsboernes. Men er end Garnet godt spundet, da bliver

det som oftest forhullet i Væven, fordi Landsbuevæverne sandsvanligviis ere uduelige i deres Profession. Væves Garnet hjemme, da stæer det gjerne ved en af Bondens Døttre, som til den Ende i $\frac{1}{2}$ Aar, ja stundom kun i $\frac{1}{3}$ Aar, har gaaet i Lære hos en eller anden Husterinde; af dem gives der des værre alt for mange, som, naar de i kort Tid have lært lidet af Professionen, sætte sig hen i en Stue paa egen Haand, til liden Fremme for Væverkunsten, og til Skade for Moraliteten, i det saadanne Personer sjældent føre en ubesmitet Wandel.

Man har vel hørt flere paastaae at det ikke er mueligt under de mange forskellige Spindersters og maadelige Landsbuevævers Hænder, at faae tilveiebragt Liighed i Fiinhed, Eensformighed i Brede, og andre Egenstaber hos slige hjemmegjorte Tøier, og at de derfor neppe nogensinde kunne hæves til egentlige Handelsvarer.

Imidlertid burde dog fra vedkommende Autoriteters Side intet forsømmes, som kunde bidrage til at give Hunsfliden en saadan Retning, at den blev mere lønnende. Blandt de Forslag, man i denne Henseende har gjort, synes følgende at forstjenc megen Opmærksomhed:

a) De, der agte at boesætte sig paa Landet, for at ernære sig af Væverprofessionen, burde bevise, at de besadde fornøden Duellighed i denne; dette kunde stæe i Overværelse af Stedets Fattigcommission og to Dreielvævere. Den, som ved saadan Prøve befandtes, ikke til Gavn at have lært Haandværket, burde nægtes Tilladelse til at nedsætte sig som Landsbuevæver. Ogsaa kunde man gaae en anden Vej, der maaskee endnu snarere vilde føre til Maalet, nemlig ved at tillade de Professionister, hvis Arbejder vedrøre dette Anliggende, saasom ei alene Vævere, men ogsaa Kørmagere, Dreiere, Kleinsmedde og Suedkere, at nedsætte sig paa Landet og der ernære sig ved deres Haandværk uden nogensomhelst Indskrænkning. Dette Forslag er fremsat af Proprietair Schmidt paa Skieringmunkgaard og han tilføier: "Saalænge en saadan almindelig Tilladelse ikke gives, ville fine Lærreder, Dreiler eller Hvergarns-Tøier neppe nogensinde frembringes i den Mængde at man kan vente Indførselen deraf standset, langt

"mindre faae faadanne Varer tilovers for udenrigst Handel af nogen Betjendhed.

"Man befrygte Ingenlunde at saadan Forandring i Lovgivningen vil foraarsage Kjøbstæderne noget væsentligt Tab, da der alletider vil findes Mestere i enhver Profession, som hellere ville boe der, end paa Landet, naar de kunns kunne vente at ernære sig i Stæderne; og saalænge Dreielser og fine Lærreder ei maae væves andetseds end der, vil Arbejdslønnen veebblive at være saa høi, at Værene ei kunne blive Handels-gode.

"Overalt troer jeg, at denne Frihed for ethvert andet Slags Professionister vilde være meget at ønske."

b) Mangel paa Redskaber til at lette Forsærdigelsen af fine og mere eensartede Tøier, er en væsentlig Aarsag til, at Huusfiddens Producter ere saa langt fra Fuldkommenhed. Ønskeligt var det, om denne Mangel efterhaanden søgtes afhjulpen ved Uddeling af hensigtsmæssige Spinderocke, fabrikmæssige Hasper og gode Væverrør, deels gratis deels for moderat Betaling efter Omstændighederne.*)

c) Men det er ikke nok at Almuen sættes i Stand til at fremvirke bedre Varer. Man bør ogsaa sørge for, at disse altid kunne finde Affætning og blive betalte i Forhold til deres Værd. Dette kunde bedst skee; hvis Regjeringen lod kjøbe hjemmegjort Lærred, maaskee ogsaa Wadmél, til Brug for Armeen og offentlige Stiftelser. I enhver Kjøbstad, hvor der boer en Amtsforvalter, kunde da vælges en kyndig og paalidelig Mand, som paatog sig at modtage alt det Lærred eller Wadmél, Bonden fremskød, till bestemte Priser, svarende til Værenes Dvalitet, som forud bestemtes; for Modtagelsen skulde han meddele Bonden en Seddel til Amtstuen, hvorefter Beløbet skulde afskrives paa den sidste Skatter, om han havde nogen Restance, og i andet Fald contant udbetales ham.

*) Den Halle-Indretning, som nu efter offentlig Foranstaltning er kommen i Gang i Randers, vil vistnok bidrage meget til at høre de hjemmegjorte Lærreder til at blive bedre Handels-gode. Fra Hallens Åbning (den 16 Julii 1825) indtil Begyndelsen af October Maaaned 1826 er her hallet 17,100 Åsen.

d) Hvad der endnu kunde gøres for mægtigen at fremrynde Huusfliden var, at anlægge Hørberedningsanstalter saarledes som i Weile, hvor Landmanden kunde, uden overdreven Bekostning, faae sin hjemmeavlede Hør forsvarligen tilberedt; thi vist er det, at saalænge saadanne Indretninger savnes og saalænge altsaa Landmanden selv maa befatte sig med Hørens foreløbige Tilberedning, kunne vi aldrig vente at vore Huusflidsproducter skulle hæves til gode Handelsvarer. Det er derfor et almindeligt Ønske, at saadanne Hørsvingerier maatte komme i Stand enten i nogle Kjøbstæder eller paa dertil bekvæmlige Steder paa Landet. Deslige Entrepriser behøvede ikke at være Regjeringens Sag og i hver Henseende var det vel ønskeligt om de bleve i Private's Hænder.

Paa en Tid, da der klagedes saa meget over Næringsløshed i alle Stænder, vilde det aldrig feile, at jo mangen driftig Hørbereder eller andre sagkyndige Mænd kunde finde sig opfordrede til at anlægge Hørfabrikker, naar dem kun tilstodes visse Begunstigelser, saasom Forskud til gode Bryder og Skjætte-Maskinens Anskaffelse, m. m. Naar Fabrikken bestyredes af en rebelig og duelig Mand, vilde den sikkert med Tid den kunne forskaffe ham endog mere end nødtørftigt Erhverv, især naar han tillige havde Afsælsbrug eller var i en anden Næringsvei, som godt kunde forenes med hiin.

I den Egn, hvor en saadan Fabrik blev organiseret, vilde Høravlen, som nu paa mange Steder er forsømt om end passende Jord dertil haves, betydeligen tiltage, ja maaskee i den Grad at megen Hør blev tilovers til Salg; thi nu gives der Mange, som ikke befatte sig med denne Afsæls, alene fordi det ei kan lykkes dem at faae Hørrønnen godt behandlet hjemme. Det Ansøgte bekræftes tildeels allerede ved Erfaring i Weile Amt.

En anden Aarsag til den ringe Høravsl er, at man savner Kundskab om den bedste Behandling af Jorden, der benyttes til denne Plantes Dyrkning. En god Anviisning dertil findes i Rasn's Skrift desangaaende, og fljændt allerede en Mængde Exemplarer ere uddeelte af denne Bog, var det maaskee ikke af Weien om endnu flere uddelelse.

Ligesaa værdig som Hunsfliden er blandt Qvindkjønnet, saa forsømt er den blandt Mandkjønnet. Godt er det, om Bonden og hans Karle kunne overkomme at snøe de Reeb, der bruges i Gaarden, at gjøre Kornbaand af tørrede Siv, at forfærdige Skovle, Grebe, Riber, hugge Træet til Vogne og øvrige Avlsredskaber. Men udenfor Stovegnene have Bønderne sjældent nogen synderlig Øvelse i Træarbejde, som de derfor hellere lade besørge ved Hjulmanden, og Winterasternerne tilbringe de alt for ofte i Ørkesløshed. Iffun der, hvor en forstandig og virksom Huusfader søger ved eget Exempel at lede det mandlige Lynde til gavnlig Sysselsættelse i disse Aftentimer, finder man enkelte glædelige Undtagelser.

24.

Fortrinlige Avlsbrugere.

Det Misforhold, som i de sildigere Aar har fundet Sted i Priserne paa Landmandens Producter og paa de fleste Fornødenheder, han maa kjøbe, har været føleligt for Alle, og ødelæggende for Mange. Den forhen rige Godsseier saae man at maatte i Armod forlade den Eiendom, som hans Slægt i Aarhundreder havde besiddet, — den i bedre Dage velhavende Gaardmand at maatte tjene sit Brød som Dvæghyrde, — de stolte Herresæder at forfalde, Borgsæle at benyttes til Kornlofter*), Bøndergaardene at staa øde og true med at nedstyrte og Lodderne dertil at ligge udyrkede. Sørgelige Betragtninger, — kun lidet opmuntrende for Agerdyrkeren til at stræbe efter et høiere Maal i hans Fag. Virkeligen have de knækket Modet hos mangen forhen duelig og driftig Landmand og gjort ham ligegyldig for hvad der omgiver ham. En stor Lykke er det dog, at Standen tæller andre, med mere Sjælsstyrke begavede fordomsfrie Mænd, som ikke lade sig kue af Tidens Trængsler, men som, i det de indsee Nødvendigheden af at maatte søge større Udbytte af Ageren saafremt de ville bestaae, ved deres Exempel stifte meget Gavn i deres Kredse. Umisfjendeligt er det og i flere Egne, at Sands for et hensigtsmæssigere Agerbrug der er vaagnet, og sikkerligen vil den efterhaanden mere og mere udbrede sig, ogsaa blandt Bondestanden. Men, under de nærværende, isærdeleshed for den agerbrugende Klasse, ugunstige Tidomsstændigheder, gives der

*) Ikke fordi man nu har større Forraad af Korn liggende end før, men fordi man ei har Evne til at vedligeholde Tagværket.

kun Faa, der have Evne til at indføre Forbedringer i Avlsbruket, om de end, ved Erfaringer fra andre Steder, ere overbeviste om Gavnligheden af en Forandring i dette, og kunde ønske at iværksætte den.

Abskillige gives der dog, hvem det endog under trange Kaar er lykkedes at overvinde de Vanskeligheder, som Conjunctionerne lægge i Veien for Udførelsen af slige Forbedringer. Disse Agerdyrkere fortjene saameget mere deres Landsmænds Erkjendtlighed, som de have viist, at det, ogsaa i en uheldig Periode, er muligt, ved uafbrudt Stræben, at gaae frem til det Bedre.

Saa vel blandt de større som de mindre Avlsbrug, kunne flere opvies, der ere mærkeligen fremfærdne ved Hjælp af Udgrøftning, Mergling, forbedret Dykningsmaade, et derved forsøgt Dvæghold, m. m. Af større Gaardeiere, hvis Færd som Agerdyrkere fortjener Opmærksomhed, kunne nævnes: Capitain Lichtenberg, Stamherre til Bidstrup, Eier af Gaarden Løistrup, Proprietair Ladiges paa Vosnæsgaard, Proprietair Schmidt paa Skieringmunkgaard, Kammeraad Secher paa Skafføegaard, Proprietair Hviid paa Sørvad, Overkrigscommissair Ingerslev paa Rugaard, Baron Adler paa Høgholm, Overkrigs-Commissair Secher paa Østergaard, Krigstaad og Herredsfoged Wesenberg paa Dronningborg Mølle, Overkrigs-Commissair Secher paa Sødringholm, Proprietair Ring til Trinderup, med flere.

Betydeligt Merglingsarbejde er og bliver iværksat ved Vosnæsgaard, Skafføegaard, Rugaard, Møllerup, o. fl. Gaarde. Ved næsten alle de nævnte Eiendomme bruges enten Reenbræk eller Brakfrugtavl, Huusdyrenes Forædling lader man sig og her være magtpaaliggende. Gaarden Trinderups Avling udvies des aarligen ved Hebejordens Opdyrkning, og et herligt Vandingsanlæg findes her iværksat.

Blandt Avlsbrugere udenfor Bondestanden indtager fremdeles Eieren af Marcn Mølle, Lieutenant Tetens, en saare hædrende Plads. Han driver sine Jorder aldeles efter Vexelskringets Regler, Raidsfodrer og dyrker Brakfrugter.

Med den Omhu, hvormed Jorderne til adskillige Præster-
gaarde drives, saasom i Mørke, Thorsager, Mariemalene,
Gjerild, Støvring og Udbyeneder, afgive disse Avlsbrug følger
værdige Exempler for Omegnens Bønder. Pastor Vic i Udb-
byeneder har indført fuldkomment Beresbrug; Pastor Bang i
Støvring ligesaa paa en Deel af sin Lod. Hos Pastor Henne
i Mørke bruges Mergling og reen Brak samt Exemplet paa
en indhegnet Lod givet. Pastor Thygesen i Mariemalene dyr-
ker Kartofler i det Store.

Den Slendrianaand, som fra Arildstid har behersket
vor Almue, er vel endnu ikke vejet, men den taber sig dog
Dag for Dag, især formodentlig den Leilighed, som denne Stand
ved det forbedrede Skolevæsen er givet til at erhverve en høiere
Grad af Dannelse end tilforn. Selv blandt de ældre og mere
cultiverede Bønder findes en og anden, som yttret en næsten
forbausende Higen efter at gjøre sig fortrølig med de sildigere
Tiders Fremskridt i den landøkonomiske Haandtering ved Læs-
ning i gode Skrifter i dette Fag, og det er ikke saa sjældent
at finde hos ham en velvalgt liden Bogsamling. At han ikke
over Bogen glemmer sin Dont, men at han meget mere med
Overlæg søger at føre sig de i samme meddeelte Raad til Nyts-
te, derom vidne hans Agre, hans Avlsredskaber, hans Huus-
dyr. Vel sættes hans Standhaftighed ofte paa en haard
Prøve naar hans Jevnlige spotte over hans Færd og naar
de lægge hans Planer utallige Hindringer i Veien. Men er
han lykkelig nok til at overvinde de første Stød og ved sine
rigere Afgrøder og sin forsøgede Dvægbesætning at overtøye
Fordommens Tilhængere om, at han er paa bedre Wei end
de, da formindstes disses Tal efterhaanden, i det de stræbe at
træde i hans Fodspor, og de hyde da Haanden til at afværge
eller tilintetgjøre deres Angreb, der med Haardnakenhed ville
vedblive at vandre paa den brede Bane, som Slendrian be-
tegner, om de end forudsee, at den i Tider som de nuvæ-
rende maa føre til deres Undergang. Virkeligen er dette ube-
tvingelige Hang til at følge Fædres Skikke en af den frem-
skridende Agerdyrknings mægtigste Fjender! Hvor mangen haard
Kamp, til Exempel, har ikke den Mand maattet udkaae, der

var den første, som i sin Egn indførte Brakfrugtavl, — alene fordi han lyste Fred over sin Kartoffelager.

Det vilde her blive for vidtløftigt navnlig at angive de mange dygtige og fordomsfrie Bønder i Randers Amt, der ved Indførelse af et hensigtsmæssigt Sædliste, Staldfodring m. v., have gjort en god Begyndelse til at bringe deres Avlsbrug det foranstede Maal nærmere. Ikkun een Bonde, der er en sand Prydelse for sin Stand, ville vi indskrænke os til at nævne, i den Overbeviisning, at den Interesse, som hos mange af Amtets Beboere er vakt for et forbedret Agerbrug, og de Fremstridt, disse alt have gjort, for en stor Deel skyldes hans opmuntrende Exempel og hans Beredvillighed til at tjene sine Jevnlige med veiledende Raad. Denne udmærket driftige Bonde, som tillige besidder en i hans Stilling sjelden Dannelse, er Dannebrogsmænd Peder Nielsen Knudstrup, tilforn boende i Leerberg Bye, nu i Nøve Bye, Galten Herred, hvor han i Aaret 1823 arvefæstede en Weirnisle og de dertil hørende Jorder. Indtil da var han Fæstebonde under Frysenborg Gods. Om hvad han i denne Stilling, under trange Raar og mange Uheld, udrettede, troc vi det overflødig at tale videre her, da derom kan læses udførlig Efterretning i Landøkonomiske Tidender,*) hvori findes indrykkede hans egne, med troeværdige Mænds Vidnesbyrd bekræftede, Beretninger til Landhuusholdningssekskabet, hvorfra ham i Aaret 1820 tilkjendtes Selskabets 1ste Guldmedaille.

Det er nu hans ivrige Bestræbelse at faae indført Bereddrift paa de arvefæstede Jorder i Nøve; dertil gjorde han strax de vigtigste forberedende Skridt ved at foretage nødvendige Grundforbedringer, opføre Hegn, og dyrke Brakfrugter i det Store. Hans Dvægbefætning, som i det første Aar efterat han havde tiltraadt denne Eiendom, bestod af 22 Høveder, har han allerede forøget til over det dobbelte Antal. Paa Marken har han af Kampesteen opført en Stald til 20 Kreaturer for at lette Transporten af Foder og Gjødsle. I de sildigere

*) See L. X. 3die Bindes 2det Hefte.

Har har han antaget flere unge Møgnester til Oplærelse i Agerbrug og i Agerdyrkningsredskabers Forfærdigelse.

Der findes nu, især i Boldum og andre Byer i Galten Herred, flere værdige Efterfølgere af denne høist fortjente Bonde; Virkningerne af det lysende Exempel, han har givet, ere i det Hele meget paafaldende og spores i en viid Omkreds.

I Omegnen af Vosnæsgaard gives adskillige driftige Bønder (deriblandt tvende i Skjødstrup Sogn), som udmærke sig ved Anvendelse af heelt Brak, nogen Mergling samt ved fladeligt Vands Afledning og Steens Opbrydning.

25.

Det oekonomiske Selskab for Randers Amt.

Dette Selskab blev stiftet i Aaret 1810 og skylder fornemmelig afdøde Kammerherre Fønss og Etatsraad Caroc sin Tilværelse. — I Overeensstemmelse med dets Statuter har det ved Præmier Uddeling søgt at virke til Avægs, Faars og Svines Avlens Forædling, til Havedyrknings Udbredelse, til Huusflids og anden gavnlig Industries Befordring. Ogsaa har det uddeelt Belønninger for Plantning af vilde Træer, for lang og tro Tjeneste m. m. Siden Aaret 1823 har Selskabet ingen Præmier uddeelt, og dets Virksomhed er for Dieblirket saa godt som ophørt. Conjuncturerne have nødsaget de fleste af Medlemmerne til at unddrage sig fra at yde noget Pengebidrag til Selskabet, og kun ganske Faa ere blevne tilbage. Det mangler imidlertid ikke dette Samfund paa Midler til at virke for sit Formaal; thi dets rentebærende Fond beløber sig til henved 10,000 Rbd. i Kongelige og private Obligationer. Man har derfor det bedste Haab om, at der ved de tilbageblevne Medlemmers Bestræbelser vil bringes nyt Liv i Selskabets Virken, og det var meget at ønske, om den, som det synes, fjølne Interresse for Selskabets Forhandlinger atter maatte vækkes, da der netop i Liden som de nærværende synes at være den rigeste Anledning for slige almeennyttige Samfund til at stifte Gavn i deres Kred. — Saavidt vides agter dette Selskab i Aar (1826) igjen at begynde sin Virken.

26.

A. Nutidens Priser paa Landeiendomme.

De lave Priser, hvortil Landmandens Producter ere sunkne, medens hans Udgifter næsten ere blevne usforandrede, maatte nødvendigén have en usforbeelagtig Indsyndelse paa de faste Eiendommens Værdie. Mangel paa Driftscapital, tilbeels ogsaa paa Indsigt og Dygtighed i at drage det, efter Omstændighederne, størst mulige Udbytte af et Avlsbrug, har endmere bidraget til at forøge dette Onde.

I Randers Amt, som overalt i Landet, ere derfor Eiendommene betydeligen faldne i Prisen, i Særbeleshed de, der ligge i de skarpe Egne og ere blottede for Skov, Kalk, Mergel eller andre Herligheder. Saadanne Eiendomme anseer man næsten for aldeles ingen Værdie at have, naar der er Spørgsmaal om deres Affhændelse. I Nørre-Herred, i Onsfild Herred og flere Steder staae saaledes mange til Enkelsæsen for prioriteret Gjæld udlagte Selveiergaarde ledige, fordi Ingen vil modtage dem, endog uden nogen Betaling. Umuligheden af, under saadanne Omstændigheder, kun paa nogens Lunde taalelige Vilkaar at kunne sælge faste Eiendomme, indsees let. Saa meget muligt undgaaer man derfor Gaardsalg, hvor det ikke nødvendigén maa finde Sted ifølge Executioner, hvilke desværre ere temmelig hyppige.

Følgen heraf er, at Bøndergaarde i de ringere Egne kunne kjøbes for nogle faa Daler. Saaledes er en Gaard i Lierstrup, Sønder-Herred, paa 3 Tdr. Hartkorn, hvoraf alle Skatte-Restancer vare estergivne, solgt for en Snees Daler, men Bygningerne vare forfaldne. Ved Nyomgaard i Nørre-Herred er dog en Gaard paa 3 à 4 Tdr. Hartkorn, men med

gode Bygninger, solgt for 250 Rbd. — De mindre Steder synes at have holdt sig noget bedre i Prisen, især naar de have en for Producternes Afsetning fordeelig Beliggenhed, og Jorderne ikke ere for ringe. Saaledes er en Udflyttergaard paa Dolmer Mark, tæt udenfor Grenaae, med 2 Tdr. Hartkorn og 18 til 20 Tdr. Land, i 1823 solgt for 500 Rbd. Sedler. Jorderne til denne Gaard, som i Aaret 1796 havde kostet den daværende Eier 600 Rd. dE., vare og bragte i god Stand ved tilkjøbt Gjødsel. En Parcel paa 2 Tdr. Hartkorn med 6 à 7 Tdr. Land i samme Egn solgtes for et Par Aar siden til en Indvaaner i Grenaae ligeledes for 500 Rbd.

I Amtets gode Egne udbringes en Bondegaard almindelig til nogle tusinde Rigsbankdaler. En Gaard i Bisping Sogn, Galten Herred, med 30 Tdr. Land fortrinlige Jorder og endeel Engbund, blev for nogle Aar siden solgt for noget over 3000 Rbd.; men Besætningen fulgte med. I Børum, samme Herred, blev derimod noget senere en Gaard med samme Areal solgt først for 1200 Rbd. og atter kort derpaa for 1600 Rbd. — Priserne paa de større Eiendomme ere betydeligen dalede. Gaarden Steenalt, som i bedre Tider ansaaes at være over 100,000 Rd. værd, er i Sommeren 1824 solgt for 61,000 Rbd.; Besætning og Avlæresflaaber medfulgte i Kjøbet. — I Nørrehaald og Støvring Herreder staae de fleste Bønder sig endnu ret godt og holde fast ved deres Eiendomme. Her mærkes og kun lidet Afslag i overdaagig Klædebragt og Levemaade, saasom: store Gilder, Kaffe og Brændeviin til daglig Brug.

Ihvorvel Forpagtningsafgifterne af Landeiendomme, som en Følge af det Anførte, ere særdeles moderate imod forhen, saa ere de dog ikke aftagne i samme Forhold som den Værdi, der sættes paa en Eiendom, naar den sælges.

Gaarden Heesæl ved Grenaae, hvis Tiliggende af Jorder foran under 1ste Post er nævnet, blev i Aaret 1824 bortforpagtet for 400 Tdr. Byg, 300 Tdr. Havre og 300 Tdr. Rug, at erlægge efter hvert Aars Kapitelstart; desuden 400 Rbd. Sølvs aarligen. Forpagterne have selv anstaaet Besætning,

hvorimod de ere frie for alle Skatter og Afgifter. Men det skal her, som paa flere Steder, være Tilfældet, at Forpagtningssafgiften ikke endnu er udredet eller skal kunne udredes i sit fulde Omfang.

Af Kalø Gaard og Gods, som før Krigen havde kostet 217,000 Rd. Cour., var den aarlige Forpagtningssum dengang 4000 Rd. Cour., men i de sidste Aar derimod 1400 Tønder Korn. Denne Eiendom er nu solgt for 80,000 Rbd. Sølvs.

B. Tjenestefolks Løn.

Der gives neppe nogen Egn, hvor Tjenestefolk savne Leilighed til Erhverv, naar det ellers er deres alvorlige Attraae at søge den. Ivertimod har man paa mange Steder ondt nok ved at erholde, i det mindste til visse Tider af Aaret, de nødvendige Arbeidsfolk, og disse ere da ofte ublue i deres Fordringer. Man er i saa Henseende værst faren i Egne, hvor der gives mange og betydelige Herregaarde og kun saa Huusmænd og Parcellister, saasom i Nørre Herred, i Gjerlev Herred og flere Steder. I de Egne hvor Almuen er meget huusfittig f. Ex. i Østerlisberg Herred, er det vanskeligt at faae qvindeligt Tyende, fordi Fruentimrene hellere sidde hjemme ved Væven, end de tage fast Tjeneste; kun i Høstens Tid lade de sig fæste. Allermindst fljotte de om at tjene som Malkepiger, hvilket de ansee som en Slags Fornedrelse; derfor falder det især haardt at faae Tjenestepiger ved Meierierne, fljøndt de her lønnes godt; saaledes gives paa Vosnæsgaard, foruden $\frac{1}{2}$ Skp. Hørsød, 25 Ridd. i aarlig Løn til en Malkepige.

Det er alt i det Foregaaende omtalt, at i Egne, hvor megen Udparcellering har fundet Sted, unddrage mange sig fra Tyendeklassen, hvorved der er opstaaet Forlegenhed for at faae faste Tjenestefolk. Imidlertid er den Formindstelse, som paa denne Maade fremkommer i disses Tal, kun temporair, da den vel maa ophøre, naar Parcellisternes Børn naae den Alder, at de kunne tage Tjeneste.

Letheden eller Besværligheden med at faae Arbeidere, berører isøvrigt meget paa hvert Aars Kornafgrøde; er den riig, da mangler det aldrig paa Fortjeneste for Dagleierne; er det Mobsatte Tilfældet, har Landmanden kun lidet at tærste, da kan det vel hænde, at nogle af disse komme til at savne Arbeide i Wintermaanederne. I Skovegnene finde de dog gjerne Randers Kunst.

Fortjeneste ved Skovning, og naar Høsten forestaaer, da vide de ret godt at benytte sig af Huusbondens Forlegenhed for at faae dygtige Arbeidere, hvilken undertiden er saa stor, at den ene Huusbonde overbyder den anden. For Høst og Slet gives i Almindelighed paa Hovedgaardene 2 à 3 Td. Korn foruden Kosten, stundom ogsaa et Læs Høe. Til Beviis paa hvor vanstelig det i visse Aaringer er at faae Arbeidere om Efteraaret, kan tjene, at Hr. Schmidt paa Skieringimunkgaard bød i Aaret 1820 hver 5te Skjeppe for Kartoffeloptagning efter Ploven, uden at Nogen meldte sig, hvorfor han lod omtrent den halve Afgrøde raadne i Jorden. Paa Grund heraf har han siden den Tid indskrænket sin Kartoffelavl til omtrent $\frac{1}{6}$ Deel. I 1823 maatte man ogsaa ved Bosnæsgaard lade Kartofflerne raadne i Jorden fordi ingen Optagere vare at erholde skjøndt man bød hver anden Skjeppe. Men muligen har og ondt Veirlig afstrækket Folk fra at paatage sig et Arbeide, som i sig selv ikke hører til de behageligste, især naar det skal forrettes sildigt ud paa Efteraaret.

Det er overhovedet en almindelig Klage at Arbeidslønnen er for hoi i Forhold til Fødevarernes nærværende Priis. Endnu i de sidste Aar har en Tjenestekarl faaet i aarlig Løn, fra 14 til 20 Rbd., ja i Gierlev Herred indtil 30 Rbdlr. Sædler, og en Pige 12, 16 til 20 Rbdlr. og derover. Som oftest bestaaer Lønnen ganske eller for en Deel i Sæd og Huusflidsproducter. En Karl erholder da gjerne 12 Alen Hør, og Blaarlærred, ligesaa meget Badmel, og Resten i Penge eller Naturalier. En Pige 8 à 10 Rbdlr. contant samt Lærred og Badmel, stundom ogsaa en halv eller heel Skjeppe Hørfrøe samt et Faar sødt og græsset. En Dreng faaer fra 6 til 10 Rbdlr. aarligen.

Dagleien er for Markarbeide om Sommeren sædvanligen 12 à 16 β . og Kosten, om Vinteren omtrent det halve; For andet Extraarbeide, saasom ved Kalkbrænderier, er Daglønnen i Sommermaanederne noget høiere, og i Høsten kan en dueelig Arbeider erholde i Dagløn fra 24 til 32 β . og Fruentimernene 16 til 20 β . I de østlige Herreder lønnes Dagleierne sjældent med Penge, men faae gjerne 1 à 2 Fjerdingkar Rug

i Dagløn. Hvad der gives, naar man accorderer for hele Høsttiden, er foroven sagt. Iøvrigt er Folkelønnen altid høiere paa Herregaardene, end hos Bønderne.

For en Favn Grøft at grave gives 1 à 2 β foruden Kosten, i Forhold til Grøftens Dybde og Bredde og Jordbundens Beskaffenhed; for Sandmergel at læsse gives paa Husgaard 1 β pr. Læs, men ingen Køst. For at flaae og opsætte en Favn Brænde i Skoven gives $\frac{1}{2}$ Skp. Rug.

C. Vinæringøveie.

I Tider som de nærværende, da Agerbruget kaster saa lidet af sig, at Jorddyrkeren med al sin Flid dog ofte maa sukke under en kummerfuld Tilværelse, var det vel særdeles ønskeligt, om han, uden at tabe sit egentlige Kald af Sigte, kunde paa andre Veie søge Erstatning herfor. Men, naar man undtager den ringe Bifortjeneste Huusfliden forstaffer Landalmuen, hvilke Erhvervskilder udenfor Agerbruget staae da almindeligviis aabne for Bonden? og om ogsaa saadanne kunne udfindes, var han da i Stand til at benytte dem uden at forsinne sit Udsædbrug? At dette er og altid maa blive hans vigtigste ja eneste Støtte, derom er han og saa fuldeligen overtydet, at selv der, hvor en Vinæringøveie, f. Ex. Fiskeerie, frembyder sig for ham, lader han sig dog sjældent drage fra sin vante Besjæftigelse, hvilket vel ei heller i det Hele taget vilde være ønskeligt forsaavidt Gaardmændene angaaer, om hvilke det Ansørte egentligen gjælder.

De Vinæringøveie, hvormed Randers Amts Beboere besfatte sig, ere, som andensteds, ubetydelige og indskrænke sig alene til følgende:

1) **Noogle Kalkbrænderier**, af hvilke de fleste findes i een og samme Egn, nemlig ved Clausholm, ved Tuustrup samt i Byerne Halling og Skader. Tæt ved Gaarden Clausholm ere rige Kalkbrud, og her krændes aarligen omtrent 1200 Tdr. Steenkalk, der vel ikke er slet saa hvid som den bekjendte Mønsted og Daugbjerg Kalk, men dog finder taalelig Affætning. Ved dette Værk brænder man Kalk og Muursteen i samme Døn; de sidste stables ovenpaa Kalkstenene, hvilke udkræve den stærkeste Varme. Til een Brænding bruges 7 til 8 Fv. Kalksteen, som give omtrent 400 Tdr. brændt Kalk. Byen Halsbing har ei selv Kalkbrud, men henter Kalkstenene fra Val-

dum, hvor de hidtil betaltes med 15 Rbd. pr. Favn. Kalkbrænderierne i denne Bye saavel som de i Skaber ville nu sandsynligviis standse, deels af Mangel paa Uffætning og deels formedelst den begyndte Fredning af Skovene. — I Sønderherred haves Kalkbrænderier ved Gaardene Katholm og Hessel samt i Byerne Valle og Drammelstrup. Paa de to førstnævnte Steder brændes kun Kalk til Gaardens og Godsets egen Brug. Endeel Kalksteen hentes fra den søndre Kyst af Kolind Sund; det bedste Kalkbrud findes dog i en Kalkrevle ved Blatved Strand. Kalken, som brændes i denne Egn skal være af langt bedre Bestaaffenhed, end den fra Gudumlund, men den sidste affattes dog lettere, fordi den sælges til billigere Priser. Ved det lidet Vært i Valle Bye brændes ogsaa Muursteen, der formes af en Art Mergel, og de have, naar de ere brændte, ganske Udseende af Flensborger Steen. I Drammelstrup brændes røde Muursteen. En Teglovn paa Høgholm, som i de senere Aar har været ude af Drift, er nu paa ny istandsat; den indtager omtrent 25000 Steen. Ved Sangstrup i Nørreherred findes fortrinlige Kalksteen, hvoraf brændes paa Scheel hvad Gaarden og Godset forbruger. Under heldigere Conjunctioner kunde her anlægges betydelige Værker, da her haves godt Leer saavel som Kalk i Mængde og da Eggen endnu er temmelig flovrig.

Ogsaa ved Nyomgaard i Sønderhald Herred findes et Par Teglovne. En Bonde i Gjerlev har opført en liden Ovn til Teglbænderie, først af Jord, men siden af Steen, da Manden ikke var tilfreds med Jordovnen. Muursteen brændes her ved Løv og ere af god Qualitet; Leret dertil tager han i en Grav paa sin Mark; det æltes ved Hjælp af en liden Karre med to Hjul og som trækkes af een Hest, der gaar ved Siden af Karren udenom den Mundkreds, hvor Leret æltes. Han brænder ogsaa Kalk af en Art Kalkjord, som han ligeledes har paa sin Mark og som han former ligesom Muursteen før den brændes. En lignende Teglovn er indrettet af en Mand i Dalbyeneder Sogn. Saadanne lidet bekostelige Teglværker fortjene at anbefales formedelst deres Simpelt.

Under nærværende Omstændigheder have dog kun Faa Evne til at opføre nye Bygninger eller udvide de gamle. Derfor kunne deøslige Værker ikke have fornøden Afsetning af Steen og altsaa ikke drives med synderlig Fordeel. Dette har ogsaa foranlediget, at adskillige Kalk- og Teglbænderier, især i Sønder-Herred, ere aldeles nedlagte.

2) I Randers Fjord ere paa forskjellige Steder Indretninger til Laxefiskerie eller saakaldte Laxegaarde, 12 i Tallet. Disse ere matriculerede til Hartkorn; Laxegaarden ved Frisenvold, omtrent 1 Miil vesten for Randers, er den betydeligste af dem alle, den fylder af 5 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr. Hartkorn. Man antager, at der i Gjennemsnit aarligen fanges circa 2000 Lax i Randers Fjord og disse Lax, som ere af Størrelse fra 4 til 40 Pd., skulle endog bære Prisen for dem, der indføres fra Norge. Ved Lange blev i Vinteren 1825 — 1826 fanget en Lax, som veiede 52 Pd. Foruden Lax fiskes ogsaa i Fjorden endeel Ørter og Helt samt Gjedder, Skaller, Sild og Hal. Fiskeriet i Randers Fjord, skjøndt vigtigt for Deeltagerne, er dog nu langt fra ikke af den Betydning som i ældre Tider, da Fjorden havde større Bredde og Dybde, og Fiskerigheden skal endog være meget aftagen her i de senere Aar, hvortil angives som Aarsag at Mange, tildeels Uberetigede, drive Fiskerie i Fjorden ved utilladelige Redskaber, saasom Waadderet med Pulsning i Scildnyet, de saakaldte Kringselgarn, Kadrufer, o. s. v. Udførligere Efterretning om Fiskeriet i Randers Fjord kan læses i Stadfeldts Beskrivelse over Randers Kjøbstad Pag. 65 ff.

I Mariager Fjord er Fiskeriet ubetydeligt. Mariager Bye eier en Pultsvaad af de ved Limfjorden almindelige, hvor med fiskes nogle Hal, Flynder, Ørter, Helt og Sild; — dog har Udbyttet i de seneste Aar været maadeligt. Man fisker her hele Sommeren og binder sig ikke til nogen Regel uden forsaavidt at Waaden maaskee er bundet anordningsmæssigt. Om dette stœiende Redskab foraarfager nogen Skade ved at bruges i Vegetiden, bør Sagkyndige bedømme. Nogle Flyndergarn udsættes, men Fangsten er ubetydelig, endskjøndt der forhen

har været en saadan Mængde Flynnder, at de bleve ansete for en af Byens Herligheder, og ved en egen Røgningsmagde bleve en søgt Artikel til andre Steder i Provindsen. Alene ser udsættes enkeltviis, og give undertiden taaleligt Udbytte, men Alene ere i Almindelighed smaac. Bedre fiske med dette Redskab nærmere mod Fjordens Munding. Fjordens Dybde, paa sine Steder henved 20 Favne, gjorde maafee andre Redskaber nødvendige, ligesom det ubetvivel var gavnligt, om de nu brugelige Kalejern bleve afflaffede.

Forhen skal der for kongelig Regning have været Silde-salterie, men naar kan ikke bestemt opgives. Nu have ingen Sildegarn; men for nogle Aar siden brugtes endnu et Bundgarn i Miilsvei fra Mariager, hvormed skal være fisket godt. Nogle svenske Fiskere vare, for omtrent 6 til 7 Aar siden, en kort Tid i Mariager for med Drivgarn og en egen Art Ruser at benytte Fiskeriet for en i Randers boefat Engælenders Regning, — Udbyttet var ubetydeligt — Aarsagen ubekjendt.

Den fiskerigste af Amtets Indsøer er den før omtalte Glenstrup Sø, som forsyner Omegnen og Kjøbstaden Hobroe med forskjellige Arter Ferskvandsfisk. Dog er Fiskeriet i denne som i de øvrige Indsøer temmelig forsømt. Kalefiskeriet i Glenstrup Sø benyttes af en Indvaaner i Hobroe; han har tilkjøbt sig Rettigheden til dette Fiskerie, som drives ved Hjælp af en Kalefiske. De omkringboende Bønder drage sig kun i ringe Grad Søens Fiskerighed til Nytte, vel især af Mangel paa hensigtsmæssige Redskaber. Nogle fattige Huusmænd stange Aal, Gjædder m. m. i Rolind Sund, hvilke Fisk de meest affætte i Grenaa.

For Kystbeboerne frembyder Havet en, efter Fleres Paa-stand, stor Rigdom af Fisk, især Torsk; men at desuagtet Fiskeriet langs hele Jyllands Østkyst betragtes med Ligegyldighed, er bekjendt nok. Enkelte Huusmænd i Nørre- og Sønder Herreder søge en ringe Fortjeneste ved Torske- og Kalefangst paa Kysten, og det indsees let at dette Fiskerie kun drives ganske i det Smaa. Helt og her er anlagt en liden Kalegaard. De Torsk, her fanges, tørres i Almindelighed før de

sælges. Ved Nygaard's Strand i Nørre Herred er især god Leilighed til Fiske; tillige er her en sikker Ankerplads. Ved Kyterne af Hals fanges og nedsaltet i Fjerdingen en temmelig stor Mængde fortrinlig gode Hal, ogsaa Silb, men disse kun til siebliklig Forbrug. Huusmændene i Skiering og Eggaae Sogne drive Fiske i Kalsø Wiig med temmelig Iver. De fange endeel Torst samt om Sommeren en Mængde Meier, som de føre til Aarhus. Hver Mand kan herved tjene et Par Mark dagligen. Nogle Borgere i Ebeltoft have drevet Fiske i Bugten, men atter ophørt dermed. Ved Mariager fiskes om Efteraaret og Vinteren en stor Mængde Muslinger, som deels sælges raa til Omegnen, deels nedskyltes.

Man vil paastaae, at der ikke er Opmuntring nok til at lægge mere Vind paa Fiske, i det de, der besatte sig hermed, mangen Gang neppe faae den derpaa anvendte Møie betalt.

For 1 Lpd. tørret Torst, maaskee ligesaagod som den norske Klipfisk, kan f. Ex. ikke erholdes mere end 1 Rbd. At Fisk ere saa godt Kjøb maa vel tilskrives ikke blot Tilfældene fra Limfjorden, men især de nærværende lave Priser paa andre Fødevarer, hvilke dog sædvanligen foretrakkes, i det mindste af Bonden. Som anført, er det næsten alene enkelte fattige Huusmænd, som bestjefte sig med Fiske, men skal dette kunne drives med Fordeel, da maa det være i det Store.

I sidste Henseende ere ogsaa Forsøg gjorte i Kalsø Wiig, hvilke imidlertid mislykkede, som man siger fordi ingen kyn-dige Fiskere havde i Eggen. Muligen var det ogsaa Følge af locale Omstændigheder; thi efter en der boende Landmands Erklæring vil Fiskeriet paa dette Sted ikke med siensynlig Visshed om stor Fordeel kunne udvides, og der har det desuden altid viist en ugunstig Indflydelse paa Agerbruget med Hensyn til Huusmændenes Deeltagelse deri. — Skipper og Dannebrogsmænd Jørgen Pedersen har i Efteraaret 1824 ved Boeslum Strand ved Ebeltoft etableret et Fiske, som i det første Aar har afgivet en Fangst af 48 Skpd. 12 Lpd. Torst,

hvoraf han har tilvirket 246 Lpd. Klipfisk, 149 Lpd. tørrede og 577 Lpd. saltede Torst. Dette Quantum er, paa lidet nær, som er solgt paa Stedet, ført til Aarhus og Randers og der affat.

3) I Landsbyen Worrup, tæt ved Randers, forfærdiges en stor Mængde sorte Jydepotter af Huusmænd og Huuskvinder, som ved denne Industrie have en ikke uvigtig Bifortjeneste. Største Delen af disse Jydepotter affættes paa Løverbagsmarkederne i Randers. Mærkeligt nok er det, at denne Industrie netop er i Gang her, Skønt Potte-Løret maa hentes over en Miil borte ved Askildrup, og endnu mærkeligere at Worrup er det eneste Sted i hele Omegnen hvor man beskæftiger sig med Pottemageriet.

4) I enkelte Byer i Sønderhald Herred gjøres Træstoc til Salg, dog kun i ringe Mængde; de fleste Træstoc komme fra Nye Egnen, hvor man uden tvivl er mere øvet i dette Arbejde, og har Træet omsonst.

5) Adskillige Bønder, som have Torvestjær i den store Pindstrup Mose i Sønderhald Herred, forbrænde en stor Deel af de bedste Tørv til Kul i dertil over Jorden anbragte Nisler; disse Kul ere saa fortrinlige at de paa Efsen endog skulle frembringe en større Varmegrad end Steenkul. De sælges i Omegnen for 2 Mk. 8 Sk. Tønden.

Endnu bør nævnes, som en særegen Erhvervsgegn, hidtil kun benyttet af een Landmand i hele Amtet, nemlig:

6) En Oliemølle, som for faa Aar siden er anlagt af Møller Kaas, Eier af Nac Vandmølle ved Mariager Fjord, og som svarer god Regning, da den deri præparerede Olie finder villig Affætning endog til Hovedstaden. Anlæg af denne Art fortjene vist megen anbefaling, især med Hensyn til, at de raac Producter, som ved Oliemøllen forædles, tildeels ere saadanne, som ellers ingen synderlig Værdie have, saasom Agerkaalfrø, Affaldet ved Hørfrø. Med Oliefager fedes Stude; de faae ikke ubelukkende Kocoliefager, men i det mindste $\frac{1}{3}$ Deel af Foderet maa være Linoliefager. Til et Kreatur bruges omtrent 12 til 14 Skpd. af begge Slags.

Studene staae 1 Aar paa Stald for at blive fede og give da ligesaagodt Kjød som efter Perlemeel; men Svinene faae grønt Flesk efter dette Foder. Disse Oliekager ere i den sildigere Tid solgte for 2 Rbdlr. pr. Skpd. og de søges meget for at forsendes til Engeland, saavelsom Kreaturbeen, af hvilke Møller Kaas samler og opkjøber endeel.

27.

Hvilke Dele af Landbruget fortjene især Anbefaling efter temporaire og Idcale Forhold?

Saalænge Tidssomstændighederne ere saa vakkende, som nu, er det neppe muligt, med Bestemthed at afgjøre denne Opgave; thi alle Landmandens Producter falde bestandigen i Prisen, og hvad der i det ene Aar betaler sig nogenlunde, svarer ikke Regning i et andet Aar. Denne Ustabighed i Handelen gjør det umuligt for Landmanden at sætte Lid til noget vist Udbytte af hvad han har at sælge.

For Dieblicket synes Ulben at være en af de Artikler, der holde sig bedst i Prisen.*) Vore Agerdyrkere burde altsaa nu især lægge Bind paa Faareavl. Men ordentligviis kan denne vel ikkun fortrinligen anbefales for Beboerne af de flarspere Egne. I Almindelighed kan vel neppe nogen Avlsbruger udenfor disse Egne være tjent med at gjøre Aar til sin Hovedbesætning; de give liden Gjødning og kunne ikkun fortere det fineste Foder. I det høieste 2 Gange saa mange Aar som Kær eller andet Hornqvæg, er uden tvivl det Forhold, hvorunder Faareavlen svarer bedst Regning.

Smør er en Artikel, som synes igjen at komme i Faaveur. Men om ogsaa en og anden af de større Gaardeiere derved kunde finde sig opfordret til at anlægge Meierie, da vil han nok vanskeligen kunne overkomme de Bekostninger, som dermed ere forbundne.

Al Vegetabilierne nævner man Handelsplanter som de, til hvis Dyrkning de nærværende Forhold meest opmuntre Landmanden. Dog møder herved den Indvending, at saasnart een eller anden af disse Planter dyrkes af Mange og i det Store, falder Productet ofte saa meget i Prisen, at Pro-

*) Man bør erindre, at dette er nedskrevet for hvedes 3 Aar siden.

ducenten kan, istedetfor at vinde, paaføres Tab. De, som først befattede sig med Kapsæden, havde saaledes et betydeligt Udbytte, da de kunde erholde 18 til 20 Rbdlr. for hver Lønde Kapsæd. Prisen herpaa er siden falden særdeles meget, og der er maaste Udfigt til, at den endnu vil synke dybere, især dersom Gasbelysningen vedbliver at udbrede sig. Det kan efter disse og flere Omstændigheder drages i Tvivl, om Kapsæden for Tiden bør anbefales.

De locale Omstændigheder give, ligesaalet som Conjunctionerne, Anledning til, at man nogetsteds skulde foretrække enten den animalste eller den vegetabilste Production, med Tilfødsættelse af denne eller hiin.

I et velindrettet Avlsbrug bør jo ogsaa et passende Forhold finde Sted heri, da disse tvende Grene af Landbruget ere saa noie forbundne med hinanden, at den ene nødvendigen maa betinges af den anden. Skulde nogen betydelig Afvigelse herfra kunne tænkes mulig eller ansees tiltraadelig, da maatte det nok alene være under Forudsætningen af vigtige Forandringer i Handelens Gang.

Hvad der i Almindelighed svarer bedst Regning for et Agerbrug beroer dog meget paa den Egn, hvori Landmanden boer. I Egne, hvor Afsetningen af Kornvarer vanskeliggjøres ved en lang og besværlig Transport, er overhovedet den animalste Production fordeeligst. Græsgangenes Beskaffenhed maa da afgjøre, hvilke Kreaturer fortjene Fortrinet. For de bedre Jorder med gode Græsgange bør Fedeqvæg og Tillæg af en større og ædlere Hesterace anbefales; Landmænd, som have megen Kjærgæsning, bør tillægge Hornqvæg og Heste af en simplere Race, og de, der have høie, sandede Jorder eller boe i Hedeegne, bør isærdeleshed gjøre Faareavl til Hovedsag. Gode muldsandede Jorder ansees bedst stikede til Høslænderie.

Bliver Kartoffel- og Spergel-Avlen mere udbredt i Sandegnene, kunne disses Beboere, ligesaalet som de bedre Egenes, have nogen Bisfortjeneste ved at opfede Kreaturer. Dersom Bonden indsaar Nyttens af at holde i det mindste sine Arbeidsheste paa Stald den største Deel af Sommeren, kunde han,

endog i magre Egne, have en bedre Hesterace, end den, som nu sædvanligen findes her, og tillige kunde han da holde et større Antal baade af Heste og af Hornkvæg. Den animaliske Production vilde da være mere indbringende for ham, end den vegetabiliske, som i disse Egne ikke kan give synderligt Udbytte.

I de Egne, hvor een eller anden Kornsort lykkes fortrinligen, saasom i Sønder og Mols Herreder: Rugen, og i andre Egne af Randers Amt: Bygget, der maae saadanne Sædearter altid være og blive Hovedsagen, om end Handels-Conjuncturer kunde synes at indbyde til Dyrkningen af andre Værter. Fordelen af Forandringer under slige Omstændigheder vilde være uvis og i alt Fald sjeldent blive af Værighed.

Enhver, der har Jorder, tjenlige til Høavl, burde ikke forsømme denne. Det vilde være ønskeligt om Bonden end blot avlede Høer til egen Forarbejdning, hvorved Huusfliden kunde betydeligen fremhjælpes. For Høsræet vilde neppe saar næs fordeelagtig Afsetning, især til Oliemøller.

Kløver, Vikker, Boghvede, Spergel, gives alle megen Anbefaling som gode Foderurter; den sidste isærdeleshed for Sandegnene, hvor den menes at ville betydeligen afhjælpe Græs mangelen, da den endog i tørre Sommere giver taalelig Afgrøde. Den bliver især fordeelagtig derved, at den kan og bør saaes 2 Gange i een Sommer paa samme Sted. Lykkes end ikke den første Afgrøde, da kan man i Almindelighed haabe at den anden vil blive desbedre.

Hvad der ogsaa fortrinligen bør opmuntres til, er Kartoffelavl og fornemmelig i Sandegnene. Kartofler ere ikke saa vanskelige at dyrke som de fleste andre Rodfrugter; Productet af dem er betydeligt og de forberede Jorden særdeles vel til den efterfølgende Sæd. Imidlertid maa herved iagttages at Kartoffelavl ikke i nogen Egn bør udvides til den Grad, at Jordens Bearbejdning og Kartoflernes Optagelse skulde falde for byrdefuld og bidrage til at opstue Arbejdsløsheden; thi da kunde det Fordeelagtige ved deres Dyrkning bortfalde. Allerede nu er Kartoffeloptagningen paa sine Steder forbunden med Vanskeligheder, fordi der mangler Hænder.

28.

Særegenheder, som for andre Ægne Kunde tjene til Efterfølgelse eller Advarsel.

Til at bedømme hvorvidt der frembyder sig et eller andet, som under denne Post kunde fortjene Omtale, udfordres et nsiere Kjendskab til hele Landet, eller i det mindste til den Provinds, hvoraf Randers Amt kun er en liden Deel. Imidlertid ville vi dog her bemærke Følgende:

a) I Sønderhald Herred er det ikke ualmindeligt at brænde Kul af Træ eller Tørv; dette fortjente at efterfølges i andre Skovegne eller hvor den dertil tjenlige sorte Tørvejord findes.

b) Paa flere Steder, dog især i Rougsøe Herred, er det Skik at lønne Tjenestefolkene alene med Sæd; de erholde nemlig ubsaact nogle Skjæpper Sæd af hvert Slags og faae Afgrøden bjerget og tærstet ved Huusbondens Hjælp. At denne Skik, som er stridende mod vor Lovgivning, maa give Anledning til mange Misbrug, endog til Tyverier, er begribeligt; men paa den anden Side bevirker den, at Tyendets Løn bedre staaer i Forhold til Løberne.

c) Paa Stamhuset Rosenholm og paa Gammel Estrup finder den Mærkelighed Sted, at Gaardens Hovmarker ere bortforpagtede til en Snecs Bønder paa Godsset. Ogsaa paa Clausholm har det samme været Tilfældet. De Bønder, som have indladt sig paa sliq Forpagtning, haabede derved at faae nogen Lettelse i Byrden af det dem paaliggende Hoverie. Men man kan let slutte sig til, hvad Erfaringen ogsaa har viist, at nemlig saadant Fælledskab om en Forpagtning er meget betænkeligt baade for Godsseieren og Bønderne. Hiin, som har saa mange at holde sig til, har ondt ved at faae Forpagtningssafgiften rigtigen erlagt, og blandt disse gives der altid

nogle, som tage sig Sagen let og høste Fordelen af de Driftigeres Anstrængelse, saa at Forpagtningen kun lidet baaer de sidste.

d) I Byerne paa Grevskabet Scheel seer man udenfor hver Bondegaard et Wognskuur, hvori een eller flere Bøndervogne kunne rummes. Disse Skure ere høist simple; de bestaae alene af nogle nedrammede Pæle, hvorpaa er lagt Stænger, som ere tildækkede med lidet Halm. Paa dette flade Tag opføres Høstehø, hvorved have den Fordeel, at Sæden ikke let angribes af Muus.

Af alt det Foregaaende kan vistnok udledes saare meget, der kan tjene til Advarsel, skjøndt det vel ei er egent for Randers Amt. Hertil kan blandt andet regnes Bondens Ligegyldighed for fladeligt Bønder Afsledning fra sine Marker, hans Behængen ved Været, hans alt for liden Omsorg for Husdyrenes Forædling, Ulyst til Høvedyrkning og Træplantning, Mandfolkens ringe Sands for nyttig Haandgjerning især om Winterastener, m. m. — Endnu kan her bemærkes, at paa Randers og Grenaaes Fælledsgræsgange finder den lidet roeværdige Skik Sted at tsire Hestene paa de af Dvæget afgnarsvede Marker, og enhver udsøger da den bedste Mlet til sine Heste, uden at bekymre sig om de Andre. Worden, og Randsgel for Hestene ere nødvendige Følger heraf.

29.

Almeennyttige Forslag, med fortrinligt Hensyn til Randers Amt.

1) Med god Grund klages i flere Egne, dog især i den østlige Deel af Nørre Herred, i de ringere Sogne af Øster-
lissberg Herred og i Sønder Herred, over en uforholdsmæssig
høi Skyldsætning. Denne mener man at være tildeels frems-
kaldet derved, at de fordums Herremænd, som gjerne ønskede
at høve deres Eiendomme til et Stamhuus eller en complet
Sædegaard, og kun lidet ændse de den Gang lave Skatter,
netop søgte at faae Gaardene høit ansatte, for desnatere at
naae det fulde Hartkorn. Men hvad end Grunden til den
alt for byrdefulde Skyldsætning kan være, saa er det vist, at
denne, som vel ikke var meget følelig i bedre Tider, nu er
det bestemte, og Bedkommende see derfor med Længsel den Tid
imøde, da den nye Matricul bliver tagen til Følge.

Om denne Forandring nu i det Hele vilde være ønskelig,
kunde maaskee drages i Tvivl; thi ei at tale om at en ny
Matricul dog kun bliver Menneskeværk og som saadant ikke
kan ventes feilfri, maa det forudsættes, at der ved Forbeien-
dommes Kjøb og Salg er taget fortrinligt Hensyn til det
mere eller mindre byrdefulde Hartkorn, hvorved Uligheden i
den bestaaende Matricul kan antages at være jevnet i Tidens
Løb og saaledes at have tabt det meste af sin Skadelighed.
Kjøbesummen (Forpagnings- eller Fæsteafgiften) har nemlig
rettet sig efter Eiendommens Herligheder, og hvo der altsaa,
paa Grund af det lavere Hartkorn, betalte den høiere, vilde
ved en Forsøgelse deri, blive berøvet en lovlig tilkjøbt Herlig-
hed. Den, som derimod købte en haardt belastet Eiendom,
og derfor eier den for en forholdsmæssig lav Priis, (man

har Exempel paa, at der kun er givet 8 à 10 Rbdlr. for en Gaard) vilde nu faae en Lettelse, der som oftest snarere burde tilflyde Afhænderen. Hertil kommer, at den driftigere Jorderbruger, som ved bekostelige Forbedringer har bragt sine Jorder til en høiere Fuldkommenhed, vilde ved Forandringen blive bebyrdet med en forøget Skat, der nærmest træffer hans Windstibelighed, medens den Esterladne ligesom tildeles Beslønning fordi han forsømte at benytte de Midler, der stode til hans Raadighed.

Herimod kan vel siges, at man allerede ifølge Forordn. af 1ste October 1802 § 44 maatte vente en Forandring i den gamle Matricul. — Men hvorlidet der hidtil i Gjærningen er taget Hensyn dertil, er vitterligt nok, og Bebudelsen kan nu næsten anses som glemt. For at hine Ulemper kunne saavidt muligt afværges, var det derfor neppe overflødigt om Resultatet af det nu næsten tilendebragte Matriculsarbejde kundgjordes med Bestemmelse af en ikke for kort Frist, ved hvis Udløb den nye Skyldbættelse først kunde træde i Kraft.

2) Nødvendigheden af, at Bonden paa en hensigtsmæssigere Maade end hidtil benytter sine Jorder og sin Besætning, saafremt han skal bestaae, er ofte nok fremsat. I de fleste Egne mangler ham imidlertid Erfaring om noget Bedre, end hvad hans Fædre før ham iværksatte. Kun de færreste Bønder af den nærværende Slægt ere saa uddannede, at man ved Skrifter tør haabe nogen Forandring i saa Henseende. Ved overtydende Exempler paa en forbedret og mere indbringende Drift bør Bonden derfor veiledes; paa denne Maade bekjæmper man sikkest de hos ham dybt indgroede Fordomme, i det man vækker Tillid hos ham til det bedre Agerbrug. Leiligheden til at fremstille saadanne Exempler frembyder sig nu, da saa mange Bøndergaarde ligge øde. Uden stor Bekostning kunde et Par af disse overtages og derpaa iværksættes en planmæssigere Drift under Bestyrelse af en eller anden kundig Landmand i Egnen, som sikkert for den gode Sags Skyld vilde være berevillig til uden Godtgjørelse at paatage sig dette Hverv. Sandt er det, at den Bonde, der hæver sit

Randers Amt.

Kuldsbrug til et følgeværdigt Mønster for Omegnen, udretter endnu mere end flige Exempelgaarde, men der, hvor ingen saadan Bønde gives, som kan og vil luse for sine Jevnlige, burde det være vedkommende Autoritets Sag at sørge herfor. Netop i de ringere Egne af Amtet, i Nørre, Sønder og Omsild Herreder, er det, at gode Exempler meest savnes, det er disse Egne, hvor Beboerne, fremfor paa andre Steder, trænge til at ophjælpes formedelst en til Jorderne mere passende Dykningsmaade, og det er tillige her at de fleste sde Gaarde findes. De andre Egne af Amtet ere ved Landhusholdningssekslats Medvirkning allerede temmelig vel forsynede med Exempelgaarde, da her findes adskillige Bønder, hvis Drift er indrettet efter de nyere Grundsætninger.

3) Ei sjeldent lider Godsieieren et sø'eligt Tab naar han seer sig nødsaget til at sætte en eller anden af sine Fæstebønder fra Gaarden formedelst Overtrædelse af Fæstebrevet; thi under den langvarige Procedure, som han maa føre med Bønden til Fæstets Fortabelse, kan den Sidste bringe Gaard og Jorder i en saa udmarvet Tilstand, at Proprietairen mangen Gang har ondt ved at faae en ny Fæster dertil. Det var derfor meget at ønske, at der kunde raades Bod paa dette Indgreb i Eiendomsretten. Ifølge flere erfarne Mænds Utæring vilde det overhovedet være gavnligt om vor Lovgivning om Fæste underkastedes en Revision; saaledes at de unødvendige Indskrænkninger kunde hæves og mere Bestemthed i flere Punkter opnaaes.

4) Endeel Beboere af Sønderhald samt Sønder og Mols Herreder, tildeels ogsaa Østerlisberg Herred, have 3 Mil og derover til nærmeste Kjøbstad, og Afsetningen af deres Producter besværliggjøres saaledes ved en lang Transport. Mangel paa en Kjøbstad eller paa privilegerede Handlende i denne Egn viser sig siensynligst ved det ulovmæssige Marked, som ugentligen hele Aaret igjennem holdes ved Lygten (ved Kalsø Wiig), hvor mangfoldige Bønder hver Torsdag indfinde sig for at falholde eller kjøbe Heste, Dvæg, m. m.

Under heldigere Handelsconjuncturer vilde det derfor maaskee ikke være af Veien, at en Kjøbstad blev anlagt ved Kalsø

Viig enten ved Engten eller helst ved Nønde eller Bregnet; paa den sidste Plads er især beqvem Leilighed til Ind- og Udfibning, da endog store Skibe kunne løbe ind i den snevre, men dybe Nønde imellem Møls og den Landtunge, hvorpaa Kalsø Slot har staaet. Egnens Beboere i en vidt Omkreds vilde derved vinde betydeligt ihensende til deres Producters Affætning. Sandsynligt er det, at en Kjøbstads Anlæg paa dette Sted vilde drage al Handelen fra Ebeltoft, og saaledes have denne Byes Undergang til Følge. Men Ulykken herved vilde i alt Fald ikke være stor; de af Byens Indvaanere, som ei længere kunde finde Ophold her, ville nok tye hen til den nye Kjøbstad, som, omgiven af de frugtbareste Strøg i Amtet, uden tvivl, naar der kom nyt Liv i Handelen, snart vilde fremblomstre og hæve sig til en fordeelig Handelsplads, medens Ebeltoft, som Kjøbstad betragtet, altid maa blive af ringe Betydning, og fornedelst sin Beliggenhed, af liden Vigtighed for Landboerne.

Naturligviis maatte denne Plans Udførelse beroe indtil en lykkeligere Periode for Affætning aabner sig.

Derimod burde man, om muligt, ikke tøve med Jværfættelsen af de Foranstaltninger, som, efter nærmere Underfølgelse, befandtes at kunne søies for at forhjælpe Grenaa til en bekvemmere Ladeplads og en sikkrere Havn for Skibe; de Bunk, som foroven ere givne i denne Hensende fortjente maaskee Opmærksomhed.

5) For Nougøe Herreds Beboere, som have 4 Mil og derover til nærmeste Kjøbstad, Randers, mener man at det vilde være til Gavn, om der fandtes privilegerede Handelsende ved Herredets gode Ladesteder: Boer og Udbyehøi. Hvorvidt det kunde stemme med det Offentliges Lær at meddele nogle her Boende Handelsprivilegier (hvilket jo blot kunde indrømmes indtil videre og med visse Indskrænkninger) fortjente nøiere at overveies.

6) Om end Sands for Træplantning var almindeligere, vilde denne dog neppe kunne fremmes med mindre Planteskoler havde sa nær ved Hoanden, at unge Trær kunde erhols

des uden stor Vanskelighed og Beføstning og uden at fortæres ved en lang Transport. Sandtes der Midler til Anlæg af Planteskoler i visse Egne af Jylland, da vilde de veldædige Følger af sige Anlæg vist ikke udeblive. Sjælland har i denne som i mange andre Henseender et stort Fortrin for Jylland.
